

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE
TÜRKİYE'DE YAPILAN YAYINLARIN
BİBLİYOGRAFYASI ve BU YAYINLARIN
ANALİZİ

107683

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Pınar DÖNMEZ

Danışman:
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

İZMİR-2001

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 14/08/2001 tarih ve 2175 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, TDAE-Türk Halk Bilimi anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Pınar DÖNMEZ'in "Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye'de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi" başlıklı tezini incelemiş ve adayı 21/08/2001 günü saat 10:00'da tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir.

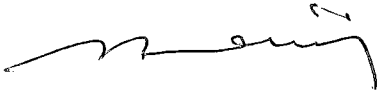
BAŞKAN

Prof. Dr. Fikret Türkmen

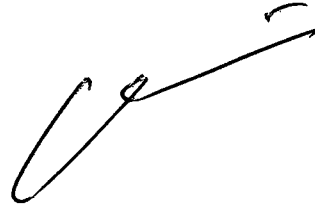
ÜYE

Doç. Dr. Metin EKİCİ

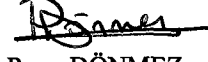
ÜYE

Doç. Dr. Nersin KÖSE

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığı, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

08/07/2001

Pınar DÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	IV
A- Mit ve Mitoloji Tanımları	VII
B- Mitlerle İlgili Teoriler	XI
C- Mitlerin Sınıflandırılması	XIV
I. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE	
YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ	1
A- Cumhuriyet'ten Önce Yapılan Çalışmalar	1
B- Cumhuriyet'ten Sonra Yapılan Türk Mitolojisi Çalışmaları	10
II. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE	
YAPILMIŞ YAYINLARIN BİBLİYOGRAFYASI	18
A- KİTAPLAR	18
1- Telif Kitaplar	18
2- Tercüme Kitaplar	23
B- MAKALELER	26
1- Telif Makaleler	26
2- Aktarma ve Tercüme Makaleler	40
III. BÖLÜM: ESER ANALİZLERİ	44
A- Kitaplar	44
B- Makaleler	71
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86

ÖNSÖZ

Mitler, ortak kültürel mirasın ürünüdür. Mitlerden hareketle, millî kültürün bugünkü haliyle en eski zamanları arasındaki ilişkiler tespit edilebilir. Mitler yaratıldıkları toplumun dünyaya ve olaylara bakış açısını, bir anlamda o toplumun karakterini yansıtır. Bu nedenle, Türk mitolojisinin incelenmesinin Türk kültür yapısına önemli katkıları olacaktır.

Çalışmamızın amacı, Türkiye’de, Türk mitolojisi üzerine bugüne kadar yapılmış olan yayınları bir araya getirerek, bu yayınlardan bazılarının analizini yapmaktır. Bu yayınların tespit edilerek incelenmesinin, bundan sonra yapılacak çalışmalara önemli katkıları olacaktır. Bu alanda yapılmış yayınların tespit edilmesi ve bir araya getirilmesi, Türk mitolojisi alanında eksik kalan ve yapılması gereken çalışmalar konusunda fikir verecektir.

Tarih öncesi çağların sosyal ve kültürel yapılarına ışık tutan ve günümüzde yaşayan pek çok kültürel değer kaynağını oluşturan mitoloji, sosyal bilimlerin bütün dalları tarafından ele alınmıştır. Tarih, sosyoloji, psikoloji, dinler tarihi, arkeoloji, halk bilimi gibi alanların uzmanları, mitolojiyi kendi alanlarının bakış açısına göre değerlendirmişlerdir. Bu da, çok çeşitli mitoloji tanımlarının yapılmasına neden olmuştur. Mitoloji tanımları incelendiğinde, herkes tarafından kabul edilen bir tanım yapılamadığı görülür. Bu nedenle çalışmamızın “Giriş” bölümünde, mit ve mitoloji tanımlarına yer verilmiştir.

“*Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılmış Çalışmaların Tarihçesi*” adlı Birinci Bölüm’de, Türkiye’de yapılmış Türk mitolojisi çalışmalarının tarihçesi ele alınmıştır. Bu konuda, Cumhuriyet’in ilanından önce çok az çalışma yapılmıştır. Türk mitolojisi alanında yapılan çalışmalar, ancak Cumhuriyet’ten sonra başlamıştır. Bu nedenle, Türk mitolojisi üzerine Türkiye’de yapılmış çalışmaların tarihçesi, “Cumhuriyet’ten Önce Yapılan Çalışmalar” ve “Cumhuriyet’ten Sonra Yapılan Türk Mitolojisi Çalışmaları” olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.

“Cumhuriyet’ten Önce Yapılan Çalışmalar” adlı bölümde, Türk mitolojisi çalışmalarının yapılmasına zemin hazırlayan ve Türkiye’deki ilk mitoloji çalışmalarını oluşturan, Yunan ve Roma mitolojileri üzerine yapılmış yayınlar ele alınmıştır.

“Cumhuriyet’ten Sonra Yapılan Türk Mitolojisi Çalışmaları” adlı ikinci bölümde, Türk mitolojisi çalışmaları incelenirken, yazar ve eser adları kronolojik olarak ele alınmakla beraber, bu çalışmaların yapılmasına neden olan siyasi ve sosyal olaylara da değinilmiştir.

“*Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılmış Yayınların Bibliyografyası*” adlı İkinci Bölüm, Türkiye’de yapılmış Türk mitolojisi çalışmalarının bibliyografyasından oluşmaktadır. Tespit edilen çalışmaların künyeleri, “kitaplar” ve “makaleler” olmak üzere iki ana başlık altında verilmiştir. Her grup da kendi içinde “telif” ve “tercüme” eserler olarak sınıflandırılmıştır. Tercüme makalelerin yanısıra aktarma makalelerin de bulunduğu göz önüne alınarak “Aktarma ve Tercüme Makaleler” başlığı kullanılmıştır.

Bu bibliyografyada yer alan eserlerin bir kısmına ulaşılmış, bir kısmı da ulaşabildiğimiz eserlerin kaynakçalarından yararlanılarak kaydedilmiştir. Bu nedenle, bazı eserlerin künyelerinde sayfa numaraları veya basım yerleri eksik kalmıştır.

“*Eser Analizleri*” adlı Üçüncü Bölüm’de, “Türkiye’de Yapılmış Türk Mitolojisi Çalışmalarının Bibliyografyası” adlı bölümde künyeleri verilen eserlerden bazılarının analizi yapılmıştır. Analizi yapılan eserler tespit edilirken, bu eserlerin doğrudan Türk mitoloji konusunda yazılmış olmalarına dikkat edilmiştir.

“*Sonuç*” bölümünde ise, mit ve mitoloji tanımları ile Türkiye’de yapılmış Türk mitolojisi çalışmalarının tarihçesiyle ilgili genel bir değerlendirme yapılmış ve bu çalışma sonucunda edinilen fikirler ve yapılan tespitlere yer verilmiştir.

Bibliyografyanın hazırlanmasında ulaşabildiğimiz bütün yayınlara yer verilmesine rağmen, göremediğimiz bazı yayınlar da olabilir. Türkiye’de yapılmış Türk mitolojisi ile ilgili yayınlara ait bu bibliyografyanın, bundan sonra yapılacak çalışmalarla genişletilmesi ve yeni yayınlara da yer verilmesi gerekecektir.

Tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın sonuna kadar her konuda bilgisinden yararlandığım ve gerek yayınlara ulaşmamda, gerekse metot ile ilgili karşılaştığım problemlerde yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Ayrıca, çalışmam süresince önerileri ve eleştirileriyle yol gösteren sayın Doç. Dr. Metin EKİCİ'ye teşekkür ederim.

Pınar DÖNMEZ

İzmir - 2001

GİRİŞ

Bilim, kısaca, olayların dikkatlice gözlenmesi ve ölçülmesi yoluyla edinilmiş sistematik bilgi şeklinde tarif edilmektedir. Bilimin amacı evrenin düzenini anlayabilmek, çözebilmek; tabii olaylar arasındaki ilişkileri kavrayarak bunları kontrol altına alabilmektir. Çağdaş insan evrende aldığı her türlü etkiye çok değişik tepkiler vermektedir. Bu tepkilerin bir kısmı refleks halindedir. Bir kısmı ise aklın, inancın ve tecrübenin sonucu ortaya çıkan tepkilerdir. İnsanoğlu kavrayamadığı veya anlamakta güçlük çektiği fizikî ve sosyal olgulara kendine göre bir anlam vermeye çalışmıştır.

İnsanlık bilimsel bilgiye sahip olmadığı çağlarda, yani ilkelik dönemlerinden başlayarak gördüğü ve yaşadığı her olaya, bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Çevresinde olup bitenlere kayıtsız kalmayan insanın bunları anlama ve açıklama isteği, onun temel ihtiyaçlarından birisidir. Bu istek, merak dürtüsüne dayanan bir güdüdür ve tıpkı açlık, susuzluk gibi insanın yapısında olan ve öğrenilmeyen güdülerdendir.¹ İnsanın yapısında bulunan çevresinde olup biteni anlama ve açıklama güdüsü, ilkel insanı çevresindeki olaylara bir neden bulma çabasına itmıştır. Bu açıdan ilkel insanı, çocuğa benzetebiliriz.² İlkel insan da, çocuk gibi, çevresinde varolan ve olup biten her şeyin nasıl ve neden olduğunu anlamaya çalışır. İşte bu bilim öncesi çağlarda, ilkel insan evrenle, insanla, insanın evrendeki yeriyle ilgili bütün durumları yani sebebini anlayamadığı her şeyi mitlerle açıklamaya çalışmıştır. Başka bir deyişle mitler, ilkel toplumlarda açıklanamayanı açıklama görevini üstlenmiş, bilim öncesi çağların bilimi olmuştur.

Mitler, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğdukları için, ilkel toplumlarda “*gerçek ve kutsal bir hikâyeyi belirtirler.*”³ Yani mitler, insanın, dünyanın,

¹ MORGAN, Clifford. *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*. Çeviren ve Yayın Sorumlusu: Sibel Karakaş. Ankara: Meteksan Yayınları, 1988, ss. 202-203.

² TÜRKMEN, Fikret. E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Yüksek Lisans ders notları. İzmir: 1999-2000.

³ NECATİGİL, Behçet. *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995, s. 7.

dünyanın, tanrıların, doğa olaylarının, bitki ve hayvanların vs. nasıl ortaya çıktığını anlatan kutsal anlatmalardır.⁴

Mitin oluşumu, bir masal ya da roman gibi bütünlük gösteren bir süreç izlemediği için mitler süreklidir. Bu nedenle kültür içinde değişerek varlıklarını sürdürebilmişlerdir. İnsanların aktararak bugüne getirdikleri bu anlatmalar, zaman içinde toplumsal yapının değişmesiyle beraber farklılaşmışlardır. Bazı unsurlar eklenmiş veya bazı kısımlar atılmıştır. Ama mit adını alan bu anlatmalara her zaman inanılmış, onlar “gerçek” ve “kutsal” kabul edilmişlerdir.

Mitler, anlatıldıkları toplumlar tarafından bilinmeyen geçmişte ne olduğunu konu eden, gerçek ve kutsal anlatmalardır.⁵ Bu anlatmalar “şimdi”nin nasıl meydana geldiği sorusuna bir cevap arar, bu yüzden geriye gider ve olağanüstü bir başlangıç noktası yaratır. Her şeyin başlangıcı şaşırtıcı bir olağanüstülükle olmalıdır.⁶ Olağanüstü başlangıçları anlatan bu anlatmalar, aynı zamanda örnek gösterilecek kutsal anlatmalardır.

İkel insanın, dünyanın nasıl varolduğu ve nasıl işlediğini açıkladığı, kutsal ve örnek gösterilen anlatmalardan oluşan mitoloji⁷, Batı düşüncesinde 19. yüzyılın sonuna kadar “bilim ve tarihe ters düşen, gerçek olmayan olaylar” olarak tanımlanmıştır. Batının mitolojiye bakış açısındaki bu kesin değişimin nedeni, 2500 yıl önce Yunanlı filozofların mitolojiyi “uydurma anlatmalar” olarak ilan etmiş olmalarıdır. İyon akılcılığının gelişmesi ile Klasik Yunan mitolojisinin “uydurma” olduğu eleştirisinin yapılması aynı tarihlere rastlamaktadır. İlk defa Ksenophanes (yaklaşık M.Ö. 565-470) tarafından yapılan bu eleştiriler, özellikle tanrıların Homeros’un anlattığı biçimdeki eylemlerine yöneliktir. Homeros, bir mitoloji kitabı yazmadığı için Yunan dünyasında

⁴ KRAPPE, Alexander. “Folklor ve Mitoloji.” Çeviren: Umay Günay, Milli Folklor. Sayı: 16, Kış-1992, ss. 3-10.

⁵ BASCOM, William. “The Forms of Folklore: Prose Narratives (Folklor Türleri: Nesir Anlatmalar).” *Sacred Narrative*. Edited by Alan Dundes. Los Angeles: University of California Press, 1984, s. 9.

⁶ TİMUÇİN, Afşar. “Mitos Maddesi.” Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Bulut Yayınları, 2000. ss. 243-244.

⁷ LEWIN, Roger. *Modern İnsanın Kökeni*. Çeviren: Nazım Özüaydın. Ankara: Tübitak Yayınları, 1999, ss. 231.

dolaşan bütün mitsel temaları kaydetmemiştir. Örneğin; Yunan mitolojisinin geceye, cehenneme ve cenaze törenine ilişkin ögesi olarak adlandırılabilir hiçbir şeyden söz etmemiştir.

Homeros, eserlerinde tanrılar ve onların mitlerinden bahsetmiştir. Dış görünüş açısından Homeros'un tanrıları, insana benzerler ve insan gibi davranırlar, yani insana ait kötü özelliklere de sahiptirler. Ksenophanes, tanrıların insana benzemesi fikrine karşı çıkmakta ve *“öküzlerin, atların ve aslanların elleri olsaydı, elleriyle de insanlar gibi resim yapabilseler ve yapıtlar oluşturabilselerdi, atlar atlara benzer tanrı figürleri, öküzler de öküzlere benzer tanrı figürleri çizerler ve onlara kendilerinininki gibi bedenler verirlerdi”* diyerek fikirlerini savunmuştur. Ayrıca Ksenophanes, tanrıların, insanların ayıp sayacakları şeyleri de yapmalarını eleştirir ve *“bütün tanrılar ve insanların üstünde bir tanrı vardır; biçiminin de düşüncesinin de ölümlülerinkilerle hiç bir ortak yanı yoktur”* demektedir.

Ksenophanes bu fikirleri ile Homeros'un tanrılarını eleştirmektedir. Daha geç dönem yazarları ve arkeolojik kalıntılardan elde edilen bilgiler sayesinde Yunan mitolojisinin sadece, Homeros'un eserlerinde bahsedilen tanrılardan ibaret olmadığı anlaşılmıştır. Fakat bu bilgilere sahip olunmadığı dönemlerde Ksenophanes, Homeros'un tanrılarına getirdiği eleştirilerle bütün Yunan mitolojisine bakış açısının değişmesine sebep olmuştur.

Mitolojinin *“uydurma anlatmalar”* olarak değerlendirilmesinde Ksenophanes'in fikirleri kadar önemli olan diğer bir etken de *“tarih”*tir. Mitoloji ve tarih birbirine zıt iki kavram olarak ele alınmıştır. Tarih *“gerçek”*, mitoloji ise *“uydurma”*dır. Tarih *“inanırlık”* iken, mitoloji *“gerçeğe benzer”*dir. Bu bakış açısının etkisiyle mitoloji için oldukça yüzeysel tanımlar yapılmış ve genel olarak mitoloji, *“gerçeğe uymayan sözler”* veya *“uydurma anlatmalar”* şeklinde tanımlanmıştır. Tarih, belgeler ve kanıtlara dayanılarak yazıldığı için *“gerçek”* bilgiyi verir. Mitoloji ise, halk ürünleri ve özellikle de sözlü gelenek içinde varlığını sürdürür. Yazıya geçirilmediği için *“uydurma”* olduğu düşünülür. Mitoloji, tarihle karşılaştırıldığında Ksenophanes'in fikirleri yani mitolojinin uydurma olduğu fikri, kesinlik kazanmaktadır.

Batı dünyası 19. yüzyıla kadar mitoloji hakkında bu fikirleri benimsemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alman romantizmi döneminde halk yaratmalarına özellikle de sözlü geleneğe ait yaratmalara ait bakış açısı değişmiştir.⁸ Değişen bu bakış açısı sonucunda, folklor ürünlerinin ve dolayısıyla sözlü geleneğe ait ürünlerin, kültür üzerindeki etkilerinin kabul edilmesi ile birlikte, mitolojinin de kültür üzerindeki etkileri yeniden ele alınmıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar “uydurma anlatmalar” olarak tanımlanan mitoloji, bu dönemden sonra “*ilkel toplumlarda anlaşıldığı biçimde örnek gösterilecek model, gerçek bir öykü olarak tanımlanır*”.⁹

A. Mit ve Mitoloji Tanımları:

Mitoloji, başlarda mit olarak sınıflandırılmış anlatma öbeklerine verilen ad iken, daha sonraları, özellikle 17. yüzyılın sonundan itibaren, bu anlatmaların anlamlarını, bu anlatmaların hangi toplumsal örgütlenmelere kaynaklık etmiş olduğunu, ya da hangi toplumsal değişikliklerce üretilmiş olduğunu araştıran bilim dalı haline gelmiştir.¹⁰ Yüzyıllar boyunca oluşan kültürel değişimler nedeniyle mitolojiye bakış açıları değişmiş ve buna bağlı olarak pek çok mitoloji tanımı doğmuştur. Bu nedenle, “mitoloji nedir?” sorusunun en kesin ve doğru cevabını bulabilmek için Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılmış mitoloji tanımlarını değerlendirmek gerekmektedir.

Osmanlıca’da ustûre, esâtir; Yunanca’da mythos; Almanca’da mythe; Fransızca’da mythe; İngilizce’de myth; Rusça’da mif olarak söylenen “mit”, Yunanca “uydurulmuş söz” anlamındaki “mythos” deyiminden türetilmiştir. Orhan Hançerlioğlu’nun hazırlamış olduğu İnanç Sözlüğü’nde, “Ölçülü söz” anlamındaki

⁸ BEN-AMOS, Dan. “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. Çeviren: Metin Ekici. *Milli Folklor*. Sayı: 33, Bahar 1997, ss. 75-87.

⁹ ELIADE, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren: Sema Rifat, İstanbul: Simavi Yayınları, 1993, s. 23.

¹⁰ *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. Yöneten: Yves BONNEFOY. Türkçe Baskıyı Hazırlayan: Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2000, s. V.

“epos” ve “gerçeği dile getiren” anlamındaki “logos” a karşı mit, olağanüstü güçleri anlatan “hayal ürünü söz” şeklinde tanımlanmıştır.¹¹

Mitoloji ise, Ferid Devellioğlu'nun hazırladığı Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta “*Uydurma hikayeler, yalanlar, masal nevinden şeyler.*”¹² olarak tarif edilmiştir.

Devellioğlu'na benzer bir bakış açısıyla, M. Nihat Özön'ün hazırladığı Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te mitoloji için, “*İlkçağlardaki insanların tanrıları hakkındaki hikayeleri. Masal, acayip hikâyeler.*”¹³ tanımına yer verilmiştir.

Kamus-i Türkî de ise; “*Hurafat. Eski akvâm-ı meşrikenin kezib ma'budları hakkında olan hikayât ve nakliyât garibeleri: Esâtir-i Yunani, Esâtir-i İrani.*”¹⁴ (Hurafeler. Eski doğu kavimlerinin uydurma tanrıları hakkındaki hikayeleri ve garip anlatmaları) şeklinde tanımlanmıştır.

Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü'nde mitolojiyi tanımlarken, bilgi öncesi ve bilim dışı olduğunu, pratikle denetlenemeyeceğini belirterek, “*mit, bilgisiz insanlığın dünyayı açıklama gereksiniminden doğmuştur*” demektedir.¹⁵

“Esatir”, İslam ansiklopedisinin “esatir” maddesinde ise şöyle tanımlanmıştır: “*Yazı yazmak manasındaki 'satr' kökünden türeyen ustûre kelimesinin çoğulu olan esâtir “gerçeğe uymayan boş sözler” demektir. “Günümüzde pek kullanılmayan esâtir kelimesi, Osmanlılarda hayal ürünü motiflerle dolu olaylar yani mitoslar için mitoloji karşılığı olarak kullanılmıştır.*”¹⁶

¹¹ HANÇERLİOĞLU, Orhan. “Mit Maddesi.” *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, ss. 416-419.

¹² DEVELLİOĞLU, Ferit. “Esâtir Maddesi.” *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: 1984.

¹³ ÖZÖN, Mustafa Nihat. “Esatir Maddesi.” *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*.

¹⁴ Şemseddin Sami. “Esâtir Maddesi.” *Kamus-i Türkî*. İstanbul: (Hicri) 1316.

¹⁵ HANÇERLİOĞLU, Orhan. “Mit Maddesi.” *İnanç Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler*. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1977, ss. 290.

¹⁶ *İslam Ansiklopedisi*. “Esâtir Maddesi.” Cilt: 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük'te mit şöyle tanımlanmaktadır: *“Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi.”*¹⁷ Aynı sözlükte mitoloji; *“mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim”* ve *“bir ulusa, bir dine, özellikle Yunan, Lâtin uygarlığına ait mitlerin, efsanelerin bütünü”* olarak açıklanmaktadır.¹⁸

Felsefe Terimleri Sözlüğü'nün tanımına göre mit, *“Tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılan masallar, öyküler”*dir.¹⁹

Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde “mit” ve “efsane” sözcükleri aynı anlamda kullanılmakta ve şöyle bir tanım verilmektedir: *“Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra ilk günahı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını; ikinci planda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden nasıl yararlandığını, ateşin ilk kez elde edilmesini, cinsel hayatın başlangıcını, ilk ailenin, törenlerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu edinen, bunları destansı ve şiirli bir dille anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan öyküler.”*²⁰

Mitolojiyi oluşturan mitin en çok kabul gören tanımlarından birisi dinler tarihi üzerinde çalışan ve mitoloji üzerine pek çok çalışması bulunan Mircea Eliade tarafından yapılmıştır. Eliade miti şöyle tanımlamıştır: *“Mit kutsal bir öyküyü anlatır: en eski zamanda 'başlangıçtaki' masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, olağanüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır.”*²¹

Mircea Eliade yukarıdaki tanımı yaparken, mitlerin bütün tür ve işlevlerini içerecek tek bir tanımın yapılabilmesinin zor olduğunu belirtir. Bu nedenle mitin

¹⁷ T.D.K. *Türkçe Sözlük*. “Mit Maddesi.” Ankara: TDK Yayınları, 1998.

¹⁸ T.D.K. *Türkçe Sözlük*. “Mitoloji Maddesi.” Ankara: TDK Yayınları, 1998.

¹⁹ T.D.K. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. “Mit Maddesi.” Ankara: TDK Yayınları, 1975.

²⁰ T.D.K. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. “Efsane Maddesi.” Ankara: TDK Yayınları, 1975.

²¹ ELIADE, Mircea. *age.*, s. 13.

özelliklerini içeren geniş kapsamlı bir tanım yapmıştır ve mitin, dolayısıyla mitlerden oluşan mitolojinin de, zaman zaman değindiğimiz özelliklerini şu başlıklar altında toplamıştır:

“ 1. Mit, doğüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.

2. Bu öykü, kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir.

3. Mit her zaman bir ‘yaratılış’ ile ilgilidir. Bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır; işte bu nedenle de, mitler insana özgü, anlamlı her eylemin örnek tiplerini oluştururlar.

4. İnsan, miti bilmekle, nesnelere ‘köken’ini de bilir. Bu nedenle de, nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir. Burada ‘dıştan’, ‘soyut’ bir bilgi değil de (mitin ya tören havası içinde anlatılması ya da kanıtını oluşturduğu ritüelin gerçekleştirilmesiyle) rit biçiminde ‘yaşanan’ bir bilgi söz konusudur.”²²

Bilge Seyidoğlu mitoloji ile ilgili yaptığı bir araştırmada mitoloji tanımına değinirken; “*Mitolojinin herkes tarafından kabul edilebilecek bir tarifini yapmak çok zordur*”²³ demektedir. Bu nedenle, mitolojiyi tanımlamak yerine, yukarıda belirttiğimiz özelliklerini de göz önüne alarak sınırlarını çizmek daha doğru olacaktır.

Bir şeyin nasıl varolduğu anlatılırken, aynı zamanda ne işe yaradığı ve nasıl işlediği de anlatılır. Mitlerde her şeyin ilk şekli anlatılır ve bu şekil mükemmeldir. Bu nedenle mitler, “örnek gösterme” görevini de üstlenirler. Yani bir varlığın, olayın ya da durumun nasıl olması gerektiği sorusuna, onun en mükemmel halini anlatan mite bakılarak karar verilebilir.

²² ELIADE, Mircea. *age.*, s. 23.

²³ SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1995, s. 10.

Mitler, sözlü geleneğin diğer türleri gibi, kültürün değişmesi ile birlikte değişirler ve gelişirler. Bu sayede varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

Mitler, tarihsel bir bilgi içermezler, ama ait oldukları toplumun yaşadığı tarihsel olaylar yine o toplum tarafından mitlere yansıtılmıştır. Bu nedenle mitler, tarih öncesi çağlara ışık tutarlar.

Mitolojinin çekirdeğini oluşturan mitlerin önemi; tarihsel olaylarla veya dinî unsurlarla ilişkisi olsun veya olmasın, ortak kültürel mirasın ürünü olmalarıdır. Böylece, millî kültürün, en eski zamanlarından başlayarak günümüzdeki durumuyla da ilişkilendirilebilirler. Mitler, yaratıldıkları toplumun dünyaya ve olaylara bakış açısını, bir anlamda o toplumun karakterini de yansıtırlar. Mitoloji çalışmaları, toplumsal bakış açısı ve toplum yapısı hakkında ipuçlarının da ortaya çıkarılmasına yardım edebilir. Mitolojiyi oluşturan kutsal anlatımlar zamanın ve kültürün değişmesiyle birlikte kutsallığını kaybederek, halk edebiyatının masal ve destan gibi türlerinin oluşmasına katkıda bulunmuş olabilirler. Aynı zamanda pek çok destan ve halk hikayesinde geçen motif kaynağını mitlerden alır. Bu nedenle mitoloji ile ilgili çalışmalar, destan ve halk hikayeleri çalışmalarının da temelini oluşturmaktadır. Gelenek ve inançların büyük bir bölümünün kaynağı da mitlerle bağlantılıdır. Bu çalışmalar sayesinde, gelenek ve inançlar hakkındaki araştırma ve inceleme de yeni bir yorumla sunulabilir.

B. Mitlerle İlgili Teoriler:

Bu bölümde ele alınan teoriler, mitlerin ortaya çıkışı ile ilgili ve modern teoriler şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Öncelikle mitlerin ortaya çıkışı ile ilgili teoriler²⁴ alınacaktır.

a. Scriptural Teori: Bu teoriye göre bütün mitolojik anlatılar kutsal kitapların anlatılarından ortaya çıkmaktadır.

²⁴ Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, ss. 13-14.

b. Tarihsel Teori: Bu görüşe göre; mitolojide bahsedilen şahıslar, bir zamanlar gerçek kişilerdi; efsaneler ve olağanüstü gelenekler onlara bağlanıyordu. Sadece zamanla çeşitli süslemeler ve ilaveler yapılmıştır.

c. Alegorik Teori: Bu teoriye göre; eski çağlara ait olan bütün mitler alegorik ve semboliktir. Bazı ahlakî, felsefî ve tarihî gerçekleri alegori formunda ihtiva eder ve zamanla yaygınlık kazanır.

d. Fiziksel Teori: Bu görüşe göre; orijinalinde hava, ateş ve su, dinsel tapınma objeleriymiş ve tabii güçlerin kişileştirilmiş baş tanrılarıydı. Şahıslanmış elementlerden, farklı tabiat objelerinin üzerine hakim olan olağanüstü varlıklar fikrine geçiş kolay olmuştur.

Lauri Hanks, mitlerle ilgili modern teorileri “The Problem of Defining Myth” adlı makalesinde²⁵ on iki başlık altında sınıflandırarak incelenmiştir:

a. Bilimsel Kategorilerin Kaynağı Olarak Mitler: Mitler, gizemli fenomenlerin açıklanma aracı olarak ve farklı fenomenler arasındaki ilişkileri tespit etmek ve evrendeki farklı bakış açılarını açıklayabilmek için incelenmektedirler.

b. Sembolik İfade Formu Olarak Mitler: Mitler, müzik ve şiir gibi diğer yaratıcı aktivitelerin parçasıdır. Mitlerin kendi kuralları, gerçeklikleri ve ifade formları vardır. İnsan mantığının yansıması, dünyanın sembolik yapısı gibi görünür.

c. Vicdanın Bir Yansıması Olarak Mitler: Mit, kısmen bütün insanlar tarafından kısmen de aynı ırk, millet ve kültürün üyeleri tarafından paylaşılan inançlar olarak kabul edilmektedir. Freud, hayallerin mitlerin modelleri olduğunu ileri sürmüştür. Mesaj çoğalır ve yoğunlaşır; vicdanın yansıması kısmen gelenek tarafından, kısmen de yaşamın temel olguları tarafından kontrol edilmektedir.

d. İnsanların Hayata Adapte Olmasının Bir Faktörü Olarak Mitler: Mit, dünyaya bakış açısıdır. Mitlerdeki insan, doğal, kültürel ve toplumsal problemlerin

²⁵ HANKO, Lauri. “The Problem of Defining Myth.” *Sacred Narrative, Readings in the Theory of Myth*. Hazırlayan: Alan Dundes. ABD: 1984. ss. 35-56.

kökeneyle karşılaşır. Mitler, hem kişisel hem de sosyal ihtiyaçları karşılayan farklı elementlerin seçim imkanlarını vermektedir. Bu elementlerden, kişisel fakat aynı zamanda geleneksel olanları yaratmak mümkündür.

e. Hareketin Kaynağı Olarak Mitler: Mit, geçmişte var olan ve şimdide devam etmekte olan davranışları destekler. Mitler, şartlar ve çıkarlarla ilgili belirli bir tasavvur sağlar. Mitler, sosyal yıkıcı etkilerin dışında insanların duygularını temizleyerek güvenlik supabı rolü oynarlar.

f. Sosyal Kurumların Yasaları Olarak Mitler: Mitler, genel dinî değerleri ifade ederek, ritüellerle birlikte müesseleşmeyi desteklerler ve onlarla bütünleşirler.

g. Sosyal İlgilerin İşaretleri Olarak Mitler: Mitler, anlatmaların tesadüfi koleksiyonları olarak kabul edilmez. Ait olduğu kültür içerisinde kabul edilmiş sosyal statünün ve mitik konuların dağılımı arasında açık bir bağlantı vardır.

h. Sosyal Yapının, Kültürün vb. Aynası Olarak Mitler: Mit, kültürün bazı faktörlerinin yansımalarının dağılımıdır. Bu yansıma nadiren doğrudan veya fotoğrafiktir ama açıklanması zor olan değerleri açıklayabilirler.

i. Tarihi Olayların Sonucu Olarak Mitler: Mitlerin şekillenmesinde tarihi olaylar rol oynamaktadır. Mitler, tarihi olayların ışığında değerlendirilirler ve yeni tarihsel gelişmelere bağlı olarak değişirler.

j. Dinî İletişim Olarak Mitler: Mit, alıcı ve verici arasında, farklı kanallar aracılığıyla, bilgi taşıyıcı olarak açıklanabilir. Bu iletişim sürecinin daha yakın analizi, dilde dinî unsurların çoğalmasını, sözsüz ifade şekilleri ve temel mesaj elementlerinin tanımını vb. içermektedir.

k. Dinî Bir Tür Olarak Mitler: Mitler esas itibariyle bir anlatım şekli olarak kabul edilen mitler, aynı zamanda mitin mesajını yaymada katkıda bulunan epik olmayan türlerle ve diğer anlatım türleri ile ilişkisinde de görülür.

1. Yapının Merkezi Olarak Mitler: Mitlerin yapısı ve gerçek anlamının dilin değişik ifade şekillerinde incelenmesinde genel olarak yapısal ve karakteristik inceleme metotları kullanılmaktadır. Mitlerin yapısı, örneğin sentaksal veya paradigmal açılardan incelenebilir. İkili zıtlık kavramı bu bakımdan en yaygın şifrelerden birisidir.

C. Mitlerin Sınıflandırılması:

Mitin tanımı konusunda ortaya çıkan görüşleri değerlendirdikten sonra mitlerin sınıflandırılması ile ilgili görüşlere de değinmek yerinde olacaktır. Mitler, edebî, tarihî ve işlevsel özellikleri göz önüne alınarak sınıflandırılabilir. Aynı zamanda bütün mitolojilerde görülen ortak unsurlar göz önüne alınarak genel bir sınıflandırma da yapılabilir. Fakat mitin tanımında olduğu gibi sınıflandırılmasında da bilim adamları arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır.

S. Henry Hook, Mezopotamya (Sümer ve Babilonya), Mısır, Ugarit, Hitit, İbrani, Yahudi ve Hıristiyan mitolojilerini incelediği “Ortadoğu Mitolojisi” adlı eserinde, bu mitolojileri göz önünde bulundurarak mitleri beş gruba ayırmıştır. Hook bu sınıflandırmayı yaparken ölçü olarak “işlev” kavramını kullandığını belirtmektedir. “Ortadoğu Mitolojisi” adlı eserde mitler şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Ritüel mitleri
2. Orijin mitleri
3. Kült mitleri
4. Prestij mitleri
5. Eskatalogya mitleri

1. Ritüel Mitleri:

Ritüeller, insanı kuşatmış olan ve nasıl görünecekleri önceden hesaplanamayan güçlerin denetlenerek topluluğun esenliğini sağlamak amacıyla geliştirilmişlerdir. Bugün biliyoruz ki, ritüeller yalnızca eylemlerden oluşmamaktadır. Ritüellerde uygulanan eylemlere “sözler” de eşlik etmektedir. Ritüeller, yapılan eylemler bölümü ile söylenen sözler, yani mit bölümünden, oluşmaktadır. Mitin bu türüne “Ritüel

Mitleri” denilmesinin sebebi budur. Bu mit türü, adını işlevinden yani ritüelin istenen sonucu sağlmasına yardımcı olmasından almaktadır.

2. Orijin Mitleri:

Bu tür “Etiyolojik Mitler” (Nedenbilimsel Mitler) veya “Köken Mitleri” olarak da adlandırılmaktadır.

İşlevi, bir göreneğin, bir adın ya da bir nesnenin nasıl doğduğunun sembolik bir açıklamasını sunmaktır.

3. Kült Mitleri:

S. Henry Hook bu türün, Yahudiliğin gelişmesi sırasında doğduğunu belirtmektedir. İsrail dinine ait törenlerde söylenen kült mitleri sihir gücüne sahip değildir. Diğer mitlerde olduğu gibi, kült mitleri de anlattığı durumun devam etmesi işlevini sihir gücü ile değil de moral gücü ile yerine getirmektedir.

4. Prestij Mitleri:

Bu tür, daha önce sözü edilen mit türlerine benzememektedir. Bu türün işlevi, bir halk kahramanının doğuşuna ve yaptıklarına bir gizem havası vermektir. Prestij mitleri aynı zamanda ünlü kentlerin adları çevresinde oluşma eğilimi de göstermektedirler.

5. Eskatalogya Mitleri:

Eskatalogya mitleri, dünyanın sonunun nasıl geleceği ile ilgili mitlerdir. Hook, Kült mitlerinin Hıristiyan ve Yahudi düşünüşünün karakteristik bir ögesi olduğunu savunmaktadır. Peygamberler dünyanın sonu ile ilgili bilgileri ancak mitolojinin sembollerini kullanarak dile getirebilirler. Burada mitlerin işlevi, insanlara başka yollarla dile getirilemeyecek, anlatılamayacak şeyleri, sembolleri kullanarak anlatmaktır.

Şükrü Elçin “Türk Halk Edebiyatına Giriş” adlı kitabının “Anlatım Türleri” bölümünde “efsane” ve “mit”i aynı tür olarak kabul etmiştir. Şükrü Elçin’in bu düşüncesi tartışmalı olup, aynı bölümde efsaneleri sınıflandırırken aslında mit sınıflandırması vermekte ve şöyle bir sıralama yapmaktadır:

1. Teogoni
2. Kozmogoni
3. Antropogoni
4. Eskatoloji

1. **Teogoni:** Tanrıların nereden geldiklerini ve onlarla ilgili çeşitli olayları anlatan efsaneler.
2. **Kozmogoni:** Evrenin nasıl meydana geldiğini açıklayan efsaneler.
3. **Antropogoni:** İnsanın nasıl meydana geldiğini, nasıl yaratıldığını anlatan efsaneler.
4. **Eskatoloji:** İnsan ile evrenin geleceğini, kıyameti, ölüm ve ölüm sonrasını anlatan efsaneler.²⁶

Dursun Ali Tökel'in, çeşitli kaynaklara dayanarak beş ayrı grupta yaptığı sınıflandırma ise şöyledir:²⁷

1. Kozmogonik Mitler:

Evrenin Yaratılışı ve sonuyla ilgili mitlerdir. Hemen hemen bütün milletlerin mitolojilerinde bu mitlere rastlanır. Evrenin nasıl ve neden yaratıldığı, insanın ve dünyanın sonu gibi ana meselelere değinilir. Bu mitlerle ilgili bütün mitolojilerde ortak olan bir nokta ilk yaratılan şeyin "su" olduğudur. Umumi sonla ilgili yine mitlerin ortak noktaları vardır.

2. İnsan Hayatının Önemli Anlarına İlişkin Mitler (Life-Crisis Mitleri):

İnsan hayatında en çok önemli olan; doğum, ergenlik, evlilik ve ölümle ilgili mitlerdir. Bu mitlerde baskın olarak işlenen konu ölümdür ve hemen hemen bütün mitolojilere en derin ve ayrıntılı bölümleri oluşturur.

²⁶ ELÇİN, Emin Şükrü. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, ss. 314.

3. Av ve Ziraat Mitleri:

İnsanların avcılık ve ziraat dönemine ait mitlerdir. Özellikle toprak, toprağı işleme, mahsul alma ve kutsanan ve bir sembol sayılan hayvanlarla ilgili mitlerdir.

4. Olağanüstü Şahıslarla İlgili Mitler:

Olağanüstü fonksiyonlara sahip, insanlık için büyük işler başaran, sıradan olmayan kişilerle ilgili mitlerdir. Bunlar sıradan insanların başaramayacağı işler başarmıştır.

5. Orijin Mitleri:

Bu mitler varlıkların nasıl ortaya çıktığı ile ilgilidir. Bu mitos türü daha çok etiolojik mitos (nedenbilimsel mitos) olarak adlandırılır. İşlevi, bir göreneğin, bir adın, ya da hatta bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel bir açıklamasını sunmaktır.

Mircea Eliade ise “Mitlerin Özellikleri” adlı eserinde mitleri sınıflandırmamıştır ama genel olarak; kozmogoni ve köken mitleri ile eskatoloji mitleri üzerinde durmuştur.

Evrenin yaratılışını konu alan “kozmogoni mitleri” ile insanın karşılaştığı bütün olay ve varlıkların nasıl meydana geldiğini açıklayan “köken mitlerini” tek bir tür olarak kabul eden Eliade’ye göre, köken mitleri anlatılmaya başlanırken dünyanın halihazırda var olduğu kabul edilir. Pek çok defa, bir şeyin kökenini açıklamadan önce kozmogoni miti anlatılır. Yani dünyada varolan herhangi bir şey, ancak evren ve dünya var edildikten sonra açıklanabilir. Bu nedenle Köken Mitleri ile kozmogoni mitleri arasında sıkı bir bağ vardır. Ayrıca, köken mitleri şekil olarak da kozmogoni mitinde anlatılan en mükemmel yaratmayı, yani dünyanın yaratılmasını, taklit ederler.

Türk mitolojisi bu genel açıklamalara uygun özellikler göstermekle birlikte kendine özgü çeşitli özelliklere de sahiptir. Bu konuda bazı görüşler ileri süren Mireli Seyidov, “Kam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bir Bakış” başlıklı eserinde Türk Mitolojisinin ana karakterini vurgulayan şu ifadeler yer verir: *“Türk halklarının mitleri bir pınardan su içmiş, aynı görüşler dünyasından beslenmiştir. Buna göre de, onların mitleri birbirine çok yakındır, çok vakit birdir. Türk dünyasının miti daha çok hayatla,*

²⁷ Tökel, Dursun Ali. *age.*, ss. 15-16.

onun yaşadığı çevreyle, yaşayış tarzıyla, doğadaki 'dost-düşman' ilişkisiyle ortaya çıkar. Bu mitin merkezinde insan, onun zayıf, güçlü ve güçsüz yönleri, onu çevreleyen doğa ve doğa olayları dururdu. Demek oluyor ki, Türk mitolojisini doğa ve insanın karşılıklı ilişkileri yaratmıştır.'²⁸

Türk mitolojisinin, diğer mitolojiler göz önüne alınarak yapılan genel sınıflandırmalara dahil olan özellikleri ve kendine has özellikleri göz önüne alınarak bir sınıflandırılması yapılmamıştır. Bunun en önemli sebebi, Türk mitolojisinin tam olarak incelenmemiş olmasıdır. Türk mitoloji üzerinde yapılan çalışmaların artmasına bağlı olarak, bu konu da yeni sınıflandırmaların yapılması mümkün olacaktır.

---

²⁸ ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1998, ss. 14-15.

I. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ

Türkiye'deki mitoloji çalışmaları, Avrupa'daki çalışmalarla kıyaslandığında çok kısa bir zaman önce başlamıştır. Türkiye'deki mitoloji çalışmaları, önce Yunan mitolojisi üzerine yapılan çalışmalarla başlamıştır. Daha sonra, Türk mitolojisi alanına ilgi duyulmuştur. Bu nedenle, Türkiye'de yapılan mitoloji çalışmalarının tarihçesine değinmeden önce, mitoloji alanında yapılan ilk çalışmalara yani Yunan mitolojisi ile ilgili çalışmaları değerlendirmek gerekmektedir.

Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalar Cumhuriyet'in ilanından önce başlamıştır. Söz konusu çalışmalar, bu konuda yapılan ilk incelemeleri oluşturmaktadırlar. Türk mitolojisi, ancak Cumhuriyet'ten sonra hakkettiği şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu nedenle Türk mitolojisi alanında yapılan çalışmalar, "Cumhuriyet'ten önce" ve Cumhuriyet'ten sonra" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

A. CUMHURİYET'TEN ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Avrupa'da sosyal bilimlerin pek çok dalında olduğu gibi, mitoloji alanındaki ciddi bilimsel araştırma ve çalışmalar 17. yüzyılda yapılmaya başlamıştır. Mitoloji alanındaki bu ilk çalışmalar, 18. yüzyıl Avrupası'nda Rönesans'ın da etkisiyle büyük bir hız kazanmış, Avrupa toplumlarında yaşanan siyasal, sosyal ve kültürel değişme ve gelişmeler doğal olarak mitoloji araştırmalarına da yansımıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, Avrupa'daki siyasal ve ekonomik alanlardaki gerginlikler ve bunlara bağlı olarak değişen toplumsal yapılar, romantik yaklaşım ve düşüncelerle daha da artmış, Batı toplumları özellikle kendi kimliklerini belirlemede, mitolojiye tekrar yönelmişlerdir. Bugün "Batı Medeniyeti" olarak adlandırılan "kültür bütünü", kaynağını bu çerçevede yapılan araştırmalardan almıştır. Temelinde romantik düşünce ve kültürel kimlik arayışının bulunduğu bu

çalışmalar sayesinde Eski Yunan ve Roma mitolojileri çok ayrıntılı bir şekilde araştırılmış, 20. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupalı bilim adamları dünya mitolojisini araştırmaya başlamışlardır.

Türkiye'deki mitoloji çalışmaları ise Tanzimat'tan sonra başlayan Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle Yunan mitolojisi ile ilgili eserlerin tercümelerinin yapılmasıyla başlar. *“Tanzimat'tan önceki edebî hayatımızda –mitolojik figür ve kavramlar edebiyatımıza girmekle beraber, mitoloji- veya o zamanki deyimle esatirle ilgili herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığını bilmiyoruz.”*¹ Tanzimat'tan önce Türkiye'de mitoloji ile ilgili kavramlar bilinmekle birlikte bu konuda yapılmış bir çalışma mevcut değildir. *“İslam dünyası, antik Yunan'ın bilhassa felsefesine çok yakın bir ilgi gösterdiği halde, şiirine ve mitolojisine hiç iltifat etmemiştir.”*² Bütün İslâm dünyasında olduğu gibi Osmanlı'da da Yunan felsefesi yakından tanınıyordu fakat hurafe ve uydurma hikâyeler anlamlarında kullanılan Yunan esâtirine ilgi gösterilmemiştir. *“İslâm âlemi, Emevilerden beri eski Yunan'ı tercümeler yoluyla tanımakla beraber, onun fikir, ilim ve irfanını almış, fakat müşrik inancı addettiği mitolojisini hep es geçmişti.”*³

Türkiye'de, Batının mitolojik kaynaklarından ilk defa 17. yüzyılda Katip Çelebi'nin Tarih-i Frengi isimli eserinde bahsedilmiştir.⁴ 17. yüzyılda Yunan mitolojisine karşı uyanan bu ilginin sebebi Osmanlı'nın, Rönesans'la birlikte Batıda yaşanan gelişmeleri takip etme ve ilk batılılaşma çabalarıdır. Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki devamlı çarpışma 17. yüzyılın sonuna kadar nisbî bir kuvvet dengesiyle yürümüştü. Viyana bozgunundan sonra bu denge bozulur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapı ve teşkilatça ve bilhassa askerî teknik ve düzen bakımından üstün olduğu devir kapanmıştır. Osmanlı için *“asrın istediği tarzda bir düzeni temin için cemiyet sistemini değiştirmek*

¹ TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s. 71.

² AYVAZOĞLU, Beşir. *Geçmişini Yeniden Kurmak*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1987, s. 75.

³ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 72.

⁴ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 73.

elbette ki kimsenin aklına gelmezdi kaldı ki ilk bakışta lüzum da yoktu. Devlet müesseselerinde görülen çöküntüye rağmen cemiyet hâlâ kuvvetli ve sağlam ve harice karşı hakiki bir mücadele şevkinde idi.”⁵ “İmparatorluğun yükselme devrinde, Osmanlılar, kendi uygarlıklarını Batı’nunkinden üstün saymışlar, Batı’nın bir ‘model’ olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır.”⁶ 17. yüzyılda İmparatorluk’ta, Batının Osmanlı karşısındaki üstünlüklerinden yalnız askerî alanla ilgili olanların üstünde durulmuştur.

Avrupa’ya dair yazılan ilk eser, Viyana’ya gitmiş olan Evliya Çelebi tarafından kaleme alınır. Rönesans’ın doğurduğu bir Avrupa ile karşılaşan Evliya Çelebi “Viyana’da bizimkinden çok başka bir âlem görmüştü. Muntazam ve itaatli bir ordu, bizimkinden çok daha iyi tanzim edilmiş bir tahkimat sistemi, mâmur ve verimli bir toprak, müreffeh, mesut, neşeli halk kütlesi, zengin bir mimarî ve inzibatlı bir şehirle karşılaşmıştır.”⁷ Evliya Çelebi ile aynı devirde, Katip Çelebi’nin Johan Corion’dan tercüme ettiği Tarih-i Frengi adlı eserinde Yunanlıların dinlerinden ve tanrıların bahsedilmektedir,⁸ dolayısıyla Tarih-i Frengi mitolojiden bahseden ilk eserdir.⁹

III. Ahmet’in sefiri olarak 18. yüzyılın başlarında Paris’e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Sefâretnâme’sinde “açık bir mukayese yoktur fakat her sâhifede insan emeğinin bizimkinden çok başka tarzda idare edildiği bir âlemi görmekten gelen bir his vardır.”¹⁰ Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi ve diğer sefirlerin Avrupa’ya ziyaretlerinin ve orduda yapılacak ıslahatlar için Avrupa’dan getirilen uzmanların etkisiyle, Damat İbrahim Paşa ve etrafındakiler Avrupaî hayatı taklit etmeye başlamışlardır. 18. yüzyılda İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada basılan eserler gözden geçirilince, sadece

⁵ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitapevi, 1988, ss. 42-43.

⁶ MARDİN, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 10.

⁷ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 43.

⁸ GÖKYAY, Orhan Şaik. *Katip Çelebi –Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler-*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1982, ss. 283-287.

⁹ AYVAZOĞLU, Beşir. *age.*, s. 75.

¹⁰ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 44.

askerî alanda değil “toptan bir değişmenin misalini vererek, İmparatorluğun ve Müslüman şarkın kurtulmasının tek çaresini göstermiş olur.”¹¹ Yüzyılın sonlarında Batı’da sürekli Osmanlı elçilikleri kurulmuş, Avrupa ile ilgili sistematik değerlendirmeler gelmeye başlamıştır. “Osmanlı İmparatorluğu için Batı’nın genel bir ‘model’ olarak kullanılmasına dayanan ‘düzeltme’ (Tanzimat) teklifleri de buradan gelmiştir.”¹²

17. yüzyılda askerî alanda yapılan ıslahat çalışmalarıyla başlayan batılılaşma hareketleri, 18. yüzyılda toplumsal bir değişme şeklini alır. Bunun sebebini Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle açıklamaktadır: “İmparatorluk silahını yenilemekte o kadar gecikmişti ki, şimdi bu yeni silahı kullanabilmesi, ona intibak edebilmesi için eskiyi en küçük zerresine kadar fedâ etmesi, atması lâzımdı.”¹³ Avrupa’yı tanıma amacıyla yapılan çalışmalar, Tanzimat’tan sonra Batı’da yaşanan gelişmelerin kaynağı olarak görülen Yunan mitolojisi ile ilgili eserlere duyulacak ilginin temelini oluşturur.

19. yüzyıla gelindiğinde “artık bahis mevzuu olan şey ordunun bazı tekniklerini ve sınıflarını garptan gelen bilgi ve nizamla ıslâh etmek değildir; belki bütün hayatın, cemiyetin bünyesi ve mânevî insanı vücuda getiren kıymetler manzumesinin, hepsinin birden değişmesidir. Bunda tabiatıyla aradan geçen bir asır zarfında eskinin kat’î surette çökmesinin büyük tesiri olmuştur.”¹⁴

19. yüzyılda Avrupa ile temasların artması neticesinde müderrishâne ve tıbbiyede Fransızca dersler verilmesi, devlet müesseselerinin Avrupalılarca yeniden kurulması başta olmak üzere pek çok yenilik yapılır. Bunların en önemlilerinden birisi de 1832 yılında

---

¹¹ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 47.

¹² MARDİN, Şerif. *age.*, s. 11.

¹³ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 71.

¹⁴ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 64.

Tercüme Odası'nın açılmasıdır.¹⁵ Tercüme odasının faaliyetleri içerisinde Yunan mitolojisi ile ilgili eserler de çevrilir.

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanıyla Avrupalılaşıma, resmi bir program haline gelir. *“Tanzimat'tan sonra eski medeniyet sistemin dayandığı inanç, kıymet ve müesseselerin çökmesi karşısında, Türk aydınlarının da aynı ihtiyaçla hareket ederek, toplumun isteklerine veya kendi ruhî temâyüüllerine uygun fikirler ve semboller aradıkları görülür. Bunlardan bazıları, Batı medeniyetinin muhtelif devirlerine ait örnekleri benimsemişler, bazıları Ziya Gökalp'te olduğu gibi, İslamlıktan önceki Türk dinine ve şamanizme gitmişler, daha başkaları ise, en iptidai ve mitleri yeniden diriltmeye çalışmışlardır.”*¹⁶

Yusuf Kamil Paşa'nın 1859 yılında tercüme ettiği “Telemak”, bazı aydınların antik Yunan tarihine ve efsanelerine yönelmelerine sebep olmuştur.¹⁷ Saffet Paşa'nın “tercüme odası hulefasından” Konstantinidi Efendi'ye ısmarladığı “Yunan-ı Kadim Tarihi”¹⁸, 1870 yılında basılır.¹⁹ *“Daha sonra, Sadullah Paşa on beyti manzum, geri kalanı mensur olarak İliyada'yı çevirmeye başlar, fakat yarıda kalır”.*²⁰ M. Naim Fraşeri'nin “İliada” tercümesi 1885 yılında yayınlanır.²¹

Şemseddin Sâmî'nin, 1890 yılında İstanbul'da basılan “Esâtir”²² adlı eseri mitoloji alanında yayınlanmış ilk müstakil eser olarak kabul edilmektedir.²³ 113 sayfa olan bu eserde ele alınan konuların başlıkları şöyle sıralanmaktadır:

¹⁵ TANPINAR, Ahmet Hamdi. *age.*, s. 142.

¹⁶ KAPLAN, Mehmet. *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. 38.

¹⁷ AYVAZOĞLU, Beşir. *Geleneğin Direnişi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, s. 81.

¹⁸ Tarih-i Yunan-ı Kadim, 1870.

¹⁹ MERİÇ, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 11.

²⁰ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 73.

²¹ AYVAZOĞLU, Beşir. *age.*, s. 81.

²² Şemseddin Sami. *Esâtir*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1880.

Yunan-ı Kadim ve Roma Esâtiri, Etrükslerin Esâtiri, Kıbtîlerin Esâtiri, Fenikelilerin ve Kartacalıların Esâtiri, Asurîlerin Esâtiri, Süryanîlerin Esâtiri, İskitlerin Esâtiri, İrânîlerin Esâtiri, Hintlilerin Esâtiri, Çinlilerin Esâtiri, Arapların Esâtiri, Kelt Kavminin Esâtiri, Cermenlerin Esâtiri, İskandinav Esâtiri, Peru Esâtiri, Meksika Esâtiri, Japon Esâtiri, Vahşilerin Esâtiri.

Eserin önsözünde yazar, bu eseri yazma sebeplerini şöyle açıklamaktadır: “*Ümem-i Kâdimenin tarihini gereği gibi öğrenmek ve âsâr-ı atikâdan istifâde edip bunların delâletiyle mâlûmât-ı tarihiyeyi tevsî ve ikmâl etmek için labud olduğundan elsine-i garbiyede tarihin bu şubesi ilim itibar olunarak mekâtibde tedaris olunmaktadır ve hesapsız kitaplar ve risâlelerle izâh olunmuştur.*

Elsine-i şarkiyede tarihin bu şubesi hakkında şimdiye kadar bir şey yazılmamış olduğundan lisânımızda bir ism-i mahsûsu yoğise de âyet-i kerîmedeki ‘esâtir-i evvel’in ‘tabir-i celîlinden mitologya’ murâd olduğundan mitologya kelimesini ‘Esâtir’ kelime-i arabîyesiyle tercüme ve ümem-i muhtelif-e-i kadîmenin esâtirini muhtasar sûrette cem’ ve tahrîr etmeği münâsib gördüm.”²⁴

Nabizade Nazım’ın “Esâtir” isimli eseri, mitoloji alanında yayınlanan ikinci müstakil eserdir. 1893 yılında İstanbul’da yayınlanan 16 sayfalık bu küçük kitapta Hint, İnan, Yunan ve Roma esâtirleri hakkında bilgi verilmektedir. Nabizade Nazım eserin giriş bölümünde şunları söylemektedir:

“Yunan ve Roma ahali-i kadimesinin itikadat-ı sakimesi mecmuu olan esâtirdir. Vukuat-ı tabiiyeyi bir takım eşhas-ı maneviye timsaline koyarak meydana bir çok mabudlar çıkarmışlardır ki, bu eşhas-ı mevhumeye ‘ilâh’ tabir olunur. Esirin esasını kuran mütefekkirin, hadisat-ı tabiiyeyi izah ve temsil için anlara birer vucud-ı harici nisbet

---

²³ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 73.

²⁴ ÇETİN, Aysun. *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Aydınlarının Mitolojiye Bakış Tarzı*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: 1993.

etmişlerdir ki, hadisat-ı mezkure arasındaki irtibat ve taalluk işbu vucud-ı mevhumlar arasında dahi mevcut gösterilmiş ise de bu tasavvurat-ı dakika nâsa intikal edince hakikat suretni aldıktan başka şekl-i aslîsini kaybetmiş ve filozofların tasavvurat-ı şairanelerine binlerce hurafat ve türehat dahi katılmış olmakla esâtirin ilâhları dahi mabud-ı hakiki mertebesine çıkarılmış ve bu cihetle Yunanlıları ve Romalıları put-perestlik istila etmiştir.”²⁵

Mehmet Tevfik’in “Esatîr-i Yunaniyan”²⁶ adlı eserinin önsözünde “Yunan-ı kadim esâtiri dikkate şâyândır. Vakıa Hind’in, İran-ı kadimin, Asur’un, Filistin’in, Mısır-ı kadimin de esâtiri, hurâfatı vardır. Ama Yunan esâtirindeki nezahat, incelik onlarda yoktur.” demektedir. Önsözün ardından Yunan tarihi ve coğrafyası incelenmiş ve daha sonra da esâtiri itikatlara göre tekvîn-i âlem ile yezdanların suret-i tenasülü, Roma Vestalleri, Saturn’un nefiy ve sergüzeşti konularına yer verilmiştir.²⁷

Şemseddin Sami’nin “Esatir” isimli eserinin ardından, 1909 yılında Mehmet Rauf, “Yunan-ı Kadim Edebiyatı” isimli eserini yayınlamıştır.²⁸

Batılılaşmanın tesiriyle başlayan Yunan medeniyetine ilgi, Yunan mitolojisi ile ilgili çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak, Türkiye’de mitoloji alanında yapılan ilk çalışmalar tamamen Yunan mitolojisi ile ilgili çalışmalardır. Yahya Kemal’in 1912 yılında Paris’ten dönmesiyle beraber başlayan Nev-Yunanîlik akımı ile Yunan mitoloji edebi eserlerde de işlenmeye başlanmıştır. “O yıllarda başını özellikle Yakup Kadri ve Yahya Kemal’in çektiği Nev-Yunanîlik hareketi yeni moda bir akımı ortaya

²⁵ ÖNDER, Ali Rıza. “Türkiye’de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış.” I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974, s. 141.

²⁶ Mehmet Tevfik. *Esatîr-i Yunaniyân*. İstanbul: 1909-1913.

²⁷ ÖNDER, Ali Rıza. *age.*, s. 142.

²⁸ AYVAZOĞLU, Beşir. *age.*, s. 83.

çıkarmış ve Türk edebiyatının artık Yunan'a dönmesi gerektiği fikirleri ortaya atılmaya başlamıştır.”²⁹

Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan yeni arayışlardan birisi olan ve Nev-Yunanîlik hareketi ile edebiyata da yansıyan “tamamıyla Yunan'a dönelim” görüşünü savunan bu grubun yanında, Ziya Gökalp'in fikirleriyle temelleri atılan diğer bir grup da “eğer mitoloji lazımsa kendi mitolojimize eğilelim”³⁰ demektedir. “Avrupa Rönesans'ı, bilindiği gibi Yunan ve Latin antikitesine dönüşü ifade etmektedir. Bu bakımdan Türkçüler, biz de kendi geçmişimize yönelirsek millî rönesansımızı gerçekleştirebiliriz diye düşündüler.”³¹

Ziya Gökalp “Türk aydınlarının dikkatini eski Türk tarihine, bilhassa İslam öncesi Türk tarihine çekmiştir.”³² Ziya Gökalp'in İslamiyet'ten önceki Türk medeniyetini incelediği “Türk Medeniyet Tarihi”nde³³ Eski Türk dinin mahiyeti, ilahların ve ervahların mahiyeti, Türk dinin tekamülü, Türk totemizmi, Yakutların ve Altay Türklerinin dini sistemi ile şamanizm konularına yer verilerek İslamiyet'ten önceki Türk dini ve Türk medeniyeti hakkında bilgiler verilmiştir.

Ziya Gökalp'in “Türk Medeniyet Tarihi”nde İslamiyet'ten önceki Türk medeniyeti incelenmiştir. Türk dinî sistemi incelendikten sonra, Türk totemizmi başlığı altında, Yer Sulara ibadet nasıl yapılır, Totemizmde semiyelerin adları, bu tasnifin Çinlilerdeki rolü konuları ele alınmıştır. On iki hayvanlı Türk takvimi bölümünde on iki hayvan ve ayların adları açıklanmıştır. Daha sonra Yakutların ve Altay Türklerinin dini sistemi ile Toyonizm ve Şamanizm bölümleri bulunmaktadır. Eski Türklerde Felsefe başlığı altında, Tanrılar,

---

²⁹ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 75.

³⁰ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, s. 77.

³¹ AYVAZOĞLU, Beşir. *Geçmişini Yeniden Kurmak*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul: 1987, s. 81.

³² HEYD, Uriel. *Ziya Gökalp, Hayatı ve Eserleri (Türk Milliyetçiliğinin Temelleri)*. Çeviren: Cemil Meriç, İstanbul: Sebil Yayınları, 1980, s. 117.

³³ GÖKALP, Ziya. *Türk Medeniyet Tarihi*. Hazırlayan: K. Yaşar Koprıman – A. İsmail Aka, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

ongunlar, renkler, Gök Tanrı, gök ile yer ve ay ile güneş gibi eski Türk felsefesinin temel konuları ele alınmıştır.

Türk Medeniyeti Tarihi'nin Türk ailesi bölümünde Türk ailesi ile ilgili inanç ve pratikler incelenmiştir. Aile ateşi, matem ayini, Türklerde düğün ve nikah âdetleri ele alınarak Türk ailesinin İslamiyet öncesi ve sonrası inanç ve pratikleri karşılaştırılmıştır.

Ziya Gökalp'in, "*Edebiyatımızın menbalarını bir taraftan taş mahlukelerde, ciran derilerinde, diğer taraftan halkın koşmalarında, masallarında, destanlarında aramalıyız.*"³⁴ sözleriyle belirttiği fikirleri doğrultusunda, mitoloji konusunda Yunan mitolojisi ile başlayan çalışmaların yanında, Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Ziya Gökalp, ilhamını Türk mitolojisinden alan şiirler yazarak, Türk mitolojisinin figür ve motiflerinin edebiyatımıza girmesi için çaba göstermiştir. "Kızılelma"³⁵ adlı eserinin "Destanlar" bölümünde bulunan "Altın Destan", "Ergenekon" ve "Altın Işık"³⁶ eserinde bulunan "Deli Dumrul" Türk mitolojisinin işlendiği şiirler arasındadır.

Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de Türk medeniyetinin kaynaklarının incelenmesi ve buna bağlı yeni bir ideolojik kuram geliştirilmesini savunan Türkçülük Hareketi'nin öncülerinden Ziya Gökalp, yaptığı çalışmalarla Türk mitolojisi alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, yukarıda yer verilen eserlerinde Türk mitlerini kullanmıştır³⁷. Mehmet Kaplan, Ziya Gökalp'in, eserlerinde Türk mitolojisinin temel sembollerini kullanarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türk aydınlarına büyük heyecan kaynağı olan kolektif bir mit oluşturduğunu belirtmektedir.³⁸

³⁴ GÖKALP, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 25.

³⁵ GÖKALP, Ziya. *Kızılelma*. Hazırlayan: Hikmet Tanyu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

³⁶ GÖKALP, Ziya. *Altın Işık*. Hazırlayan: Şevket Kutkan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

³⁷ TÖKEL, Dursun Ali. "Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler." *Bilig Dergisi*. Sayı: 16, (Kış 2001), s. 64.

³⁸ KAPLAN, Mehmet. *a.g.e.*, s. 136.

B. CUMHURİYET'TEN SONRA YAPILAN TÜRK MİTOLOJİSİ ÇALIŞMALARI

Tanzimat'tan sonra, "Batıcılar", "Türkçüler" ve "İslamcılar" olarak anılan üç grup oluşmuştur. Söz konusu üç grubun da amacı Osmanlı'nın kurtulması idi. Fakat, "*Yapılacak tek iş, dağılması ve yıkılması artık aşikar olan Osmanlı Devletinin yıkıntıları arasından, tamamen Türk unsurundan meydana gelmiş yeni bir Türk Devletinin kurulmasıydı.*"³⁹ Atatürk ve çevresindeki değerli pek çok insanın sahip oldukları bu düşünceye bağlı olarak, kurulacak Ulus Devletin temelini oluşturacak olan Türk tarihi ve kültürü incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmalarda, Türk mitolojisi çalışmalarına yer verilmiştir.

Türk tarih ve kültürü alanında Cumhuriyet'ten sonra yapılan çalışmalar dahilinde, "*1935 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Yunan ve Latin Dili ve Edebiyatı bölümlerine yer verilmişse de, gaye Anadolu tarihine ışık tutmak, Anadolu'nun çok eski çağlardan beri Türklüğe ait olduğunu isbat için veri toplamaktır.*"⁴⁰ Aynı amaç doğrultusunda 1940 yıllarında kurulan Tercüme Encümeni tarafından başlatılan, klasik eserleri tercüme faaliyeti sonucunda "*Mavi Anadoluocular*" olarak adlandırılan grup tarafından "Anadolu Mitolojisi" çalışmaları yapılmaya başlanır. Bir anlamda modern Nev-Yunaniler diyebileceğimiz ve "Batıcılar"ın devamı olan Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Derman Bayladı ve Halikarnas Balıkcısı'nın başını çektiği "*Mavi Anadoluocular*"a göre, Anadolu insanının kökleri Yunan'a, Helen'e bağlanmaktadır. "Kendilerini tamamıyla Helenistik kültüre adayınlar için bir millet sınırının bile artık anlamı kalmamıştır. Bizim kökenlerimiz bu topraklara (Anadolu'ya) Asya'dan gelmiş diye bir ayırım kalmaz artık. Bu topraklarda geçmişte yaşayan bütün milletler bizim atalarımızdır ve biri diğerine tercih edilemez. Bu fikirleri en yoğun şekilde Azra Erhat'ta görmek mümkündür."⁴¹

³⁹ KESKİN, Mustafa. "Cumhuriyet'in Kurucularında Millet ve Milliyetçilik." Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 66, (Haziran, 1990), s. 51.

⁴⁰ AYVAZOĞLU, Beşir. *Geleneğin Direnişi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, s. 87.

⁴¹ TÖKEL, Dursun Ali. *age.*, ss. 81-82.

Halikarnas Balıkcısının “...Türkler ve onlarla birlikte Selçuklular ve Oğuzlar ve onlardan önce Anadolu'nun taş döneminden gelen Anadolu kuşaklarının kanları karışınca Anadolu'nun Türkiyeli Türk'ü denilen adamını peydahlamış ve böylece Türkiye denilen etnik bir birliği, bir gerçeği ve bir kültürü yaratmıştır.”⁴² şeklinde ifade ettiği fikirleri Mavi Anadoluların kurmaya çalıştıkları Anadolu mitolojisinin de temelini oluşturmaktadır.

Tanzimat'tan sonra oluşan “Batıcılar” grubunun fikirlerine sahip olan Mavi Anadolular gibi “Türkçüler” de Türk tarihi ve kültürü alanındaki çalışmalarını Cumhuriyet'ten sonra da devam ettirmişlerdir. Türk tarihinin ve kültürünün bir bütün olduğu ve Türk boylarının folklor ürünlerinin de aynı bütünlük içerisinde incelenmesi gerektiği görüşüne sahip bu grubun devamçıları olan Abdülkadir İnan ve Bahaeddin Ögel'in incelemeleri, Türk mitolojisi için büyük değer taşıyan çalışmalardır.

Cumhuriyet'in ilanından önce Ziya Gökalp'in fikirleri doğrultusunda başlayan Türk mitolojisi büyük bir kısmını bu konuda yazılmış makaleler teşkil etmektedir. Bu konuda müstakil olarak kaleme alınmış çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Türk mitolojisi alanında Cumhuriyet'ten sonra yapılan çalışmalar ana hatlarıyla incelendiğinde ortaya çıkan kronolojik tablo şöyledir:

1925 yılında yayınlanan Mehmet Fuat Köprülü'nün “Eski Türklerde Dini, Sihri An'ane”⁴³ isimli makalesinde eski Türklerin inançlarına değinilmektedir. Yine aynı yıl Türk Yurdu Dergisi'nde Zeki Velidî Togan'ın “Türk Efsanelerinde Millî Alâmetler” isimli makalesi yayınlanmıştır.⁴⁴

M. Fuat Köprülü, ilk baskısı 1926 yılında yapılan “Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinin “Giriş” bölümünde, yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu şu şekilde ifade

⁴² KABAAĞAÇ, Cevat Şakir. *Anadolu'nun Sesi*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1982, s. 195.

⁴³ KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. “Eski Türklerde Dini, Sihri An'ane.” *İ. Ü. Edebiyat Fak. Mecmuası*. Sayı: 1, (1925), ss. 1-12.

⁴⁴ TOGAN, Zeki Velidî. “Türk Efsanelerinde Millî Alâmetler.” *Türk Yurdu (2. Seri)*. Cilt: 3, Sayı: 14, (Eylül 1925), ss. 134-147.

etmektedir : “Yeryüzündeki medeni lisanlar arasında, edebiyatının tarihi şimdiye kadar en meçhul kalan, Türkçedir. Eskilik itibariyle Avrupa edebiyatlarının çoğundan evvel olan, kapladığı sahanın büyüklüğü bakımından siyâsî ve medeni ayrılıklara maruz kalarak bir takım lehçe farklılıklarına uğrayan, aradaki medenî ve edebî bağları kaybetmemekle beraber ekseriyâ birbirinden müstakil bir hayat tekâmülü takibeden Türk Edebiyatı, bugüne kadar, lâyük olduğu ehemmiyetle tetkik edilememiştir.” M. Fuat Köprülü’nün “Türk Edebiyatı Tarihi” isimli eserde Türk Mitolojisini ayrı bir bölümde el alınmamakla birlikte üçüncü bölüm olan “Millî Türk Destanı” bölümünde yaratılış destanlarına yer verilmiştir. Ayrıca ele alınan destanların içindeki mitolojik unsurlara da değinilmiştir.

1935 yılında Hüseyin Namık Orkun’un “Boğaç”⁴⁵ ve 1943 yılında “Türk Efsaneleri”⁴⁶, 1935 yılında Şerif Ferruh Gürol’un “Göç”,⁴⁷ “Bayböre”⁴⁸ ve “Boğaç”⁴⁹ adlı eserleri yayınlanmıştır. Bu eserler konularını Türk mitolojisinden alan ilk eserler olmaları bakımından önemlidirler.

Abdülkadir İnan’ın şamanizm ve eski Türk inançları konusunda yazdığı makaleleri, Türk mitolojisi alanında yapılmış önemli incelemeler arasındadır. Abdülkadir İnan’ın 1926 yılında Türkiyat Mecmuası’nda “Altay Şamanlığı”⁵⁰ ve yine aynı yıl Türk Yurdu Dergisi’nde “Türk Şamanizmine Dair”⁵¹ isimli iki makalesi yayınlanmıştır. Abdülkadir İnan “Türk Şamanizmine Dair” isimli makalede, şamanizmin, Altay Türklerinde muhafaza edildiği ve İslamiyet’i kabul etmiş modern Türklerin etnografyasının bugüne kadar iyi öğrenilmediğini ve eski şamanizm bakiyelerinin ne kadar İslamî bir şekilde veya âdet ve örf

⁴⁵ ORKUN, Hüseyin Namık. *Boğaç*. Ankara: 1935.

⁴⁶ ORKUN, Hüseyin Namık. *Türk Efsaneleri*. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1943.

⁴⁷ GÜROL, Şerif Ferruh. *Göç*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

⁴⁸ GÜROL, Şerif Ferruh. *Bayböre*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

⁴⁹ GÜROL, Şerif Ferruh. *Boğaç*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

⁵⁰ İNAN, Abdülkadir. "Altay Şamanlığı." *Türkiyat Mecmuası*. Cilt: 2, (1926), ss. 518-522.

⁵¹ İNAN, Abdülkadir. "Türk Şamanizmine Dair." *Türk Yurdu (2. seri)*. Cilt: 4, Sayı: 19, (1926), ss. 25-34.

şeklinde devam ettirildiğinin tespit edilmediğini belirtmektedir. “Umay İlahesi Hakkında”⁵² isimli makalesi, 1928 yılında *Türkiyat Mecmuasında* yayınlanmıştır. Abdülkadir İnan, Anohin’in “Altay Şamanlığına Ait Maddeler” isimli makalesini çevirerek 1940 ve 1941 yılları arasında *Ülkü Dergisi*’nde bir dizi makale halinde yayınlamıştır.

1942 yılında hem Türk kültürü hem de Türk mitolojisi için önemli bir eser olan Eberhard’ın “Çin’in Şimal Komşuları”⁵³ çevrilerek yayınlanmıştır.

Baheddin Ögel’in 1947 yılında yayınlanan “Uygurların Menşei Efsanesi”⁵⁴ isimli makalesinde Uygur yaratılış efsaneleri ele alınmıştır.

Abdülkadir İnan’ın 1954 yılında yayınlanan “Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar”⁵⁵ adlı eserinde eski Türklerin inanç sistemi olan şamanizm üzerinde durulmaktadır. Eski Türk kozmogonisi, Tufan efsanesi, dünyanın sonu-kıyamet, tanrılar ve kültler hakkında bilgiler ile Radloff’un “Türk Halk Edebiyatı Örnekleri”nin I, II, III ve IX. ciltlerinde ve Anohin’in “Materyaller”inde bulunan şaman dualarından örnekler verilmiştir. Fakat burada bulunan mitolojik unsurlar ayrıca değerlendirilmemiştir.

Türk mitolojisi konusunu müstakil olarak ele alan ilk eser Murat Uraz’ın 1967 yılında yayınlanan “Türk Mitolojisi”⁵⁶ adlı kitabıdır. Türk kozmogonisi, gökyüzü ile ilgili mitolojik materyaller, Türk tanrı ve tanrıçaları, insanın yaratılışı ve tufan ile ilgili materyaller ve hayvan kültü incelendikten sonra Türklerin İslamiyet’ten önce girmiş oldukları dinler ve bu dinlerin etkisiyle oluşan mitolojik unsurlar değerlendirilmektedir.

---

⁵² İNAN, Abdülkadir. “Umay İlahesi Hakkında.” *Türkiyat Mecmuası*. Cilt: 2, (1926-1928).

⁵³ EBERHARD, W. *Çin’in Şimal Komşuları*. (Çeviren: Nimet Uluğtuğ). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942.

⁵⁴ ÖGEL, Bahaeddin. “Uygurların Yaratılış Efsanesi.” *Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 1-2, (1947), ss. 17-24.

⁵⁵ İNAN, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.

⁵⁶ URAZ Murat. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1994.

Abdülkadir İnan'ın makalelerinin çoğunu bir araya getiren "Makaleler ve İncelemeler"⁵⁷ eseri 1968 yılında yayınlanmıştır. Bu eserde bulunan Türk mitolojisinin çeşitli unsurları üzerine yazılmış ve özellikle şamanizmle ilgili makaleler Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalar için önemli birer kaynaktır.

Bu eser içerisinde bulunan ve müstakil olarak Türk mitolojisini ele alan makalelerden bazıları şunlardır: "İt Başlı Kurt Efsanesi", "Al Ruhü Hakkında", "Türk Mitolojisinde ve Halk Hikayelerinde Kadın", "Eski Türklerin İnançları Hakkında Birkaç Söz", "Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler".

Bahaeddin Ögel'in 1971 yılında birinci cildi yayımlanan "Türk Mitolojisi" adlı iki ciltlik çalışması, Türk mitolojisi üzerine yapılmış en ayrıntılı çalışmadır. Bahaeddin Ögel, "Türk Mitolojisi" adlı eserinin önsözünde mitolojinin sınırlarını çizerken, Almanların Brockhaus adlı ansiklopedisinde verilen "*Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer.*" tanımını ve E. A. Gardner'in "Encyclopaedia of religion and ethics, IX, s. 117" de verilen "*tabiat varlıkları ile olaylarına, kişilik verme sureti ile anlatma şeklidir*" tanımlarını kullanmıştır.⁵⁸

"Türk Mitolojisi"nin birinci cildi destan ve efsanelere ayrılmıştır. Çok eski Türk destan ve efsanelerinin metin halinde tercümeleri ile değerlendirme ve karşılaştırmalarına ağırlık verilmiştir. İkinci cildinde ise, destan ve efsaneler içerisinde bulunan mitolojik motiflere yer verilmiştir.

Mehmet Eröz'ün, 1992 yılında üçüncü baskısı yapılan "Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevîlik-Bektaşîlik"⁵⁹ isimli eserinde şamanizm, kam ve şaman kavramları üzerinde durularak, şamanizmin, Alevî ve Bektaşî inançları üzerindeki etkileri

⁵⁷ İNAN, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.

⁵⁸ ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. Cilt:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

⁵⁹ ERÖZ, Mehmet. *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevîlik-Bektaşîlik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

değerlendirilmiştir. Bu eserde Alevî ve Bektaşî inançları incelenerek, Türk mitolojisine ait unsurların günümüzde bazı gelenekler içerisinde yaşamaya devam ettiği tespiti yapılmıştır.

Mircea Eliade'nin 1993 yılında Türkçeye çevrilerek yayınlanan "Mitlerin Özellikleri"⁶⁰ adlı eseri mit ve mitoloji kavramlarını değerlendirmektedir. Bu eser, doğrudan Türk mitolojisi ile ilgili olmamakla beraber, mitoloji çalışmalarının temel sorunlarından birisi olan "mit nedir?" sorusu ile mitlerin yapısını ve işlevlerini incelemektedir.

Bilge Seyidoğlu'nun "Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller"⁶¹ adlı eserinin birinci bölümünde mitin tanımı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Mircea Eliade'nin "Myth and Reality" adlı eserinden faydalandığı belirtilmektedir. İkinci bölümde ise çeşitli dünya milletlerinin mitolojilerinden örnekler verilmiştir. Türk mitolojisi; Altay yaratılış miti, Kaf dağı, Altaylarda bazı kutsal taşlar, Lebed Tatarlarına göre Bazı olağanüstü varlıklar, Karaorman Tatarlarına göre insan ve köpek, Çalışman Boyundaki şamanlar tarafından Erlik için okunan mısralar bölümlerinde ele alınmıştır. Yabancı mitolojilerle ilgili olarak ise, Padraic Colum'un "Myths of the World" adlı eserinden faydalanılarak Greko-Roman miti, Çin, Mısır ve İran mitolojileri üzerinde durulmuştur. İlk bölümde mit konusunda yapılmış olan açıklamalara dayanılarak her parça ayrı ayrı ele alınmış ve tahlil edilmiştir.

"Türk Mitolojisinin ABC'si" adlı eserde Yaşar Çoruhlu, Türk mitolojisini sanat tarihi açısından ele almıştır. Türk mitolojisi ile ilgili konularla bağlantılı Türk sanat tarihi ve arkeolojisine dair malzeme değerlendirilmiştir. Şamanizm, şamanist tanrılar ve ruhlar, Türk mitolojisinde kozmolojik tasarımlar ve hayvanlar, Türklerde Budist mitoloji ve Maniheizm mitoloji konuları ele alınmıştır.

---

⁶⁰ ELIADE, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren: Sema Rifat, İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.

⁶¹ SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Erzurum: Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yayınları, 1990.

Yves Bonnefoy'un yöneticiliğinde hazırlanan ve 2000 yılında Türkçe çevirisi yayınlanan "Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü"⁶²nde yer alan makale boyutundaki sözlük maddelerinde yaklaşık elli ayrı kültüre ait mitolojiler incelenmekte ve bu nedenle, farklı mitolojilerin karşılaştırmalı olarak incelenebilmesi için kaynaklık etmektedir.

Sözlükte yer alan Türkler ve Moğollarla ilgili konuların yer aldığı maddelerin tamamı Jean-Poul Roux tarafından hazırlanmıştır. Sözlükte bulunan Türkler ve Moğollarla ilgili madde başlıkları şunlardır: Ağaç (hayat ağacı ve kozmik eksen), ahiret (dünyanın sonu ve ölümden sonra insanın kaderi), atalar kültü, ateş kültü, cenaze âdetleri, dağ, demanlar, dünya, efendi-ruhlar, efendi-ruhlar ve şamanizm, gök (gök-tengri ve yıldızlar), hayvanlar (kavimsel mitler ve av ritleri), kozmogoni ve kozmografi, su, şamanizm, kişileşen yıldırım, din ve mitler.

Her madde sonunda ele alınan konu ile ilgili detaylı bir bibliyografya verilmiştir. Ayrıca sözlüğün sonunda, ele alınan her mitoloji için geniş bir bibliyografya da bulunmaktadır.

1998 yılında doktora tezi olarak hazırlanan ve 2000 yılında basılan Dursun Ali Tökel'in "Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar"⁶³ adlı eserinin giriş bölümünde mitolojinin tanımı, tarihçe ve mitolojiyle ilgili temel kavramlara yer verilmiştir. Mitoloji ve Edebiyat adlı bölümde ise Türk edebiyatında mitoloji ile ilgili çalışmaların kısa bir tarihçesi verilmiştir.

Bu genel değerlendirmede de görüldüğü üzere, Türk mitolojisi, Türkiye'de çok yakın tarihte incelenmeye başlanmıştır. Bu nedenle bu alanda yapılmış çalışmaların sayısının, Avrupa'da ve eski Sovyetler Birliği'nde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında,

---

⁶² *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Hazırlayan: Yves Bonnefoy, Türkçe Baskıyı Hazırlayan: Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2000, s. V.

⁶³ TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

çok yetersiz olduğu fakat, son zamanlarda, bu alandaki çalışmaların arttığı görölmektedir. Bu çalışmaların artmasındaki en önemli sebepler; bu alanda yapılan çeviriler ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra diğer Türk devletleriyle ilişkilerin artmasına bağlı olarak diğer Türk lehçelerinde yapılan çalışmaların aktarılmaya başlanmasıdır.

Türk mitoloji alanında yapılan bu çalışmaların artmasına paralel olarak, folklor ürünlerinde ve pratiklerde yaşamaya devam eden mitlerin tespit edilerek incelenmesiyle, günümüzde varolan sosyal ve kültürel değerlerin kaynağına ulaşılabacak ve Türk kültür yapısı daha iyi anlaşılacaktır.

II. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ YAYINLARIN BİBLİYOGRAFYASI

II. A. KİTAPLAR

II. A. I. Telif Kitaplar

1. ABDULLA, Kemal. *Gizli Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
2. ALANGU, Tahir. *Türkiye Folkloru El Kitabı*. İstanbul: Adam Yayınları, 1983.
3. AND, Metin. *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1998.
4. ----- *Osmanlı-Türk Mitologyası*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1998.
5. AYDIN, Mehmet. *Şamanizmin Eski Türk Dinî Hayatı İle İlişkisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
6. BAŞGÖZ, İlhan. *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: 1956.
7. BAYLADI, Derman. *Efsaneler Dünyasında Anadolu-Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Say Yayınları 2000.
8. BEĞENÇ, Cahit. *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1967.
9. BORATAV, Pertev Naili. *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*. Ankara: 1935.
10. ----- *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: 1969.
11. ----- *Türk Folkloru*. İstanbul: 1973.

12. ÇINAR, Ali Abbas. *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*. Muğla: Muğla Üniversitesi Matbaası, 1997.
13. ÇOBANOĞLU, Özkul. *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları 1999.
14. ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları 1999.
15. ELÇİN, Şükrü. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
16. ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile) Cilt:1*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
17. ----- *Dede Korkut Kitabı Cilt: 2*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
18. ERHAT, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: 1972.
19. ERÖZ, M. *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşîlik*. İstanbul: 1992.
20. ESİN, Emel. *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*. İstanbul: 1978.
21. ----- *Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*. İstanbul: 1979.
22. EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
23. GÖKALP, C. *Altaylarda ve İç Moğolistan'da Kabileler (Göktürk Devletinin Cingiz'in Zuhuruna Kadar)*. Ankara: Atatürk Üni. Yayınları, 1973.
24. GÖKALP, Ziya. *Türk Töresi*. İstanbul: 1923.

25. -----*Türk Medeniyeti Tarihi*. Haz: K. Yaşar Koprıman – A. İsmail Aka.
Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları, 1976.
26. ----- *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Haz: İbrahim Kutluk.
Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 25.
27. GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. *Cenuptu Türkmen Oymakları*. İstanbul: 1931-1939.
28. GÜNGÖR, K. *Cenubi Anadolu Yörüklerinin Etno-antropolojik Tetkiki*. Ankara: 1941.
29. İNAN, Abdùlkadir. *Makaleler ve İncelemeler Cilt: I*. Ankara: T.T. K. Basımevi, 1968.
30. ----- *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara:
Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
31. ----- *Makaleler ve İncelemeler Cilt: II*. Ankara: T.T. K. Basımevi, 1992.
32. KAFESOĞLU, İbrahim. *Eski Türk Dini*. Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları, 1980.
33. ----- *Türk Millî Kùltürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
34. KALAFAT, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: A. K. M.
Yayınları, 1995.
35. KALELİ, L. *Mitolojide İnanç ve Peygamberler*. İstanbul: 1996.
36. KILIÇ, S. *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*. İzmir: Nil Yayınları, 1993.
37. KÖPRÜLÜ, M. Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1928.
38. OCAK, A. Yaşar. *Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul:
Enderun Yayınları, 1983.

39. ----- *Alevi ve Bektaşı İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları 2000.
40. ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. Cilt: 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1993.
41. ----- *Türk Mitolojisi. (Kaynaklar ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
42. -----*Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt: I-IX*. Ankara: 1978-1987.
43. SAKAOĞLU, Saim. *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi*. Ankara: 1980.
44. SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Kayseri, 1995.
45. ŞENER, Cemal. *Şamanizm*. İstanbul: BDS Yayınları (İzm'ler Dizisi, No: 4), 1996.
46. -----*Şamanizm (Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini)*. İstanbul: Ant Yayınları 2000.
47. TANYU, Hikmet. *Türklerin Dini Tarihçesi*. İstanbul: 1978.
48. ----- *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. İstanbul: 1986.
49. ----- *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: 1987.
50. TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
51. TUNA, Erhan. *Şamanlık ve Oyunculuk*. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2000.
52. TURAN, O. *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: 1941.

53. URAZ, Murat. *Türk Mitolojisi*. İst., 1967.

II. A. II. Tercüme Kitaplar

1. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. Yöneten: Yves BONNEFOY. Türkçe Baskıyı Hazırlayan: Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.
2. BIDGE, J. K. *Bektaşilik Tarihi*. Çeviren: Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
3. CAMPBELL, Joseph. *Doğu Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*. Çeviren: K. Emiroğlu. Ankara: İmge Yayınları, 1993.
4. DRURY, Nevill. *Şamanizm-Şamanlığın Ögeleri*. Çeviren: Erkan Şimşek. İstanbul: Okyanus Yayınları, 1996.
5. DURKHEIM, E. *Din Hayatının İptidai Şekilleri. (2 Cilt)* Çeviren: H. Cahit Yalçın. İstanbul: Tanin Matbaası, 1932-24.
6. EBERHARD, W. *Çin'in Şimal Komşuları*. Çeviren: Nimet Uluğtuğ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942. (2. Baskı: 1987).
7. ELIADE, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. Çeviren: M. A. Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.
8. ----- *İmgeler ve Simgeler*. Çeviren: M. A. Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1992.
9. ----- *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren: Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
10. ----- *Ebedi Dönüş Mitosu*. Çeviren: Ümit Altuğ. Ankara: İmge Yayınları, 1994.

11. ----- *Şamanizm*. Çeviren: İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınları, 1999.
12. GUMİLEV, Lev Nikolayeviç. *Eski Türkler ve Hazır Çevresinde Bin Yıl*. İstanbul: Birleşik Yayınları, 2000.
13. HAMILTON, Edith. *Mitologya*. Çeviren: Ülkü Tamer. İstanbul: Varlık Yayınları, 1997.
14. HOOKE, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları)*. Çeviren: Alaeddin Şenel. Ankara: İmge Yayınları, 1993.
15. *İbn-i Fadlan Seyahatnamesi*. Çeviren: R. Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
16. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mitlerin Yapısı*. Çeviren: Fatma Akerson. İstanbul: Y.Y. Yayınları, 1975.
17. LIGETI, L. *Bilinmeyen İç Asya*. Çeviren: Sayı: Karatay. İst : 1970.
18. *Moğolların Gizli Tarihi*. Çeviren: Ahmet Temir. Ank : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
19. PERRIN, Michel. *Şamanizm*. Çeviren: Bülent Arıbaş. İst : İletişim Yayınları, 2001.
20. PROPP, Vladimir. *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
21. RADLOFF, W. *Sibirya'dan*. Çeviren: Ahmet Temir. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1994.
22. ROUX, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çeviren: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
23. ----- *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınları 1999.

24. RUBEN, W. *Budhizm Tarihi*. Çeviren: Abidin İtil. Ankara: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1947.
25. WESTERMARCK, E. A. *İslam Medeniyetinde Putu Tapma Devrinden Kalan İtikatlar*. Çeviren: N. Coşkun. Ankara: 1962.

II. B. MAKALELER

II. B. I. Telif Makaleler

1. ACIPAYAMLI, Orhan. "İptidailerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları". Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 20, S: 3-4, 1962.
2. AGAR, M. E. "Yaratılış Efsaneleri Üzerine." *Türk Kültürü Araştırmaları: Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan*. Sayı: 28/ 1-2 [1990], (1992), ss. 343-349.
3. ALTINTAŞ, Ayten. "Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu." Türk Dünyası Araştırmaları. Sayı: 51, (Aralık 1987).
4. ARIKOĞLU, Ekrem. "Tuva'da Şamanizmin Dünü Bugünü." Türk Kültürü. Sayı: 385, (Mayıs 1995), ss. 287-293.
5. ARAT, Reşid Rahmeti. "Türkçede Cihet Mefhumu ve Bununlu İlgili Tabirler". İ. Ü. Türkiyat Mecmuası. Cilt: XIV, (1965), ss. 1-24.
6. BAYAT Fuzuli. "Dede Korkut Destanlarında Kaos-Kozmos Karşılaşmasının Epik Varyantı". Bilge Dergisi. Sayı: 18, (Güz 1998), ss. 27-31.
7. BULUÇ, Saadettin. "Altay Türklerine Göre Dünyanın Yaratılışı ve Sonu." Ülkü Dergisi. Sayı: 102, (Mart 1941).
8. ----- "Şamanizm." Türk Amacı. Cilt: 1, Sayı: 1-7, (1942), ss. 42-48, 66-72, 124-131, 171-176, 233-240, 278-284, 365-371.
9. ----- "Altayca Bir Bahadır Efsane." Türk Amacı. Cilt: 1, Sayı: 7, (1943), ss. 326-333.

10. ----- “Şamanizm’in Menşei ve İnkişafı Hakkında”. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Cilt: 2, Sayı: 3-4, (1948).
11. ----- “Şamanizmin Menşei ve İnkişafı Hakkında.” İ.T.D.E.D. Cilt: 2, Sayı: 3-4, (1948), ss. 277-288.
12. CAFEROĞLU, Ahmet. “Dedem Korkut Hikayelerinin Antroponim Yapısı”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959, 2. Baskı, (1988).
13. CAFEROĞLU, Ahmet. “Türk Onomastiğinde At Kültürü”. İ. Ü. Türkiyat Mecmuası. Cilt: X, (1951-1953), ss. 201-212.
14. ----- “Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları.” Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Cilt: 3, (1964), ss. 19-28.
15. ----- “Türklerde Av Kültürü ve Müessesesi”. *VII. Tarih Kongresi*. Ankara: 1972.
16. ----- “Türk Onomastiğinde Köpek Kültü”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961, 2. Baskı, (1988).
17. CEMİLOĞLU, Dr. Mustafa. “Keles Folklorunda Yörük Takvimi ve Meteoroloji.” Türk Kültürü. Sayı: 324, (Nisan 1990), ss. 239-242.
18. CİLACI, Osman. “Şamanizmde Evlenme ve Doğum Törenleri”. Türk Kültürü Dergisi. Cilt: 11, Sayı: 123, (Ocak 1973).
19. ÇAĞATAY, Saadet. “Türk Halk Edebiyatında Kuğu Kuşu.” *1. Milletlerarası Türkoloji Kongresi: Tebliğler*. Cilt: 2, İstanbul: 1971, ss. 311-321.
20. ----- “Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı”. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi. Cilt: VII, (1977), ss. 1-12.

21. ----- “Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1956, 2. Baskı, (1988).
22. ÇAĞLAR, Ali Turan. “Türklerde Ocak Kültürü”. İçel Kültürü. Sayı: 24, (Kasım 1992).
23. ÇINAR, Ali Abbas. “Türk Mitolojisinde ‘Yer’in Yaratılışı.” *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*. Cilt: 2, Ankara: Kültür Bak. Yayınları, 1996, ss. 1-11.
24. ÇOBANOĞLU, Özkul. “Türk Kültür Tarihinde Su Kültü” Türk Kültürü. Sayı: 361, (Mayıs 1993), ss. 288-299.
25. ÇORUHLU, Yaşar. “Türk Şamanizminde Biçim Değiştirme (Metamprhosis) Olayı ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz.” Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 1, (1987), ss. 54-58.
26. ----- “Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine ‘Gök ve Yer’ Sembolizmi Açısından Bir Bakış.” Türk Dünyası Araştırmaları. Sayı: 87, (Aralık 1993), ss. 17-42.
27. ----- “Türk Mitolojisi ve Türk Sanatı.” İnsan Bilimleri Araştırmaları-Yeni Harran Çevresi. Sayı: 7-8, (1994), ss. 31-37.
28. ----- “Türk Sanatında Görülen Horoz ve Tavuk Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 91, (Temmuz 1994), ss.26-29.
29. ----- “Türk Sanatında Görülen Tavşan Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 92, (Ağustos 1994), ss.26-31.
30. ----- “Türk Sanatında Görülen Maymun Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 94, (Ekim 1994), ss.44-50.

31. ----- “Türk Sanatında Görülen Tilki Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 95, (Kasım 1994), ss.52-56.
32. ----- “Türk Sanatında Görülen Yılan Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 96, (Aralık 1994), ss.38-46.
33. ----- “Orta ve İç Asya’da Hayvan Biçimine Girme İnancı ve Türk Sanatı ile İlişkisi.” Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Dergisi. Sayı: 2, (Ocak 1995), ss. 59-93.
34. ----- “Türk Sanatında Görülen Balık Figürlerinin Sembolizmi.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. Sayı: 99, (Mart 1995), ss.52-60.
35. DERDİYOK, İ. Çetin. “Dede Korkut Hikayelerindeki Olağanüstü Motifler ve Kaynakları”. İçel Kültürü. Sayı:27, (Mayıs 1993).
36. DİVİTÇİOĞLU, S. “Köktürk Efsaneleri ve Kutsal Kağanlık”. Toplum ve Bilim. Sayı: 42, (1988).
37. ELÇİN, Şükrü. “Türk Destan, Masal ve Hikayelerinde Atla İlgili İnanışlar”. Türk Kültürü Dergisi. Cilt: 16, Sayı: 182, (Aralık 1977).
38. ERCİLASUN, Ahmet B. “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1986, (1988).
39. EREN, Hasan. “Dede Korkut Kitabına Ait Notlar”. *Araştırmalar Fuat Köprülü (60. Yılı)*. Haz.: H. Eren-T. Halasi. Ankara: 1950.
40. ERGUN, Metin "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları.", Milli Folklor, Sayı: 47, (Güz 2000), ss. 22-31.
41. GAZİMİHAL, M. R. “Türklerde Ağaç Kültü”. Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 128, (1960).

42. GÖKYAY, Orhan Şaik. “Tepegöz Efsanesine Dair.” Oluş Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 15, (Nisan 1939), ss. 231-232.
43. GÖMEÇ, Saadettin. “Umay Meselesi”. Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 318, (Ekim 1989), ss. 630-641.
44. GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. “Hunlardan Günümüze Yas Alametleri ”. Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 85, (Ağustos 1986).
45. ----- “Türk İnançlarında Ocak Motifi”. Milli Kültür Dergisi. Sayı: 74, (Temmuz 1990).
46. ----- “Alanya Halk İnançlarında Su Motifi”. İçel Kültürü. Sayı: 30, (Kasım 1993).
47. ----- “Eski Türklerde Kengeş Meclisi”. Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 396, (Mayıs 1996), ss.229-239.
48. GÜLENSOY, Tuncer. “Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü : Çayda Çıra”. Milli Kültür Dergisi. Sayı: 44, (Mart 1984).
49. GÜNAY, Umay. “Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevî Yaratıklar”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 2, (1983).
50. GÜNGÖR, H. “Süryani Kaynaklarına Göre Türklerin Menşei, Dini İnanış ve Adetleri.” Türk Dünyası Araştırmaları. Sayı: 40, (Şubat 1994), ss. 77-87.
51. İNAN, Abdülkadir. “Altay Şamanlığına Ait Mevad”. Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926).
52. ----- “Türk Şamanizmine Dair.” Türk Yurdu (2. seri). Cilt: 4, Sayı: 19, (Ağustos 1926), ss. 25-34.

53. ----- “Altay Şamanlığı.” Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926), ss. 518-522.
54. ----- “Türk Rivayetlerinde Bozkurt”. Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926).
55. ----- “Umay İlahesi Hakkında”. Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926).
56. ----- “Bozkurd Hakkında”. Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926).
57. ----- “Umay İlâhesi Hakkında.” Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926-1928).
58. ----- “Al Ruhü Hakkında.” Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi. Sayı: 1, (Temmuz 1933).
59. ----- “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın.” Türk Yurdu. Cilt: 4, Sayı: 22, (Ekim 1934), ss. 305-313.
60. ----- “İslam Türklerde Şamanizm Kalıntıları.” Doğu, Sonkânun. Sayı: 4, (1943).
61. ----- “Altay Şamanlığında Eski Unsurlar.” Orhun Dergisi. Sayı: 11, (1943).
62. ----- “Eski Türklerde ve Folklorunda Ant.” Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 3, (1948).
63. ----- “Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler”. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 3, (1948).
64. ----- “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları.” İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı: 4, (1952), ss. 19-30.

65. ----- “Türk Düğünlerinde exogami İzleri”. *Araştırmalar Fuat Köprülü (60. Yılı)*. Haz.: H. Eren-T. Halasi. Ankara: 1953.
66. ----- “Türk Folklorunda Simurg ve Garuda.” Türk Dili. Cilt: 2, Sayı: 19, (1953).
67. ----- “Başkurt Türklerinde Şamanizm Kalıntıları.” Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 9, Sayı: 191, (Haziran 1965), ss. 3760-3761.
68. ----- “Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler”. Türk Kültürü Araştırmaları. Cilt: III-IV, (1966-1969).
69. ----- “Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü”. *Reşit Rahmeti Arat İçin*. Ankara: 1966, ss. 272-277.
70. ----- “Epepe ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi.” Türk Kültürü. Sayı: 53, (Mart 1967), ss. 364-366.
71. İNANÇ, Talat. “Dünya Folklorunda Ay”. Folklor Doğru Dergisi. Sayı: 1, (Ekim 1969).
72. ----- “Dünya Folklorunda Yeryüzü”. Folklor Doğru Dergisi. Sayı: 2, (Kasım 1969).
73. ----- “Dünya Folklorunda Yıldızlar “. Folklor Doğru Dergisi. Sayı: 3, (Aralık 1969).
74. ----- “Şamanizm Üzerine Notlar.” Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 15, Sayı: 295, (Şubat 1974), ss. 6897.
75. İNAYET, Alimcan. “Dede Korkut'un Bir Duası Üzerine.” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Sayı: 3, (1999), ss. 193-198.

76. KALAFAT, Yaşar. “Kuzey Irak’ta Eski Türk İnançları-1”. İçel Kültürü. Sayı: 19, (Ocak 1992).
77. ----- “Kuzey Irak’ta Eski Türk İnançları-2”. İçel Kültürü. Sayı: 21, (Mayıs 1992).
78. KARAHAN, Abdülkadir. “İslamiyette 40 Adeti Hakkında.” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (1951), ss. 3-4.
79. KAPLAN, Mehmet. “Orhun Abidelerinde Mekan-İnsan Münasebeti”. Türklük Araştırmaları Dergisi. 1984.
80. KARAHAN, İbrahim. “Urfa’da Gölden Çıkan Su Aygırı Efsanesi.” Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 9, Sayı: 29, (Ekim 1969), ss. 462-464.
81. KOCA, Salim. “Türklerde Tuz ve Ekmek Hakkı”. Milli Kültür Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 7, (Temmuz 1977).
82. ----- “Türk Karakterinin Sembollerinden Tuz-Ekmek”. Milli Kültür Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 10, (Ekim 1977).
83. ----- “Yunus Emre Divanı’nda Eski Türk Hayatının İzleri”. Milli Kültür Dergisi. Sayı: 37, (Aralık 1982).
84. KORKMAZ, R. “Dede Korkut Hikayelerindeki Su Kültürünün Mitik Yorumu.” Türk Kültürü. Sayı: 418, (Mart 1998), ss. 91-98.
85. KÖPRÜLÜ, M. Fuat. “Eski Türklerde Dini, Sihri An'ane.” İ. Ü. Edebiyat Fak. Mecmuası. Sayı: 1, (1925), ss. 1-12.
86. ----- “Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane Yat veya ‘Yağmur Taşı’”. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası. Cilt: IV, Sayı: 1, (1925), ss. 1-11.

87. KÖŞE, M. J. "Al-Karısı". Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 185, (1964).
88. MOLLOVA, M. "Kün-Ay Kültü ve Türk Bayrağı ve Armasında Ay İle Yıldız." Türk Kültürü. Sayı: 431, (Nisan 1999), ss. 129-138.
89. NOYAN, Bedri. "Bektaşilikte ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular." Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 13, Sayı: 258, (Ocak 1971), ss. 5839-5841.
90. OĞUZ, M. Öcal. "Mitolojimizde ve Ural Batur Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su." Milli Folklor. Sayı: 38, (Yaz 1998), ss. 22-24.
91. ÖGEL, Bahaeddin. "Türk Kılıcının Menşei ve Tekamülü Hakkında". Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 6, S: 4, (1948).
92. ----- "Türk Efsaneleri Üzerinde İncelemeler: Uygurların Menşei Meselesi". Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 6, S: 1-2, (1948).
93. ÖNDER, Ali Rıza. "Türkiye'de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış." *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974.
94. ÖRNEK, Sedat V. "İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış". Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 20, S:3-4, 1962.
95. ÖZARSLAN, Metin. "Mitoloji Üzerine Araştırmalar." Milli Folklor. Cilt: 3, Yıl:6, Sayı: 24, (Kış 1994), ss. 58-61.
96. ÖZERDİM, M. N. "Bazı Çin Kaynaklarına Göre Bugün Çin Türkistan'ında Yaşayan Halklardan Moğolların Örf ve Âdetleri". Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 9, S: 3, 1951.
97. ----- "Çin Dininin Menşei Meselesi ve Dini İnançlar". Bellekten. Cilt: XXVI, Sayı: 101, (1962), ss. 79-119.

98. ----- “Chaular ve Bu Devirde Türklerden Gelen Gök Dini”. Belleten. Cilt: XXVII, Sayı: 105, (1963), ss. 1-23.
99. ÖZMEN, Murat. “Yaratılış ve Türeyiş. Türk Destanı.” Emre Dergisi. Sayı: 33, (Ocak 1967), ss. 8-9.
100. ÖZTELLİ, Cahit. “Türklerde And-Yemin”. Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 120, (1959).
101. PİRİLİ, Mustafa. “Türklerde İslamlık Öncesi Dinî İnanışlar ve Şamanizm.” Folklor. Sayı: 23-24, (Mart-Nisan 1972), ss. 29-32.
102. SARI, Ergün. “Anadolu Yaşamında Şamanizm Kalıntıları.” Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 14, Sayı: 277, (Ağustos 1972), ss. 6381-6383.
103. SERTKAYA, Osman F. “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992, (1995).
104. SEYİDOĞLU, B. “Mitolojik Unsurlar Bakımından Y. Kemal Beyatlı'nın Mehlika Sultan Adlı Şiirinin Tahlili.” Türk Kültürü. Sayı: 307, (Kasım 1988), ss. 712-716.
105. SÜMER, Faruk. “Eski Türklerde İsim Koyma Geleneklerinden : Atsız”. Milli Kültür Dergisi. Sayı: 47, (Aralık 1984).
106. ----- “Türk Destanları I.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Ocak 1992), ss. 4-19.
107. ----- “Türk Destanları II.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Şubat 1992), ss. 4-15.
108. ----- “Türk Destanları III.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Mart 1992), ss. 4-10.

109. ----- “Türk Destanları IV.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Nisan 1992), ss. 7-23.
110. ----- “Türk Destanları V.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Mayıs 1992), ss. 5-15.
111. ----- “Türk Destanları VI.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Haziran 1992), ss. 4-10.
112. ----- “Türk Destanları VII/1.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Temmuz 1992), ss. 5-14.
113. ----- “Türk Destanları VII/2.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Ağustos 1992), ss. 4-16.
114. ----- “Türk Destanları VIII/1.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Eylül 1992), ss. 4-11.
115. ----- “Türk Destanları VIII/2.” Türk Dünyası Tarih Dergisi. (Ekim 1992), ss. 4-13.
116. ŞAVK, Ülkü Çelik. “Manas ve Maaday-Kara’da Sayılar”. Milli Folklor. Sayı: 50, (Yaz 2001), ss. 52-58.
117. ŞİMŞEK, Esmâ. “Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan Ana Geyik Efsanesinde Mitolojik Unsurlar.” Milli Folklor. Cilt: 4, Yıl:7, Sayı: 26, (Yaz 1995), ss. 17-23.
118. ŞİŞMAN, Bekir. “İslamiyet Öncesi Türk İnanç ve Ritüellerinin Samsun Yöresindeki İzleri”. Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 401, (Ekim 1996), ss. 224-236.
119. TAN, Nail. “Türk Folklorunda Ay Tutulması”. Türk Kültürü Dergisi. Cilt: 13, Sayı: 146, (Aralık 1974).

120. TEKİN, Şinasi. “Metinlere Dayanarak Eski Türklerde Göçebe (Ötüken) ve Şehir (Hoçu) Medeniyetlerinin Tahlili”. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi. Sayı: 3, (Ekim 1971), ss. 35-60.
121. TEOMAN, Z. “Bozkurt Efsanesinin Anadolu’daki İzleri.” Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 33, (1952).
122. TOGAN, Zeki Velidî. “Türk Efsanelerinde Millî Alametler.” Türk Yurdu (2. Seri). Cilt: 3, Sayı: 14, (Eylül 1925), ss. 134-147.
123. TOSUN, Osman Mebrure. “Sümer-Babil Sanatının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar”. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 4, Sayı: 1, (1945).
124. TÖKEL, Dursun Ali. “Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler.” Bilig Dergisi. Sayı: 16, (Kış 2001).
125. TURAN, Osman. “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması.” Türk Tarih Kurumu Belleteni, Cilt: 9, Sayı: 35, (1945), ss. 305-318.
126. TÜCCARBAŞIOĞLU, Füsun. “Âdet ve İnançlarda Şamanizm Kalıntıları”. Folklor Doğru Dergisi. Sayı: 6, (Mart 1970).
127. ----- “Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü.” E.Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Sayı: III, (1999), ss. 175-181.
128. TÜRKMEN, Fikret. “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü İle İlgili Allegoriler.” *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974. ss. 159-165.
129. TURAN, O. “Türklerde Otun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”. Belleten. Cilt: IX, Sayı: 35, (1945), ss. 305-318.

130. ÜLKER, H. "Karaçay-Malkar Türklerinde 12 Hayvanlı Takvim ve Meteoroloji". Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 339, (Temmuz 1991), ss. 447-455.
131. ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. "Türklerde Ağaç Kültü." *Türk Halk Bilgisine Ait Araştırmalar*. İstanbul: 1938.
132. ----- "Çevgan ve Gökbörü". Türk Kültürü Dergisi. Cilt: 5, Sayı: 57, (Temmuz 1967).
133. ÜNVER, A. Süheyl. "Yağmur Taşı Hakkında." İ. Ü. Tarih Dergisi. Cilt: 4, Sayı: 7, (Eylül 1953), ss. 77-84.
134. YILDIRIM, Hüsamettin. "Kırgız Türklerinde Umay Ana İnanışı." Türk Kültürü. Sayı: 356, (Aralık 1992), ss. 758-764.
135. YILDIZ, H. "Evren". Türk Folklor Araştırmaları. Sayı: 133, (1960).
136. YÖRÜKAN, Y. Z. "İslam Menabiinde Şamanlık, Sümeniye veya Şemeniye". Darülfünunu İlahiyat Fak. Mecmuası. Sayı: 21, (1931), ss. 36-58.
137. YUND, Kerim. "Türklerin Adalet Tanrıçası." Türk Dili. Cilt: 1, Sayı: 10, (Temmuz 1941), ss. 563-566.
138. YÜCE, Kemal. "Türk Mitolojisi İle İlgili Bir Tabir: Tapduk." *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Balıkesir: 1999.
139. YÜKSEL, H. Avni. "Türk Folklorunda Sayılar". Milli Kültür Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 4, (Eylül 1981).
140. ----- "Türk Folklorunda Yedi Sayısı". Milli Kültür Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 5, (Ekim 1981).

141. ----- “Türk Folklorunda Dokuz Sayısı”. Milli Kültür Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 6, (Kasım 1981).
142. ----- “Türk Folklorunda Dokuz Sayısı”. Milli Kültür Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 6, (Kasım 1981).
143. ----- “Türk Folklorunda 40 Sayısı”. Milli Kültür Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 9, (Şubat 1982).
144. YÜKSEL, Hasan. “ Tarihte Nevruz “. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 17, (Aralık 1994), ss. 263-267.

II. B. II. Aktarma ve Tercüme Makaleler

1. ANOHIN, A. V. “Altay Şamanlığına Ait Maddeler.” Çeviren: A. İnan. Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 15, Sayı: 85, (1940), ss. 54-58.
2. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 15, Sayı: 87, (1940), ss. 239-247.
3. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 15, Sayı: 88, (1940), ss. 321-323.
4. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 15, Sayı: 89, (1940), ss. 395-406.
5. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 15, Sayı: 90, (1940), ss. 489-494.
6. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 16, Sayı: 91, (1940), ss. 21-26.
7. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 16, Sayı: 93, (1940), ss. 221-224.
8. ----- Ülkü Dergisi (İlk Seri). Cilt: 16, Sayı: 95, (1941), ss. 401-405.
9. BANG, W. – ARAT, R. Rahmeti. “Türlü Cehennemler Üzerine Uygurca Parçalar”. İ. Ü. Türkiyat Mecmuası. Cilt: IV, (1934), ss. 251-264.
10. BARTHOLD, M. W. “Türklede ve Moğollarda Defin Merasimi”. Çeviren: A. İnan. Bulleten. Cilt: XI, Sayı: 3, (1947), ss. 515-539.
11. BITNEY, David. “Mit Kavramı”. Çeviren: M. Ali Gülel. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi. Sayı: 3, (1994).
12. BOYLE, John Andrew. “Orta Çağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi.” Çeviren: Orhan Şaik Gökyay. Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 15, Sayı: 297, (Ekim 1974), ss. 6941-6950.
13. BUDEGEÇİ, Tamara. “Türk Şamanların Dünya Görüşü Hakkında.” Çeviren: Ekrem Arıkoğlu. Türk Kültürü. Sayı:390, (Ekim 1995), ss. 636-639.

14. CHADWICK, Nora K. “Şaman.” Bilig Dergisi. Sayı: 3, (Güz 1996).
15. CIHOCKI, D. “Türk Mitolojisinde Kurt-Ana Sembolüne Dair”. Türk Dünyası Araştırmaları. Sayı: 37, (1958).
16. CREMERS, Wolfgang. “Anadolu Folklorundaki Şamanizm Kalıntıları.” Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 14, Sayı: 271, (Şubat 1971), ss. 6221-6222.
17. EBERHARD, Wolfram. “Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti”. İ. Ü. Türkiyat Mecmuası. Cilt: VII-VIII, (1942), ss. 125-191.
18. ----- “Eski Çin Kültürü ve Türkler”. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 4, 1943.
19. ----- “Eski Çin Kültürü ve Türkler”. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt: I, Sayı: 4, (1943).
20. ELIADE, Mircea. “1912-1962 Arası Batı’da Dinler Tarihi Çalışmaları.” Çeviren: Mehmet Aydın. Belleten. Cilt: LIX, Sayı: 226, (Aralık 1995), ss. 837-861.
21. GABAIN, A. “Renklerin Sembolik Anlamları”. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 1, (1968).
22. GUMİLEV, L. N. “Eski Türk Dini.” Türk Kültürü. Sayı: 377, (Ağustos 1994), ss. 288-297.
23. HACKIN, S. “Orta Asya’da Budist Mitoloji.” Çeviren: Yaşar Çoruhlu. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi. Sayı: 11, (Aralık 1992), ss. 49-53.
24. HARVA, U. “Altaylı Kavimlerde Doğum ve Çocuk Ruhları.” Çeviren: E. Kayıran. Türk Yurdu. Sayı: 2, (Ağustos 1954), ss. 143-149.

25. HÜSEYİNOV, Yusuf. “Eski Oğuz Mitlerinin Felsefi Boyutu.” Aktaran: Zülfiye VELİBEYLİ. Bilig Dergisi. Sayı: 2, (Yaz 1996).
26. İNOSTRANTSEV, K. “Eski Türklerin İnançları Hakkında Birkaç Söz.” Çeviren: Abdülkadir İnan. Türk Tarih Kurumu Belleteni. Cilt: 14, Sayı: 53, (1950), ss. 45-47.
27. LİGETİ, L. “Kırgız Kavim İsminin Menşei”. İ. Darülfünun Türkiyat Mecmuası. Cilt: I, (1925, ss. 236-250.
28. MİKLOS, K. “Yurt Kurma Hakkında”. Çeviren: T. Gökbilgin. Türkiyat Mecmuası. Sayı: 5, (1972), ss. 13-20.
29. MOLLOVA, M. “Kün-Ay Kültü ve Türk Bayrağı ve Armasında Ay İle Yıldız”. Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 431, Nisan 1999, ss. 129-138.
30. NEMETH, G. “Türklüğün Eski Tarihi”. Ülkü Dergisi. Sayı: 88, (1940).
31. POTAPOV, L. P. “Göçebelerin İptidai Cemaat Hayatlarını Anlatan Çok Eski Bir Adet”. Çeviren: R. Uygun. İ. Ü. Tarih Dergisi. Cilt: XI, Sayı: 15, (1960), ss. 71-84.
32. RAGLAN, Lord. “Tarih ve Mit”. Çeviren: Levent Soysal. Folklorla Doğru Dergisi. Sayı: 33, Ocak-Şubat 1974.
33. RHODAS, Ellen. “Mit ve Metod”. Çeviren: Bilge Seyidoğlu. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi. Sayı: 15/2, (1987), ss. 173-190.
34. SABİTOVA, T. “Koroğlu Dairesi Destanlarında Mitolojinin Rolü.” Aktaran: Selami Fedakar. Türk Kültürü. Sayı: 410, (Temmuz 1997), ss. 362-369.

35. SAGİTOV, M. Muhtar. "Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma." Çeviren: Nuri Yüce. Belleten 1982-1983. (1986), ss. 125-132.
36. SCHMIDT, P. W. "Eski Türklerin Dini". Çeviren: Saadettin Buluç, İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Cilt: 13, (1965), ss. 75-90.
37. ----- "Tukue'lerin Dini". Çeviren: Saadettin Buluç, İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Cilt: 14, (1966), ss. 63-80.
38. SINOR, D. "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Mülâhazalar". Çeviren: A. Ateş. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Cilt: IV, Sayı: 1-2, (1950), ss. 1-14.
39. SPULER, B. "Göktürklerin Dini ve Kültürleri Hakkında Mülâhazalar". *VIII. Türk Tarihi Kongresi*, Cilt: II, Ankara: 1981.
40. TANG CHİ. "Türk Tarihine Ait Çin Kaynakları". İ. Ü. Tarih Enst. Dergisi. Sayı: 2, (1971), ss. 180-210.
41. VASILIEV, Y. "Sakalarda Şamanizm." Anayurttan Atayurda Türk Dünyası. Cilt: 1, Sayı: 4, (1993), ss. 11-13.
42. YUGUŞEVA, Nadya. "Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnancı ve Anadolu'daki Yansımaları." Aktaran: Sadık Tural. Türk Dili. Sayı: 590, (Şubat 2001), ss. 201-211.
43. ZORNICKAYA, M. J. A. "Yakut Şamanlarının Dansları." Çeviren: Hadiya Nugay. Anayurttan Atayurda Türk Dünyası. Sayı: 14, (1998), ss. 44-49.
44. DIOSZEGI, Vilmos-M. HOPPAL. "Orta Asya Şamanizminde Kadınsı Giyinmenin İzleri." Anayurttan Atayurda Türk Dünyası. Sayı: 13, (1997), ss. 27-32.
45. TURDİMOV, Şamirza. "Türk Dünyasında Albastı." Aktaran: Selami Fedakar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Sayı: 3, (1999), ss. 261-265.

III. BÖLÜM: ESER ANALİZLERİ

III. A. KİTAPLAR

İNAN; Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.

Abdülkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar" kitabının ilk baskısı 1954 yılında yapılmıştır. İncelememizde, Türk Tarih Kurumunun 1995 baskısı kullanılmıştır.

Bu çalışmanın bibliyografya bölümünde yazarın o güne kadar Orta Asya Türk şamanizmi üzerine Rusların yaptığı bütün çalışmalardan haberdar olduğunu görmekteyiz. Yazar, çalışmasında şamanizmi oluşturan bütün birimleri tek tek incelemekte ve Orta Asya Türk dünyasından örneklerle okuyucuya vermektedir.

Şamanizm hususunda Çin, İslam ve Batı kaynaklarında epeyce malumat bulunduğu ve Türk kavimlerinin örf, âdet ve inanmalarında son devirlere kadar muhafaza edilmiş olan eski dinî telakkilerin ve geleneklerin menşelerini araştırırken ta İskit ve Hun devirlerinin derinliklerine kadar inmek gerektiği kaydedilmiştir.

Yazar, makalesinde Türk kozmogonisi ile ilgili şu fikirlere yer vermiştir: "*Her kavmin kozmogonisi olduğu gibi eski Türklerin de kendilerine mahsus yaratılış efsaneleri olmuştur; fakat, türlü türlü dinlerin getirdikleri yabancı kozmogonilerin tesirleri altında, Türk kozmogonisi kendi özelliklerini kaybetmiştir... XIX. yüzyılın ortalarında Verbitskiy ve Radloff tarafından Altaylı ve Yeniseyli Türk boylarından tespit edilen dünya yaratılışı hakkındaki efsaneler Hint-İran ve Yahudi efsanelerinden müteessir olmuşlardır.*"

Bir çok folklorcu ve seyyah tarafından tespit edilen şamanist Türk boylarında söylenen Dünya Tufanı ile ilgili rivayetlerin temelini Müslüman ve Hıristiyan kaynaklardan gelen Nuh Tufanı'ndaki unsurlardan oluştuğu vurgulanmıştır. Yazar, şamanistlerde söylenen Tufan efsanesinin Samilerin Tufan hikayesinden alınmış ve şamanizm unsurlarıyla süslenmiş olduğunun açıkça görüldüğüne işaret etmiştir.

Eski Türklerde tanrı ve ruhlar hakkında genel bilgiler veren yazar, Yer-Su tanrılarını ayrı bir bölüm halinde incelemiştir. İnan, Eski Türklerde bir ve büyük tanrı hakkında vazih bir inanç ve telakkinin mevcut olup olmadığının bilinmediğini kaydetmiş; fakat, Orta Asya'da devlet kuran sülalelerin hepsinde Gök-Tanrı kültürünün bulunduğu Çin kaynaklarınca tespit edildiği belirterek, buna bağlı olarak Türkler arasında Gök-tanrı kültürünün müşterek ve umumi bir kült olarak kabul edildiğini ileri sürmüştür.

Ayrı bir bölüm olarak ele alındığını belirttiğimiz Yer-Su tanrıları, dağ kültürü ve ayinleri, oba kültürü ve ayinleri, orman ve ağaç kültürü başlıkları altında incelenmiştir. Yazar, şamanistlerin tabiat hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: *“Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar('yer-su') hep canlı nesnelere. Takdis ettikleri Alaş, Tannau, Hangay, Altay dağları, Abakan, Kem (Yenisey), Katun, Bey, Sütgöl ırmak ve gölleri şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil, fakat konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır. Bir şamanistin dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini dinlerken bunun gözle görülen dağlardan ve suların mı, yoksa, coğrafi isimleri taşıyan insan oğullarından mı bahsettiğini fark etmek güçtür; ruh –bizzat dağdır, dağ bizzat ruhtur. Şamanistlerin bu inanmalarında çok eski ve iptidai animizm devrinin hatıraları yaşamaktadır.”*

Steplerde toprak, dağ geçitlerinde taş yığınlarından meydana gelen ve steplerde mukaddes dağ ve tepelerin yerini tutan obalardan adını alan oba kültürünün şamanist Türk ve Moğollar arasında dağ kültürü kadar yaygın olduğu belirtilmiştir. Yazar, oba kültürüne Müslüman Türklerde de rastlandığını kaydetmiştir.

Dağ ve oba kùltù gibi orman kùltùnùn kuzeyli çağdaş avcı uluslarda en önemli kùltler arasında olduğu belirtilmiştir. Yazar, orman ruhlarına her avcının kurban sunabildiğini ve kamın aracılığına ihtiyaç duyulmadığını göz önüne alarak, orman kùltùnùn çok iptidai bir devrin, kamların daha bulunmadığı çağın, kalıntısı olduğunu düşünmektedir.

Abdùlkadir İnan, şamanı, şaman dininin ayin törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden kişi olarak tanımlamış ve Türk kavimlerinde bu kişiye umumiyetle kam denildiğini belirtmiştir. İnsanın ufak tefek ruhlara, aileyi koruyan ateş ve iyi yer-su ruhlarına bizzat kendisi de kurbanlar, saçılar sunabilse de kuvvetli, hele kötü ruhlara doğrudan doğruya kendisinin başvuramayacağı, bu işin şamanın görevi olduğu ve kötü ruhların isteklerinin harfi harfine yerine getirilmesi gerektiğine inanıldığı ifade edilmiştir. Şamanın görevi, fani insanların bilemeyeceği bu istekleri yerine getirmektir.

Fani insanların bilemedikleri şeyleri bilmelerinin, şamanlara bir ayrıcalık getirmediği, şamanların mensup oldukları boy, oymak ve köyün üyesi olarak halk içinde yaşadıkları ve ancak ayin yaptıkları ve ekstaz haline geldikleri zaman diğer insanlardan üstün oldukları açıklanmaktadır. Bu ekstaz hali, aynı zamanda şamanı, hokkabazdan ayıran durumdur. Yazar, ekstaz haline gelemeyen şamanlara saygı gösterilmediğinin altını çizmiştir.

İnan, şamanların “ak şaman” ve “kara şaman” olmak üzere iki gruba ayrıldıklarını belirterek, ak ve kara şamanlar hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “*Ak şamanlar şaman cübbesi ve külahı taşımazlar, kanlı kurbanlar vermekten sakınırlar. Kara şamanların hilafına olarak ancak gündüzleri aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ayin ve törenleri yaparlar... Ayin yaptırmak için halk daha çok kara şamanlara müracaat ederler.*”

İnan, bu çalışmada eski Türklerin inanç sistemleri olan şamanizmin tarih boyunca geçirdiği çeşitli evreleri hakkında geniş bilgiler vererek, günümüzdeki çeşitli inanç ve pratiklerle bağlantılarını ele almıştır.

URAZ, Murat. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: 1967.

Murat Uraz'ın "Türk Mitolojisi" adlı eserinin ilk baskısı 1963 yılında yapılmıştır. İncelememizde, 1994 yılında Düşünen Adam Yayınları tarafından İstanbul'da yapılan baskı kullanılmıştır.

İlk bölümde yaratılış konusu ele alınmıştır. Türk kozmogonisinde, dünyanın yaratılışına daha geniş yer verildiği belirtilmektedir. Sümer kozmogonisinden iki örnek metin verildikten sonra, yaratılış konu alan beş efsane özet olarak verilmiştir. Bu efsanelerle benzerlik gösteren Alman ve Hint efsanelerine değinilmiştir. Abdülkadir İnan'ın Şamanizm kitabında Radloff'tan aldığı Altay yaratılış efsanesine yer verilmiştir.

Güneş, ay ve yıldızlar adlı bölümde güneş ile ilgili olarak; "*Güneş; kozmik alemin yaratılışından önce var olmasaydı Altaylıların Kara Han'ı dahi bu gökleri yaratırken, onun ışığı, onun sıcaklığından faydalanmasaydı, eli koynunda kalırdı.*"

Bunun içindir ki güneş efsaneleri dahi varamayacağı kadar derinliklerden her şeye ışığını tutmakta, taşıdığı hayır ve şer vasıfları etrafındaki köklü inanışların yarattığı geleneklerle tanrılar üstü bir tanrı olarak yer almış bulunmaktadır." denilmektedir.

Türk mitolojisinde efsaneleştirilen ayın, güneş gibi, uzak ve yakın doğu Türklerince şahıslandırıldığı, güneş ve yıldızlar gibi onun da tanrılaştırılarak gökteki sarayına oturtulduğu belirtilmiştir. Şamanistlere göre güneşin ve ayın tutulması ile ilgili inançlar ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Güneş ve ay tutulması ile ilgili pratiklerle, günümüzdeki bazı âdetler arasındaki paralellikler gösterilmiştir.

Yıldızlarla ilgili bölümde yıldız isimleri hakkında bilgi verildikten sonra yıldızlarla ilgili İran, Arap, İsrail ve Hint mitolojilerinde yer alan bazı inanışların Türkler arasında da yer aldığı belirtilmiştir.

Türk mitolojisinde bulunan yedi iklimi idare eden yedi yıldızın adı, rengi, idare ettiği iklim ve diyar hakkında bilgiler verilmiştir.

Gök gürültüsü, şimşek, yıldırım başlıklı bölümde gökyüzünde geçen tabii olayların kutsal sayıldığı belirtildikten sonra, Türk boylarında bulunan gökyüzü olayları ile ilgili inançlara yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm, “Tanrılar, Tanrıçalar ve Tanrı Aileleri” adını taşımaktadır. Bu bölümün girişinde *“Türk mitolojisinin; kadrosu çok zengin olan Tanrılarıyla Tanrıçaları içinde yabancılardan gelmiş olanlar yok değildir. Bunlara karşılık, başka milletlerin Türklerden aldığı tanrıların, mitolojik materyallerin ise epeyce yekun tuttuğu bir gerçek halindedir.”* denilmektedir. Sümer ve Keldan mitolojilerinde görülen paralellikler vurgulanarak, Yunan ve Hint mitolojilerinde yer alan Türk tanrılardan örnekler verilmiştir.

Altay ve Sümerlerde ilk tanrıların türeyişini anlatan efsaneler özetlenmiştir. Türk tanrılarının görevleri tek tek ele alınarak, özellikleri Yunan tanrıları ile mukayese edilmiştir.

Tanrılar, İyilik tanrıları, Kötülük tanrıları, Cisimli tanrılar, Cisimsiz tanrılar olarak ayrıldıktan sonra şu şekilde genel bir tasnif yapılmıştır: totemik tanrılar, animist ve natürist tanrılar, zoomorf tanrılar, antropomorf tanrılar.

Totemist tanrılar: Hayvanların, bitkilerin insanda yarattığı çeşitli etkilerden doğan inanışlarla tanrı tanınmalarıdır. İnsanlar cedlerinin de bunlardan geldiğine inanırlardı.

Animist ve natürist tanrılar: Gök, güneş, ay, yıldızlar, fırtınalar, gök gürültüleri, yıldırımlar, ağaçlar, dağlar, taşlar, denizler, sular, büyük nehirler ve tabiattaki başka bir

takım varlıklarda hatta hayvanlarda birer ruhun bulunduğu, bunların kudret sahibi olduklarına inanılır ve tanrı tanınırdı.

Zoomorf tanrılar: Arslan, at, kurt, yılan, boğa ve grifon gibi bir takım hayvanların şeklinde olan, yahut bunların organlarından kompozisyon yapılarak cisimlendirilen tanrılardır.

Antropomorf tanrılar: Bu tanrılar, bir istihale neticesinde ve zamanla insan şeklini almış değildirler. Yukarıda da denildiği gibi daha ilkel tanrılar arasında bile; Altaylıların Ülgen'i ve Erlik'i insan kılığında gösterilmiştir. Hititlerde, Etilerde, kısmen Sümerlerde bu tip tanrılar daha çoktur.

“Gök ve Yeraltı Alemi, Göklerin Katları ve Göklerde Bulunanlar” adlı bölümde Türk mitolojisinde bulunan gök ve yeraltı alemleri ve bu alemlerin hangi katlardan oluştuğu, hangi tanrılarının hangi katlarda bulunduğu ele alınmıştır.

“Kıyamet ve Deccal” bölümünde Türk ve yakın doğu mitolojilerinde bulunan demonoloji ve eskatoloji ele alınır. Altay Türklerinin kıyamet tasvirlerine yer verilmiştir.

“İnsanın Yaratılışı” bölümünde Altay, Budist Türkler ve Sümerlere ait altı efsane özetlenerek verilmiş ve bu efsanelerde insanın yaratılışı anlatılmıştır. “İnsandan Türememiş İnsanlar” adlı bölümde *“Türk mitolojisinde de, insandan türememiş insanlar görülmektedir ki, bunlarda tanrı ve tanrıçalardan, başka canlı yaratıklardan, yahut tabiatta mevcut başka varlıklardan meydana gelmişlerdir ama bunlardan çoğunun yine bir tarafı insandır.*

Kurt şekline girmiş tanrıdan, Tanrıçadan, Tanrı tanınan bir dağdan, kurttan ve geyikten, köpekten, ağaçtan, testiden, dolu tanesinden, köpüklerden ve denizden türeyen insanlar bu inanışlara örnek teşkil etmektedir

“Hayvan Kültü” adlı bölümde, hayvan kültürünün ilkel dinlerle başladığı şu şekilde ifade edilmektedir: *“Hayvan kültürü ilkel dinlerle başlıyor. Bu kültürün zamanla genişleyen*

kadrosuna kanatsız ve kanatlı çeşitli hayvanlar girdiği gibi, kitabı olan gelişmiş dinlerde dahi bir takım kutsal hayvanların kuvvetli izleri bulunuyor.

Bu kutsal hayvanlardan kimini tanrılar gökten gönderdi, kimi cennetten yahut sudan çıktı, kimini de toprak yeryüzüne verdi.

Bir de hayvan kültü gereğince; insan soylarının hayvandan gelişi, ana ve baba sayılışı, tanrı tarafından gönderilişi, onlarda birer kutsal ruhun bulunuşu totemizmin, sonra da animizmin temelini kurmuş oldu.

Bunlardan başka bir takım hayvanların da kahraman; kurtarıcı ve besleyici oluşları hayvan kültürünün ana maddelerinde bulunmaktadır.”

“Beş Kutsal Unsur” bölümünde ateş, demir, toprak, su ve ağaç ele alınmıştır. Bu beş unsurla ilgili destanlar, efsaneler ve inançlara örnekler verilmiştir. Dağlar, mağaralar ve taşlarla ilgili inançlar ise, ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bu konu ile ilgili olarak “büyüklük ifade eden dağlar; tanrı tanınmış, koruyucu görevini yapmış, tanrılara, tanrıçalara, dağ perilerine makam olmuş, ilk ana ve baba sayılmış, akrep insanlar da dağlarda barınmıştır.” denilmektedir.

“Türklerde Din” bölümünde Türklerin dahil oldukları Totemizm, Fetişizm, Şamanizm, Animizm, Natürizm, Manihaizm, Mazdaizm, Budizm, Taoizm ve Lamaizm ele alınmıştır. Bu dinler hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra törenler, tabular, hanlar, hakanlar, kahramanlar bölümleri bulunmaktadır. Son bölüm olan “Destanlar, Masallar, Hikayeler” bölümünde ise çeşitli destan, masal ve hikaye metinlerine özet halinde yer verilmiştir.

ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. Cilt: 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, Cilt: 2, 1995.

Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı iki ciltlik çalışmasının birinci cildi ilk olarak 1971 yılında basılmıştır. İkinci cildi ise 1995 yılında basılmıştır. İncelememizde birinci cildin, Türk Tarih Kurumunun 1993 baskısı, ikinci cildin ise 1995 baskısı kullanılmıştır.

Bahaeddin Ögel'in yazdığı eser Türk mitolojisini bir bütün olarak ele alan tek eser olma özelliğindedir. Bu önemli eserde Türk mitolojisi folklor ürünlerindeki mitolojik unsurlar göz önüne alınarak incelenmiştir.

Bahaeddin Ögel, araştırmasında tarihî metodu kullandığını belirtmektedir. Bu metodu kullanmasının sebebini; Alman ve İskandinavya gibi çok geniş ve eski bir edebiyata sahip olan kavimlerin, tarihî metoda büyük bir önem vermeleriyle açıklamaktadır. Almanya'da mitoloji araştırmaları, din ve edebiyat tarihi ile mukayeseli dil teknikleri bakımından büyük bir çığır açmıştır. Başka memleketlerde etnograf ve sosyologlarına fikir spekülasyonlarına bir konu teşkil eden mitoloji, Almanya'da dil ve edebiyat metinleri olarak ele alınmıştır. Bu nedenle Ögel, çok eski bir tarihe sahip olan Türk mitolojisini incelerken Alman mitoloji araştırmalarında kullanılan metodu kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir.

Bu çalışmada tarihî metodun kullanılması nedeniyle, Türk mitolojisi yazılı kaynaklar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Çin kaynaklarında bulunan bilgiler temel olarak alınmış ve diğer kaynaklarla mukayese edilmiştir.

Türk mitolojisini bir bütün olarak değerlendiren tek eser olan bu çalışmanın başında, böyle bir seri yazmağa başlamadan önce, bu meseleleri kesin olarak bilmek ve tanımak mecburiyetinin altı çizilmektedir. Ögel, Almanların, *Brockhaus* adlı büyük ansiklopedisinde verilen mitoloji tanımını kullanmıştır. Brockhaus'a göre, "*Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna*

girer.” Yazar, mitoloji araştırmalarında çok önemli bir sorun olan destan ve efsane arasındaki farklara da değinerek, destan ve efsane tanımlarını şu şekilde yapmıştır: *“Tarihte yaşadığını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani Légende’dir. Bu açık tarife göre, Oğuz destanı bir destan (Légende) değil; bir mitoloji (Mythus)’dur. Mitoloji araştırmalarının konusu yalnızca kahramanlık destanlarından ibaret değildir.”* Efsane ve miti aynı anlamda kullanan Ögel, efsane (*Mythus*)’lerin şimdiye kadar yapılan pek çok tarifi içinde en açık olanlarından birisi olarak kabul ettiği E. A. Gardner’in “Encyclopaedia of Religion and Ethics, IX, s. 117” de yaptığı *“Tabiat varlıkları ile olaylarına, kişilik verme sureti ile anlatma şeklidir.”* tanımını kullanmıştır.

Yazar, mit ve mitoloji nedir, sorusunu aıkladırken, efsane ve miti aynı anlamda kullanarak, *“Efsanelerin kendilerine Mythus veya Mythe denir. Mitoloji (Mythologie) ise, bu efsaneleri inceleyen ilim koludur.”* demektedir. Fakat, mit ve efsanenin aynı kavramı karşılayan terimler olduğu kesin olarak kabul edilmemiştir. Bu konu hâlâ tartışılmaktadır.

gel, mitoloji üzerine yapılan çalışmaları şu şekilde yorumlamaktadır: *“şu nokta da çok önemlidir Mitoloji deyiminden büyük araştırmacılar, ‘Yalnızca bir milletin veya akraba toplumlara ait efsanelerin, bir bütün halinde incelenmesi’ni anlamışlardır. Yoksa, insan düşüncesinin birer parçası olan dünya mitolojileri arasında, benzer noktalar bulmak veya göstermek, bir mitoloji tetkiki değildir.”* Bahaeddin Ögel’in bu yorumuna bağlı olarak, Jean-Poul Roux, Mircea Eliade, J. Campbell gibi araştırmacıların kullandığı mukayeseli metot mu, yoksa Ögel’in savunduğu bir millet ve akraba toplumlarına ait mitolojinin bir bütün halinde incelenmesi metodunun mu bir mitoloji tetkiki olduğu bize göre tartışma konusudur.

“Türk Mitolojisi” adlı eserin birinci cildi efsanelere ayrılmıştır. Türk efsaneleri için iki kaynak kullanıldığı belirtilmektedir. Bunlar:

- 1- Tarihte geçen ve özel olarak eskiden yazılmış Türk efsaneleri.
- 2- Halk ağzından derlenmiş efsanelerdir.

Birinci ciltte daha çok eski Türk efsaneleri ile destanlarının metin halinde tercümeleri ile değerlendirme karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Bu ciltte ele alınan destanların daha çok “devlet destanları” olduğu belirtilmiştir. Destan ve efsaneler ele alınmadan önce destan ve efsanenin ait olduğu devlet, boy, kabile vb. hakkında tarihi bilgiler verilmektedir. Daha sonra Çin kaynaklarında geçen efsane metinleri ya aynen ya da özetlenerek verilmekte, ardından diğer kaynaklarda bulunan bu konu ile ilgili bilgilere değinilmektedir. Son olarak efsanenin Türk mitolojisi açısından bir tahlili yapılmaktadır.

Birinci cildin önsözünde, ikinci cildin bir nevi Türk düşünce tarihi olmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Ögel, halktan gelmeyen veya halka dayanmayan devlet destanlarının değerlerinin, daha azalmış olacağını ifade ederek, çalışmasının ikinci cildinde, birinci ciltte ele alınan “devlet destanları”nın halk arasındaki kalıntıları ile izleri ve kökleri üzerinde durmuştur.

Yazar, ikinci cildi yazmasındaki amacının Proto-Türk düşüncesinin derinliklerine inip, en eski izlerini aramak olduğunu belirtmiştir. Oğuz destanı, Dede Korkut ile Oğuz destanının karşılaştırması, Alp Er Tonga Efsanesi ele alındıktan sonra, Türk mitolojisinde bulunan pek çok unsur hakkında geniş bilgi verilmiştir.

ROUX, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çeviren: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.

Jean Paul Roux'nun yazdığı “Türklerin ve Moğolların Eski Dini” isimli kitabın orijinal adı “La Religion Des Turcs Et Des Mongols”dur. 1984 yılında Paris’te yayınlanan bu kitabın Türkçe çevirisi Aykut Kazancıgil tarafından yapılmış ve 1994 yılında İşaret Yayınları tarafından İstanbul’da basılmıştır.

Altay ailesini oluşturan Türkler, Moğollar ve Tunguz-Mançular, tarih boyunca son derece önemli bir rol oynamışlar ve dönem dönem Çin, Hindistan, Mezopotamya, Suriye,

Mısır ve Doğu Avrupa'yı hakimiyetleri altına alarak, bu bölgelere kadar yayılmışlardır. Bu yayılımı, özellikle Cengiz, Timur, Altın Ordu ve Osmanlı İmparatorluğu ile gerçekleştirmişlerdir. İslamiyet'i ve Budizmi nispeten geç tarihlerde kabul eden bu topluluklar daha önceden kendi dinlerine bağlı idiler. Sahip oldukları bu eski inançlar günümüzde de Orta Asya ve Sibirya'da temel yapılarını kaybetmiş ve büyük çapta bozulmuş olmakla birlikte, çerçevesi içine girdikleri ve aynı zamanda belirli bir şekilde etkiledikleri büyük dinler içinde yaşamaya devam etmektedirler.

Roux kitabında Altay ailesini oluşturan kavimlerin eski inançlarını değerlendirirken, başta yerli metinler olmak üzere, henüz çevirilerle ulaşılamayan ama çok sayıda iyice düzenlenmiş versiyonuna sahip olunan Çin, Arap, İran, Ermeni, Suriyeli, Gürcü, Yunan, Latin ve Rus gibi yabancı kökenli metinler ile arkeolojik belgeler gibi çeşitli kaynaklardan yararlanmışlardır. Türklerin ve Moğolların dinleri birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğundan, yazar, bu din ile ilgili çok sayıdaki inceleme arasından, bu konuda Moğolca yazılmış tek eser olan *Gizli Tarih*'i kullanmıştır.

Kitabın sonunda bulunan "Kaynaklar" bölümünde verilen binden fazla kaynak on sekiz konu başlığına ayrılmıştır. Yazarın kendi ifadesiyle, Batı lisanları konuşan okuyucuya hitap edilmesi dolayısıyla, onlar için ulaşılamayacak nitelikte olan Türkçe başvuru eserlerinin sayısı sınırlı tutulmuştur. Aynı nedenle ve yazarın Rusçayı yetersiz şekilde bilmesi dolayısıyla, kayda değer istisnalar dışında, Rus dilindeki yayınlar belirtilmemiştir.

Eserde ele alınan Türklerin ve Moğolların eski dini, yazar tarafından Sibirya ormanlarından, Pasifik kıyılarından Avrupa'nın güney bozkırlarına ve Antik sahillerine, antik zamanlardan günümüze kadar, evren ve zaman içinde yapılmış bir yolculuğa benzetilerek, bu yolculuğun ulaşılabilen herhangi bir mekan ve zaman ihmal edilmeyerek, fakat özellikle temel nitelikte görünenler belirtilmek suretiyle gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Türk ve Moğol toplumlarının dininin anlaşılmadığının söylenmesine karşın Roux, bu dinin varlığı lehine tanıklık ederek, onu daha iyi anlamaya yarayacak bütün belgeleri göstermeyi amaçlamıştır.

Sonuç bölümünde yazar, Türklerin ve Moğolların dininin temel özellikleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “... insan için her zaman söz konusu olan, evrenin bir parçası olarak kalmak, doğanın hareketlerini izlemek ve ona saygı duymak, özetle günümüzdeki ifadesiyle ateşli bir çevre korumacısı olmaktır. İşte bu sebeple mimari yapısındaki yurt ve de yay, ok ve kaplumbağanın oluşturduğu mikro kozmoz çoğaltılmaktadır... bu nedendir ki, tüm törenlere bir merkez, ağaç, dağ, çadır, direk, mezar tümseği etrafında yapılan dönüşler refakat etmekte ve ‘dönen’ ejderha, bu kabil bir simgesel gücü üstlenmektedir... yine bu sebeple ana yönler istikametinde doğan, batan güneşe veya doruktan geçen güneşe doğru dua edilmekte; ‘aylarla birlikte hareket edilmektedir’, gömüt işlemleri için doğanın kış mevsiminde ölümü ve de ilkbaharda tekrar doğuşu beklenmekte ve de ağaç, ölümün ve tekrar doğuşun simgesi haline getirilmektedir. Doğanın dengesine herhangi bir şekilde hanel getirmemek içindir ki, etrafı sarılan avın bir kısmının kaçmasına olanak verilmesi ve topraktan çıkan mahsulün tamamının alınmaması suretiyle, kıyım eylemi ile gerekli hasat sınırlı tutulmakta, su veya ateş gibi temel unsurların kirletilmemesine özen gösterilmekte ve de murdara karşı bu denli önlemler alınarak arınma törenleri düzenlenmektedir. Ona saygı gösterildiği sürece hiçbir şey hayatı tehdit edemez. Kâh Moğolların Tanrı ebedidir şeklinde ifade ettikleri ve kâh Tu-kui’lerin taş ve ilahi sözden başka bir şey olmayan kaya üzerindeki yazıta ebediliği atfettikleri gibi, hayat da bir nevi sonsuzdur. Bu durumda eskatolojinin ve bizzat kozmogoninin onların ilgi alanına çok az ölçüde girdiğine artık hayret etmemek gerekir. Kişisel ölümün daha fazla ilgilendirmiş olması ve de üzüntülere ve de ağlamalara neden olmuş olması beşeri bir olaydır. Ancak, dinsel bir sistemde her ne kadar yeniden doğuşun sağlanması olayının orijinal bir yönü yaksa da, tanrısallık gibi aynı zamanda hem yoğun ve hem de yaygın olması, ölenin çok sayıda olmasına rağmen tek kalması, ‘ruh’unun gökte ve yeryüzünde bulunması ve serseri halde ve de en değişik cisimlerde yerleşik halde bulunması olgusu, bu yeniden doğuşun kendine özgü niteliğidir. Hayatın doruğunda çok şekilli olan ve ortadan kaldırılamaz gibi görünen elemanlardan oluşan insanın, Gök, dünya, mağara, su, ışık, erkek, kadın, hayvanlar, bitkiler gibi en değişik kaynaklardan gelmesi ve insanın, kendine

rağmen ancak bir zerresi olduğu ve en iyi koşullarda tamamen yansıttığı bütünüün bir parçası olması dolayısıyla, bu hususa hayret edilebilir mi?”

SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Kayseri, 1995.

Bilge Seyidoğlu'nun “Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller” adlı çalışması, 1995 yılında Bizim gençlik yayınları tarafından Kayseri’de basılmıştır.

Bilge Seyidoğlu, çalışmasının birinci bölümünde, mit bilimi anlamına gelen mitolojinin daha iyi anlaşılabilmesi için mitin açıklamasını vermiştir. Bu konuda Mircea Eliade'nin *Myth and Reality* adlı eserinden faydalanıldığı belirtilmektedir.

Yazar, mitin kesin bir tarifini vermek yerine, mitin taşıdığı özelliklere dayanan tasvifi bir tarif yapmıştır. Bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: *“Mitin herkes tarafından kabul edilebilecek bir tarifini yapmak çok zordur. Mit kutsal bir hikayeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş bir olayı anlatır. Mitte her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. Mitlerdeki karakterler olağanüstü varlıklardır. Onların ne yaptıkları çok eski zamanlarda ‘Başlangıç’ zamanında biliniyordu. Mitler bu kahramanların yaratıcılıklarını gösterir. Onların kutsal ve olağanüstü oluşlarını açıklar. Kısaca mitler çeşitli kutsal, olağanüstü değerleri açıklarlar. Bunlar dünyayı kuran ve bugüne getiren gerçek değerlerdir.”*

İkinci bölümde ise, çeşitli dünya milletlerinin mitolojilerinden örnekler ve bu örneklerin tahlillerine yer verilmiştir. Türk mitolojisinin yanı sıra Greko-Roman, Mısır, İran ve Çin mitolojisi ele alınmıştır. Türk mitolojisi ile ilgili olarak şu konular ele alınmıştır:

1- Altay Yaratılış Mit'i ve tahlili

- 2- Kaf Dağı ve tahlili
- 3- Altaylılarda Kutsal Taşlar ve tahlili
- 4- Lebed Tatarlarına Göre Dünyanın Yaratılışı ve tahlili
- 5- Lebed Tatarlarına Göre Bazı Olağanüstü Varlıklar ve tahlili
- 6- Karaorman Tatarlarında Ateşin Bulunması ve tahlili
- 7- Karaorman Tatarlarına Göre İnsan ve Köpek ve tahlili
- 8- Çalışman Boyundaki Şamanlar Tarafından Erlik İçin Okunan Mısralar ve tahlili

Yazar, Türk mitolojisinin Türklerin tarih sahnesine çıkmış oldukları Orta Asya'da yaygın ve zengin bir şekilde yaşamakta olduğunu ve bugün bu bölgelerin bir kısmının Rusya Federasyonu ve Çin hakimiyeti altında bulunması nedeniyle, Türk kültürünün temel taşlarından birisi olan mitolojisini toplayıp gün ışığına çıkarmanın zorluğuna değinmektedir.

Sonuç bölümünde, mit üzerine yapılan açıklamalardan ve çeşitli mitlerin tahlillerinden sonra yazarın vardığı sonuçlar altı madde halinde sıralanmıştır. Bu maddeler şöyledir:

"1- Mitler içinden çıktıkları toplumun çeşitli konularda neler düşündüklerini belirtirler. Mitler tarihi dönemlerden çok önceleri meydana geldikleri için bu dönemlerin tarihi, edebiyatı hakkında bilgi edinmek mümkün olur.

2- Mitlerin meydana geldiği zamanlarda yazı yoktu. Bu mahsuller sözlü olarak nesillere intikal eder, ancak yazıya geçirildikten sonra kalıcı olurlar. Yazıya geçirilme esnasında onu kaleme alanın edebi şahsiyeti metnin teşekkülünde rol oynar ve yeni ilavelerde bulunur.yazar kendisinin ve çevresinin çeşitli konularda düşüncelerini yansıtır.

3- Mitler olağanüstü varlıkları konu edindikleri için masallara kaynak olmuşlardır. Kutsal sayıldıkları ve inanç unsurlarını ihtiva ettikleri için de mitolojik kaynaklı efsanelerin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca toplumun en eski kültür taşları olduklarından destanların da en kıymetli kaynakları olmuşlardır.

4- Mitlerin en önemli vasıflarından birisi de icra edilmeleridir. Bu hadise aynen bir oyunun sahneye konulması şeklinde olur. Dini-mitik bir senaryo hazırlanır, merasimler bu senaryo ile icra edilir. Bu merasim sırasında kutsal sözler ve şarkılar söylenir. Bu bakımdan mitler şiirin, güzel konuşmanın, tiyatronun, musikisinin ve dansın kaynağını teşkil ederler. Giriş merasimlerinden olan –ölümle sonsuzluğa giriş- ölümle ilgili merasimlerde okunan acıklı şiirler, ağıtlarından da menşeyini teşkil etmektedir.”

KALAFAT, Yaşar. Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: A. K. M. Yayınları, 1995.

Yaşar Kalafat tarafından yazılan “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri” adlı eser, Atatürk Kültür Merkezi tarafından 1995 yılında Ankara’da basılmıştır.

Yaşar Kalafat, kendi ifadesiyle “*Türk inançlarının bir yumak oluşturduğu Doğu Anadolu yöresinde*”ki eski Türk inançlarını inceleyerek, orijinal bir çalışma yapmıştır.

Yazar, giriş bölümünde eski Türk inançları ve şamanizm ile ilgili bilgiler vermiştir. Ona göre; Batılı araştırmacılar, onları bu topluluklar içinde temsil eden din adamlarına nispetle ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Avrupalı etnograflar, Tunguz kavimlerinde benzer inançları temsil eden şamanı dikkate alarak, Türk inançlarını da bu ad altında incelemeyi âdet haline getirmişlerdir ve bu kavram, şamanizm biçimine dönüştürülerek sadece Orta Asya ve Sibiryaya Türklerinin semavi dinlere gelinceye kadarki dini inançlarını değil, yeryüzünde görülen benzerlerini de ifade eden umumi bir muhteva kazanmıştır. Türkler ise, kendi dini inançlarını temsil eden tipleri Kam, Baksı, Ozan, Oyun gibi adlarla çağırmıştır. Bu nedenle Kalafat, eski Türk inançlarını Şamanizm adı altında toplayıp incelemenin doğru olmayacağı düşüncesindedir.

Yaşar Kalafat eski Türk dininin tek tanrılı olduğu kanaatini taşımakta ve bu fikirlerini E. Kaydu’nun “Eski Türk dini Monoteizm değil, Henoteizm idi. Ulu ve Ezeli

Tanrı'nın kendi dışında pek çok tanrılar yarattığına kısmen uluhiyyet cevheri taşıyan tanrısal varlıkların mevcudiyetine inanırdı." şeklindeki fikirleri ile desteklemektedir.

Yazar, çalışmasının giriş bölümünde şamanlık diye bir dinin olmadığını belirterek, bu fikrini şu şekilde açıklamaktadır: *"Kam din adamıdır. Tek din vardı. Türklerde onun zaten bir tabisiydiler. Şamanlık din değil, koruyucu cinciliktir. Kamlar Tanrıdan mesaj getirirlerken, şamancılar bunu yapamazlar. Kam ve şamanla ilgili aktarılan uygulamalar iki gruba alınmalı. Yüceltici uygulamalar ve koruyucu uygulamalar. Yağmur duasını yapan kamdır. Şamanın yağmur duası yaptığı söyleniyor ise, Kam-Şaman isim karıştırması olmuştur."*

Kalafat'a göre, başlangıçtan bu yana Türk hayatına ait inançlar tarihi kaynakların ve günümüz etnografik malzemesinin verdiği bilgiler çerçevesinde incelendiğinde, onların merkezinde tanrı olan bir inanç yumağı halinde karşımıza çıktığı görülür. Buna göre, *"Türklerin inanç yumağını gözden geçirir ve ana hatlarıyla ifade etmek istersek, merkezinde Tengri vardır. Bunu, yardımcı ve koruyucu iyeler, gök ve yer iyeleri, kara iyeler ve ata ruhu / arvaklar ile tamamlamak mümkündür. Türk hayatında bu olağanüstü güç sahibi varlıklarla insan hayatı arasında aracılık yapan din adamına Kam adı verilmektedir."*

Birinci bölüm, "Tengri, İyeler ve Kam" adını taşımaktadır.

Yazar bu bölümde, Hun çağından itibaren Türk hayatında görülen tanrı, tengri veya Türk tengrisinin, 'bir tenri' kavramlarıyla İslamiyet'e kadar geldiğini ve İslamî devrede Tanrı'nın, Allah olmuş şekliyle, hayatına devam ettiğini belirtmektedir. Yaşar Kalafat, eski Türk dini ve semavi dinler arasındaki paralellikler içerisinde Türk Tengrisi etrafında da bu dinlerde olduğu gibi yaratılan çevre / etrafın olduğunu belirterek, İye / ige / ısı / töz gibi muhtelif adlarla tengri etrafında yer alan veya inanç sistemi içinde görülen bu unsurları semavi dinlerdeki meleklerle benzetmektedir. Bununla birlikte yazar, Hun çağından itibaren sistem içinde varlığı görülen güneş, ay, yıldızlar, gök ve yer, yer ve su ile, Umay'ı bu çerçevede değerlendirmektedir. Kalafat, *"Türk inanç sisteminde maddi varlıktan ulu*

varlığa doğru bir gelişme olduğu varsayımı ihtiyatla karşılanacak bir görüştür. Çünkü Kök Tengri kavramı, tıpkı yağız yir (kara yer) gibi tengri tarafından yaratılmış / kılınmış maddi göğü ifade eder.” şeklindeki düşüncelerini, Bahaeddin Ögel’in; “..yaratıcı güce, varlığa karşı İslamiyet öncesinde ve sonrasında pek farklı bir inanca sahip olmamıştır. Semavi dinlerde olduğu gibi Türkler de kağanlarını, yer yüzünde tanrının elçisi / resulü / gölgesi şeklinde tasavvur etmekteydiler ve inanmaktaydılar. Tanrının yukarıda, gökyüzünde olması inancı, Türkler arasında başlangıçtan günümüze kadar devam etmiştir.” şeklinde ifade ettiği fikirleriyle desteklemektedir.

Yaşar Kalafat iyeleri görevlerine ve buldukları yerlere göre iki ayrı şekilde sınıflandırmaktadır. Görevlerine göre yapılan sınıflandırma şöyledir:

- 1- Yardımcı iyeler
- 2- Koruyucu İyeler
  - a. Umay
  - b. Ana Maygıl
  - c. Ak Ana (Ak Ene)
- 3- Kara İyeler
  - a. Erlik
  - b. Alkarısı

Buldukları yerlere göre sınıflandırma ise şu şekilde yapılmıştır:

I- Gök ve Yer İyeleri

1. Gök İyeleri
  - a. Gök / Kök Tengri
  - b. Güneş
  - c. Ay ve Yıldızlar
2. Yer İyeleri
  - a. Dağ İyesi

- b. Kaya-Taş İyesi
- c. Yer İyesi
- d. Su İyesi
- e. Ağaç / Orman / Bitki İyesi

II. Ev-Ocak-Od / Ateş-Ağıl İyeleri

1. Ev İyesi
2. Ocak, Od / Ateş İyesi
3. Ağıl / Ahır İyesi

“İnsan Hayatında Törenler ve İnançlar” adındaki ikinci bölümde, doğum, ad verme, evlenme, kurban, adak, saçı ve bereket törenleri ile ölüm, mezar, yas ve yuğ törenleri ayrı başlıklar altında incelenmektedir.

Yazar, Türk hayatında üreme, doğum ve çoğalma ile ilgili çeşitli inançların görüldüğünü belirterek, bunları, çalışmasında doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölüm altında incelemiştir. Öncelikle, doğumla ilgili eski Türk inançlarına örnekler vermiş, daha sonra da Doğu Anadolu’daki inanç ve pratikleri tespit ederek, eski Türk inançları ile bunlar arasındaki paralellikleri ortaya koymuştur.

“İnsan Hayatında Törenler ve İnançlar” bölümünde ikinci olarak “Ad Verme” konusu ele alınmıştır. Yazar, Türk hayatının hemen bütün safhalarında tarihimiz boyunca ad alma, ad kazanma, ad verme işlemlerinin önemli mevkie sahip olduğunu belirtmiş, kaynağında yaşayış tarzından ortaya çıkan anlayışların, inançların, davranış biçimlerinin yarattığı bu işlemlerin büyük bir kısmının yakın zamanlara kadar hayatımızı yönlendirdiğini ifade ederek, yörede hâlâ yaşamakta olan eski Türk inançlarını tespit etmiştir.

Bu bölümde, üçüncü olarak ele alınan “Evlenme ve düğün” inançlarıyla ilgili yazarın görüşleri ise şu şekildedir: “*Türk hayatında ev ve evlilik, çocuk sahibi olmak en mühim kaidelerden biridir. İnsan, ev-bark, sahibi olunca, bulunduğu toplulukta itibar*

kazanır. Çocuk sahibi olunca da itibarı yükselir. Türk hayatının her safhasında yaşayışımıza, hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada rolü devam etmektedir. İyi ve kötü karakterli iyeler, ev iyeleri, ata ruhları, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı günümüzde de varlığını korumaktadır.”

“Kurban, Adak, Saçı ve Bereket Törenleri” ile ilgili olarak yazar, Türklerin, ata ruhlarını, muhtelif fonksiyonları yüklenen iyeleri, tengriyi memnun etmek, onun rızasını kazanmak, yardımını sağlamak, istediklerini ona kabul ettirmek için kurban kesip, saç yaptıklarını ve bu inançların izlerine ve yeni renklere boyanmış şekillerine Doğu Anadolu bölgesinin hemen her yerinde rastlandığını ifade etmektedir. Yazara göre: “*Kurban ve adak için seçilen hayvanlara Türk hayatında iduk denirdi. Adak için seçilen iduk hayvanın yünü kırılmaz, yüke koşulmaz, sütü sağılmaz, başı boş bırakılırdı. Iduk olarak / seçilen hayvan / ve bu şekilde kurban edileceği ana kadar muhafaza edilirdi.”*

Ayrıca yazar, saçının eskiden muhtelif olağanüstü güçlere inanılan iye ve ruhlara sunulan ve onlar adına, onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere-yiyecek, içecek, bez gibi verilen ad olduğunu belirterek, saçların, öz itibarıyla bir cins kurban niteliği taşıdığını vurgulamaktadır.

Bu bölümde son olarak ölüm, mezar, yas ve yuğ törenleri incelenmiştir. Yazar Türklerin, Hunlardan itibaren görülen ölü gömme geleneklerini ve mezar şekillerini Anadolu’ya geldikten sonra da kullanmaya devam ettiklerini belirtmektedir. “*Orta Asya Hun Türkleri, ölen atalarını, boy beylerini mezara gömerken altın sırmalı elbiseler giydirip tabuta koyarlardı. Tabut daha sonra bir sanduka içine yerleştirildikten sonra mezara yerleştirilirdi. İki katlı olan Hun mezarlarında bir oda bulunurdu ve bu odada tabut-sanduka güney-kuzey istikametine göre yerleştirilirdi. Bu mezar tipleri yöremizde de tespit edilmiştir.”*

Yas ve Yuğ törenleri ile ilgili olarak yazar, Türklerin ölüleri ardından yaptıkları yuğ merasimlerinin muhtelif asırlar içinde birtakım değişmelere uğramakla beraber, başlangıçtan itibaren var olan âdetlerin esaslarını koruduğunu ifade etmektedir.

Yazar, Doğu Anadolu sahasında başlangıçtan beri var olan Türk inançlarının izlerini tespit ve tasvir etmeyle ilgili bu çalışmasında kaydettiği örnekleri çeşitli başlıklar altında ifade etmeye çalışarak; başlangıçtan beri varolan inançlarımızın ilk Türk yerleşmesi olan bu sahada, hâlâ bütün canlılığı ve etkinliğiyle yaşıyor olduğu sonucuna varmıştır. Kalafat, doğal olarak Türk inanç yumağı içinde yer alan bütün bu unsurların eski yapılarını ve fonksiyonlarını koruyarak yaşadıklarını söylemenin zor olacağını, bunların bir kısmının asli fonksiyonlarının unutulmuş, şekli harekete ve davranışlara dönüştüğünü, kimi inançların yeni dinin renkleri altına saklanarak varlıklarını koruduğunu, bir kısmının ise eğlence karakteri kazandığını sonuç bölümünde ifade etmiştir.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. *Anadolu İnançları – Anadolu Mitolojisi (İnanç-Söylence Bağlantısı)*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.

İsmet Zeki Eyüboğlu'nun “Anadolu İnançları – Anadolu Mitolojisi (İnanç-Söylence Bağlantısı)” adlı kitabı 1987 yılında Geçit Kitapevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

Kitap, “Anadolu İnançları” ve “Anadolu Mitolojisi” başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm daha önce “Anadolu İnançları” adıyla yayınlanmıştır. Kitaba daha sonradan eklenen “Anadolu Mitolojisi” adlı ikinci bölümde ise söylencelere yer verilmiştir.

Modern Nev-Yunaniler diyebileceğimiz Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Derman Bayladı ve Halikarnas Balıkcısı'nın başını çektiği “Mavi Anadoluocular”ın fikirlerini temel alan bu eserde, Anadolu uygarlığını yaratanların, yaşatanların Anadolu'lu oldukları görüşü vurgulanarak “*Anadolu dışından gelen bir uygarlık yoktur gibi bir sav söz konusu edilemez.*”

Ancak Anadolu'da ne varsa dışa bağlamanın geçersizliği de tartışılmayacak nitelikte açıktır. Bu nedenle kimi araştırmacıların 'Anadolu Uygarlıkları' kanısına karşıyız, bizce söylenmesi gereken o değil, yalnız 'Anadolu Uygarlığı'dır." denilmektedir.

Eyüboğlu, "Anadolu Uygarlığı"nın tarihinin, tarih bütünlüğü içinde olduğunu belirterek, bu konudaki fikirlerini "*Anadolu'nun eski, geniş ve verimli uygarlıklarını bilmeyenler, onları benimseme bilincinden yoksun olan, bilinçsizler başkalarının yaratmalarıyla övünmeyi bir görev edinmişler kendilerine. Anadolu'nun tarihini 1071 savaşıyla başlatacak ölçüde bilim ışığından, bilim bilincinden, tarih gerçeğinden uzak kalmışlar neylesinler başka..."* şeklinde ifade etmektedir. Eyüboğlu, bu fikirleri doğrultusunda Anadolu'nun en azından dokuz bin yıllık geçmişi olduğunu savunmaktadır.

"Anadolu Mitolojisi"nin dünya mitolojileri içinde en eski olmasa bile en eski ikinci veya üçüncü olduğu belirtilmekte ve "mitoloji"nin en eski dönemlerini Anadolu'da yaşadığı ifade edilmektedir.

ROUX, Jean Paul. *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınları 1999.

Kitabın orijinal adı "La Mórt Chez Les Peuples Altaiques Anciens et Médiévaux d'Après Les Documents Ecrits"dir. "Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm" şeklinde çevrilmiş, fakat kitabın orijinalinde bulunan "Yazılı Kaynaklara Göre" ifadesine yer verilmemiştir. 1963 yılında Paris'te basılmıştır. Aykut Kazancıgil tarafından Türkçeye çevrilerek, 1999 yılında Kabalcı Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

Kitabın orijinal adında bulunan "Altaiques Anciens" ifadesi, Türkçe "Altaik Halklar" anlamına gelmektedir. Ancak, "Altay Türkleri" şeklinde çevrilmiştir. Altay Türkleri; Altay dağları ve civarında yaşayan Altay Kiji, Dvovedan ve Teleütlerdir. Altaik

halklar ise kitabın da içeriğini oluşturan Türkler, Moğollar, Tunguzlar ve Mançulardır.⁶⁴ Dolayısıyla Türkçe çevirinin başlığında bulunan “Altay Türkleri” ifadesinin, kitabın orijinal adında da geçen “Altaik Halklar” olması gerektiği düşüncesindeyiz.

Jean Poul Roux kitabının giriş bölümünde, incelemek istediği ana konunun ölüm olduğunu belirterek başlamıştır. Yazar, ölümün yalnızca ruhun bedeni terk ettiği an olmamasının bu incelemeyi derinleştirmesine neden olduğunu ifade ederek; doğuştan olmasa da en azından aklın ölümü kavradığı andan itibaren, ölümün tüm insani varlığa egemen olduğunu; böylece büyük bir kaygıya ya da arzuya dönüşmüş kimi zaman engellenmesi için alınan önlemler, kimi zamansa ölümü sağlama olarak görüldüğünü belirtmiştir. *“Yas, cenaze ve anma törenleriyle uzayıp giden bu olay, yaşayan insanlarla, ölen çok sayıdaki insan arasındaki bir takım ilişkileri içermiştir. Ölüm, yaşamın öbür dünyada devam etmesi gibi bir umut ya da en azından bir teselli de taşımaktadır. Savaş ve barışı, Tanrı’yı, putları, bu dünyaya ait ruhları, onu kaçınılmaz kılan doğumu ve bir dine mensup olmayı, onu ifade eden doğuşu, kozmogonileri ve kıyameti, avlanma şekillerini, hemen hemen tüm ayinleri ve inançları kapsadığı göz önünde bulundurulursa, ölümün, insanlık tarihinin tümünü olmasa da en azından bir bölümünü oluşturduğu söylenebilir; çünkü her şeyin üzerinde ölümün damgası vardır.”*

Mezarların mimarisi, bunları koruyan yapıtlar ve mezardaki insan kalıntıları, bunlarla birlikte gömülen eşyalar, yalnızca cenaze törenlerinin en iyi şekilde öğrenilmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kaybolmuş uygarlıkların öbür dünya hakkında sahip olduğu bir çok inancı da gün ışığına çıkarır. Bu nedenle söz konusu uygarlıkta ölüm konusunu incelemek için yararlanılabilecek ana bilim dalı arkeolojidir. Fakat yazar, Altay toplumlarına ait arkeoloji bilgilerine dayanan bir eser yazmayı hedeflemediğini, bu nedenle kendisini, yazılı belgelerle sınırlandığını belirtmiştir. Yazar kitabında arkeolojik buluşların yanı sıra, yerli kaynaklardan, gezginlerin elde ettiği bilgilerden ve yabancı

⁶⁴ TUNA, Osman Nedim. *Türk Halkları I (Modern)*. İnönü Üni. Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları I, Malatya: 1985, ss. 16-19.

tarihler ile yazılı belgelerden de yararlanmıştır. “Belgeler” başlıklı bölümde yararlanılan belgelerin künyeleri verilmiştir.

Kitapta, Türkler, Moğollar, Tunguzlar ele alınmış, Çinliler ve Cermenlere ise karşılaştırma amacıyla değinilmiştir. Roux, antik dönem ve orta çağı ele almıştır. Araştırma, tarihi açıdan iki bin yılı kapsamaktadır.

ELIADE, Mircea. *Şamanizm*. Çeviren: İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınları, 1999.

Orijinal adı “Le chamanisme” olan kitap, “Şamanizm” adıyla ve “İlkel Esime Teknikleri” alt başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. İlk olarak 1953 yılında İtalyancaya çevrilerek Roma’da, Milano’da, daha sonra 1957’de Almancaya çevrilerek Zürih’de, 1960’da İspanyolcaya çevrilerek Meksika’da ve 1964’de İngilizceye çevrilerek Londra’da ve New York’da yayınlanmıştır. İsmet Birkan tarafından Türkçeye çevrilerek 1999 yılında İmge Yayınevi tarafından Ankara’da yayınlanmıştır.

Bugün elimizde, çeşitli şamanizmlere (Sibirya, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Endonezya, Okyanusya vb.) ait çok sayıda belge bulunmaktadır. Çeşitli bakımlardan önem taşıyan pek çok özgün çalışma da şamanizmi budunbilimsel, toplumbilimsel, ruhbilimsel bakımdan incelemiştir. Bu eser, şamanizmi bir bütünlük içerisinde ve dinler tarihi açısından inceleyen ilk eserdir.

Eliade, şamanizmin ruhbilim, toplumbilim, budunbilim tarafından nasıl ele alındığını değerlendirerek, dinler tarihi açısından ele alınmasının önemine işaret etmiştir.

Şamanizme ruhbilimci olarak yaklaşan kişinin, onu her şeyden önce bunalım, hatta gerileme içindeki psychê’nin kendini dışa vurması olarak tanımlama eğilimi göstereceği belirtilmiştir. Eliade’ye göre ruhbilimcinin dikkati çekmekte haklı olduğu nokta, kişiyi şamanlığa çeken çağrının, herhangi bir dinsel iç çağrısı gibi, bir bunalımla şaman adayının tinsel dengesinin geçici olarak bozulmasıyla kendini göstermesidir.

Toplumbilimci ise, şamanın, rahibin ya da büyücünün toplumsal işleviyle ilgilenmektedir. Örneğin, büyü işlemlerinin kökeni, bunların toplumun eklemelenip yapılanmasında rolleri, dinsel önderlerle siyasal önderler arasındaki ilişkiler ve benzeri sorunları incelerler. Toplumbilim çalışmaları şamanizm ile ilgili belgelerdeki beşerî ve tarihî içeriğe somutluk getirmektedir.

Eliade, şamanizmin tanımını şöyle yapmaktadır: “*Şamanizm de arkaik esrime tekniklerinden birisidir; hem gizemcilik, hem büyü, hem de terimin geniş anlamıyla ‘din’dir.*” Kitapta şamanizm çeşitli tarihsel ve kültürel yönleriyle ele alınmıştır. Orta ve Kuzey Asya şamanizminin oluşumunun kısa bir tarihçesi de verilmiştir. Fakat şamanlık olgusunun kendisine, ideolojisinin analizine, tekniklerinin, simgelerinin ve mitolojisinin tartışılmasına daha fazla önem verilmiştir. Mircea Eliade, konuyu hep karşılaştırmacı olarak ve dinler tarihçisi gözüyle ele almıştır.

Yazar, kitabın ilk baskısından sonra geçen son on beş yıl içinde çeşitli şamanizmler hakkında önemli sayıda çalışma yayınlandığını belirterek, bunları olabildiğince metin içinde kullanmaya, hiç olmazsa notlarda göstermeye çalıştığını ifade etmektedir.

Şamanizm, sadece mistikliğin tarihinde oynadığı rol nedeniyle önemli değildir. Şamanların toplum üzerindeki etkileri ve görevleri ile ilgili olarak, “*Şamanlar üyesi oldukları topluluğun psişik bütünlüğünün korunmasında da temel bir rol oynamışlardır. Toplumdaki başlıca cin ve şeytan kovucular onlardır; şeytanlarla ve hastalıklarla savaştıkları kadar, kara büyücülerle de dövüşürler.*” denilmektedir. Şamanların en genel anlamda görevleri ölüme, hastalıklara, kısırlığa, uğursuzluğa ve ‘karanlıklar’ dünyasına karşı, yaşamı, sağlığı, doğurganlığı ve ‘ışıklar’ dünyasını savunmak ve ‘Kötülük güçleri’ denebilecek olan şeyle mücadele etmektir.

Şaman ölümün bilinip aşılmasına, doğa-üstü dünyalarda dolaşım insan-üstü varlıkları (tanrılar, şeytanlar, ölmüşlerin ruhları, vb.) görebilme yeteneği sayesinde, belirleyici katkılarda bulunabilmiştir.

Şaman, ölümün bilinmeyen ürkütücü dünyasının bir biçim edinmesinde, belli ve özgül tiplerle uyum içinde örgütlenmesinde, sonunda bir yapı göstermeye başlamasında ve zamanla tanışıklık ve kabul edilebilirlik kazanmasında önemli görevler üstlenmektedir. Şamanın öbür dünyaya yaptığı yolculuklarda gördüğü manzaralar ve rastladığı kimseler, şamanın kendisi tarafından, kendinden-geçme sırasında veya sonrasında, ayrıntılı biçimde anlatılır. Böylece, ölüm dünyasında 'yaşayan' kişiler de görülebilir olur, birer çehre edinir, birer kişilik, hatta biyografi kazanırlar. Şamanların ruhlar alemine yaptıkları yolculuklarla ilgili anlatmaları ölümlerin dünyası yavaş yavaş bilinebilir hale getirir ve ölümün kendisi de yeniden değerlendirilip, özellikle manevî bir varlık alemine doğru bir geçiş riti olarak yorumlanır. Yazar, sonunda, şamanların anlattığı esrimeli yolculuk öyküleri ölümler dünyasını prestijli biçim ve çehrelerle zenginleştirirken, buranın "manevileştirilmesine" de katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

***Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü.* Yöneten: Yves BONNEFOY. Türkçe Baskıyı Hazırlayan: Levent Yılmaz. Ank: Dost Kitabevi Yay., 2000.**

Orijinal adı "Dictionnaire des Mythologies" olan ve Yves Bonnefoy tarafından yönetilen sözlük, "Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe baskısı Levent Yılmaz tarafından yayına hazırlanan iki ciltlik bu eser, Dost Kitabevi Yayınları tarafından 2000 yılında Ankara'da basılmıştır.

Yves Bonnefoy'nın yöneticiliğinde hazırlanan bu sözlükte yaklaşık elli ayrı kültüre ait mitolojiler incelenmiştir. Her madde bir makale gibi ele alınmış, her madde sonunda ele alınan konu ile ilgili detaylı bir bibliyografya verilmiştir. Ayrıca ikinci cildin sonunda mitoloji ve ilgili konular üstüne bir Türkçe yayınlar kaynakçası eklenmiş, ayrıca Bonnefoy'nın isteği üzerine başka hiç bir dildeki baskıda olmayan Baubô maddesi eklenmiştir.

Mitolojiler Sözlüğü'nün Türkçe baskısını yayına hazırlayan Levent Yılmaz, bu sözlüğün yazılış amacını şöyle açıklamaktadır: *"Mit dediğimizde, öncelikle bu anlatıları mit olarak adlandırarak onlara inanmadığımızı belirtmiş oluyoruz. Oysa onları mit olarak adlandırmamış kişi ve toplumların dünyasında, dünyayı kuran, düzenleyen, açıklayan, neredeyse yasa gücündeki hikayeler bunlar. Dolayısıyla sözcük ve kavram olarak mitin doğum yeri Yunan dili. Ancak Yunan dünyasına ve tarihine bağlı olan bu sözcüğün işaret ettikleri sadece bu kültürle mi sınırlı. Bu sözlüğün de yazarlarından olan Vernant, bu aynı soruyu özellikle, 'Hayır, doğru olan tam tersidir.' diye yanıtıyor. Herhangi bir miti anlamak için 'karşılaştırma'nın olmazsa olmaz bir koşul olduğunu söylüyor. Lévi Strauss, 1964'ten başlayarak bir mit bilimi kurma yolunda *Miythologiques*'i yayınlamaya başladığında da yapısalcı yönteminin temelini karşılaştırma'yı yerleştiriyordu. Hint-Avrupa alanındaki çalışmaları Sözlük'teki çoğu yazarı ve maddeyi etkilemiş, uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde de dersler vermiş ve hatta 1926'da eski yazıyla yine aynı şehirde bir Tarih-i Edyan yayınlamış olan Dumézil'in de, Eliade'nin de bakışının temelinde bu yöntem yatmakta. Elinizdeki sözlüğün en can alıcı, en önemli yanlarından biri bu: Mitolojiyi yalnızca Yunan ve Roma dünyasına ait olarak görme körlüğünü kırmak üzere yola çıkması. Dünyanın bütününe kapsamına alması. Öte yandan, anlatmaktansa anlamayı, anlayıp açıklamayı tercih etmesi, bu Sözlük'ü diğer sözlüklerden ayırıyor. Bu Sözlük'te mitler ve ona bağlı eylem bütünlükleri, bu hikayelere inanmış ve inanmaya devam eden toplumların yapılarını anlamak ve açıklamak için kullanılıyor. Diğer yandan Yves Bonnefoy'nun da yazısında belirttiği üzere çeşitli kültürlerin bazı ana kavramları hangi sözcelerle (ve davranışlarla) düşündüğünü ve kurduğunu araştırıyor; yan yana gelen, neredeyse makale boyundaki sözlük maddeleri bu kavramlar etrafında yoğunlaştığından, okuyucunun kendisi de karşılaştırma imkanına kavuşuyor. Bu kitap, toplumsal bilimlerin Avrupa merkezli bakıştan kurtulmak üzere kendilerini yeniden düşündükleri dönemde kazandığı tüm zenginlikleri içeriyor. Kimi araştırma yöntemleri bugün geçmişe oranla daha az kullanılıyor da olsa, bu Mitolojiler Sözlüğü, bugüne kadar bu alanda yapılmış en önemli çalışmalardan biri olarak duruyor."*

Sözlüğü yöneten Yves Bonnefoy, sayfa kısıtlaması yüzünden bir eleme yapmanın zorunlu olduğunu, bu nedenle daha önceden bulunmuş şeylerin değil, araştırılmakta olanların, bugün bile kabul edilseler de önceden yerini bulmuş konuların değil, sorgulanan, başlangıç noktasında bulunan tartışmalı konuların seçilmesi gerektiğini belirtmiş ve kesin yanıtlara sahip (ve bu nedenle iyi bilinen) konular yerine –bunlar önemli olsalar da– sorunların seçildiğini ifade etmiştir.

Sözlük'te, Türkler ve Moğollarla ilgili konuların yer aldığı maddeler Jean-Paul Roux tarafından yazılmıştır. Türkler ve Moğollarla ilgili madde başlıkları şunlardır: Ağaç (hayat ağacı ve kozmik eksen), ahiret (dünyanın sonu ve ölümden sonra insanın kaderi), atalar kültü, ateş kültü, cenaze âdetleri, dağ, demanlar, dünya, efendi-ruhlar, efendi-ruhlar ve şamanizm, gök (gök-tengri ve yıldızlar), hayvanlar (kavimsel mitler ve av ritleri), kozmogoni ve kozmografi, su, şamanizm, kişileşen yıldırım, din ve mitler.

B. MAKALELER

BOYLE, John Andrew. "Orta Çağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi." Çeviren: Orhan Şaik GÖKYAY. Türk Folklor Araştırmaları. Cilt: 15, Sayı: 297, (Ekim 1974), ss. 6941-6950.

Türklerin ve Moğolların dini inançları ve ibadetleri son iki yüzyıl içinde toplanan bilgilere dayanarak incelenmiştir. Fakat ortaçağ kaynakları yeterince işlenmemiştir. Yazar, çalışmasında rahipleri John de Plano Caprini ve William Rubruck ile Venedikli tacir Marco Polo'nun seyahatnameleri ile İslam tarihçi ve coğrafyacılarının eserlerini kullanarak ortaçağda Türk ve Moğol şamanizmini incelemiştir.

Türk ve Moğol şamanizmini incelenmeden önce "şaman" sözcüğünün etimolojisi ve anlamı üzerinde durularak, Concise Oxford Dictionary'de belirtildiği gibi kelimenin "Moğol aslından" olmadığı, bu adın Doğu Sibirya'nın Tunguz kavimleri arasında şamanlık işini yapanlar için kullanıldığı belirtilmiştir. Yazar, bu sözcüğün Ruslar vasıtasıyla Türklerin ve Moğolların arasında benzeri sanatları yahut tekniği yapanlar için kullanıldığını ve dil antropolojistleri ile din tarihçileri tarafından eski dünyada olsun yeni dünyada olsun benzeri ya da bununla mukayese edilebilir güçlere sahip olanları ve anlatmak için teknik bir terim olarak kabul edilmiştir. Türklerin kendi şamanlarına "kam", Moğolların da "bö" dedikleri belirtilmiştir.

Yazar şamanı şöyle tanımlamaktadır: "...o, resmi bir yetkisi olmayan, fakat çoğu zaman büyük etkisi olan bir kişidir. Ona yorulan güç, kendisine bir armağan, ya da ihsan olarak ruhlardan gelir. onun ruhlarla bağlantısı, şamana, gelecekte haber vermek, havayı değiştirmek, ürünleri çatlatıp yeşertmek, av hayvanlarını çoğaltmak, felaketleri geri döndürmek ya da onları düşmanların üzerine yöneltmek gücünü verir, herşeyden önce hastalık yaratmaya, yahut hastalıkları iyi etmeye gücü yeter. Bundan dolayı o bir tıp adamıdır." Yazar, burada Eliade'nin görüşlerine bağlı olarak şamanizmin ayrı bir özellik

gösterdiği halde "büyü ve büyücü"nın aşağı yukarı bütün dünyada bulunduğunu söylemektedir.

Yazar, şaman sözcüğünün etimolojisini yaptıktan ve şamanı tanımladıktan sonra, Türk ve Moğol şamanizmi ile ilgili ortaçağa ait kayıtları inceleyerek, İran tarihçisi Gerdizi ve Mervezi'nin, anlamı "Tanrının peygamberi" demek olan Soğutça bir kelimedden bozma "Faginun" dedikleri Kırgız kamları ile ilgili bilgiler verdiklerini belirtmiştir.

Şamanın önemli bir melekesinin de havayı değiştirmek gücü olduğu belirtilmiştir. Türkler ve Moğollar tarafından icra edilen bu iş "yat"ya da "yad" diye bilindiği ve Moğolların ise buna "jada" dediği ifade edilmiştir. Yazar kimi taşların suya batırıldığı ya da bunlara su serpildiği zaman yağmur yağdırabileceği inancının Orta ve Kuzey Asya'ya münhasır olmadığını ve bu inancın Afrika, Avustralya, Yeni Dünya ve hatta Avrupa'da da bulunduğunu ifade etmiştir. Moğolların "yat" sanatını Türk komşularından öğrendikleri ve Kıtanlarda, Hitaylarda, Naymanlarda, Kalmuklarda da bu sanatın uygulandığını gösteren kaynakların olduğu belirtilmiştir.

Günümüzde ise Moğolarda "yada"nın bilindiğine ve kullanıldığına dair pek çok tanık olduğu belirtilerek, Buryatların da soğuk ve rüzgarlı bir hava elde etmek için bir tür kızıl taş ve topraktan sökülen bir kök kullandıkları kaydedilmiştir.

SAGİTOV, M. Muhtar. "Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma." Çeviren: Nuri Yüce. Belleten 1982-1983. (1986), ss. 125-132.

Sagitov, çalışmasında Başkurt folklorunda çok önemli bir yer tutan totemimsi ve ananevi tasavvurlarla ilgili olan hayvanları incelemiştir. Başkurtların kutsal saydığı hayvanlar, at, inek, ayı, kurt, geyik ve bazı kuşlardır.

Yazara göre, hayvan yetiştirmek insanların, bilhassa göçebelerin hayatında, yani Başkurtlar arasında, bir bakıma hayvanları kutsallaştırmaya, onları şiirleştirmeye sebep

olmuştur. Ayrıca, Başkurtlar kartalı, doğanı, atmacayı ehlileştmek ve büyük, küçük av hayvanlarını avlamak için zengin bir geleneğe sahiptiler. Bütün bunlar Başkurtları, hayatlarının safhasına giren hayvanlara tapınmaya teşvik etmiştir.

Ata tapınmanın izlerinin, Başkurt kahramanlık destanı Ural-Batır'dan günümüze kadar geldiği ve 922'de Başkurtları ziyaret eden İbn-i Fadlan'ın da Başkurtların on iki tanrıya tapındığını ve bunların birisinin de at olduğunu belirttiği ifade edilmiştir. Yazar, mucizevi atlar hakkında, eski zamanlardan sürüp gelen ve Başkurtlar arasında hayvanları kutsal saymanın yansıması olarak bilinen ilk atların ortaya çıkışı hakkında "Ak buzat, Akhak Kola (Aksak Kula), Kara Yurga (Kara Yorga) gibi birçok Başkurt destanının bulunduğunu ve diğer Türk-Moğol halklarının folklorunda böyle bir konu paralelliğinin olmadığını belirtmiştir.

Yazar, Başkurtlar arasında atın yanısıra inek, geyik, kurt ve ayının da kutsal kabul edildiğini belirtmektedir. Kongur-Buğa rivayetinin Başkurtlar tarafından tapınılan koyu kahverengi ineğin şairane tasvirine tahsis edilmiş olduğu, geyiğe tapınmanın da Başkurt folklorunda muhafaza edildiği, ayının ve kurdu şekil ve tiplerinin Başkurt folklorunda çok popüler olduğu ifade edilmiştir.

Makalede, Başkurtların kutsal kuşlar panteonundan en çok sevilen efsanevi kuşun Samrav ve Humay olduğu ve efsanelerde Humay'ın Başkurtların en eski atası ve koruyucusu olarak tasvir edildiği kaydedilmiştir. Başkurtlarda kuğu ve tohum kargasının da kutsal sayıldığı ve kuğunun Tuvalar, Altaylar, Şorlar v.b. arasında da kutsal sayıldığı ifade edilmiştir.

BAYAT Fuzuli. "Dede Korkut Destanlarında Kaos-Kozmos Karşılaşmasının Epik Varyantı". Bilge Dergisi. Sayı: 18, (Güz 1998), ss. 27-31.

Bu makalede Dede korkut Hikayelerinde bulunan mekan tasvirleri üzerinde Kaos ve Kozmos karşılaştırması ele alınmıştır. Çalışmada bütün hikayelere değinilmiş fakat daha çok "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan" üzerinde durulmuştur.

Yazar, Kaosun tanımını, "*yapısı belli olan hisselerle ayrılmamış, coğrafi koordinatları malum olmayan alem*" şeklinde yapmakta ve bu karakteristik yönleri ile düzenli mekanın başlangıcı olarak kabul etmektedir. Kozmostan farklı olarak sağ-sol, yukarı-aşağı, doğu-batı vs. mekan tayinlerinin kaos için tatbik edilemeyeceği belirtilmiştir.

Dede Korkut hikayelerinde Tepegöz'ün kendisine mekan seçtiği Salahana kayasının mitolojik kaosa çok yakın olduğu ve daha çok realite ürünleri kazanmış ve tarihi coğrafi mana almış Oğuz ili kozmosu temsil ettiği kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak Tepegöz'ün Oğuz iline düşmanlığı sadece Oğuzları fiziki yönden mahvetmesi ile değil, kutsal oğuz ilini kutsuzlaştırması ile de anlatılır. Tepegöz, ecdadların ruhlarının hamilik ettiği kutsal dağı kaotik bir yere çevirerek Oğuz ilini kutsuzlaştırmıştır. Yazar, Tepegöz'ün öldürülmesi ile kaosun fonksiyonunu tamamladığına işaret etmiştir.

Yazar, arkaik tipli Sibiry ve Altay Türklerinin destanlarından farklı olarak Dede Korkut Kitabı'nda mekanın mitolojik semantikasını yitirdiğini ve mitolojik mekanın ancak oğuz ilinin kutsallığını kaybetmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade ederek, bu konuda "*Mekanın mukaddesliği oğuzların galibiyetinin anahtarıdır. Mukaddesliğin bozulması tabu ile yasaklanmıştır. Konur Koca Saru Çoban'ın peri ile zinası sonucu bu mukaddeslik bozulur ve Tepegöz'ün katkısı ile Oğuz ilinin bir kısmı kaotik meskene çevrilir.*" demektedir.

Sonuç olarak, mitolojik mekanı karakterize eden esas elemanların dinamik şekilde kaostan kozmosa geçit oluşturdukları ve kaosun bütün mitolojik sistemlerde evrenin başlangıcı, kozmosun ise son neticesi olduğu belirtilmiştir.

GUMİLEV, L. N. "Eski Türk Dini." Türk Kültürü. Sayı: 377, (Ağustos 1994), ss. 288-297.

Yazar, çalışmasında, kendi ifadesiyle, “*Eski Türkler neye inanıyorlardı? Onların dini sistematik kavramlara sahip miydi? onların dini muhtelif inançların sentezinden mi ibaretti? Çeşitli inançları varsa, bunlar hangileridir?*” sorularını, Veysu ve Suyşu adlı Çin yıllıklarındaki bilgileri kullanarak cevaplamaya çalışmıştır.

Lev Nikolayeviç Gumilev, Türklerin eski dini hakkında bize ulaşan asıl bilgilerin “Veysu” ve “Suyşu” adlı Çin yıllıklarında muhafaza edildiğini belirterek, bu yıllıklarda bulunan eski Türk dini ile ilgili bilgileri değerlendirmiştir. Fakat, söz konusu iki yıllıkların, birbirlerine oldukça zıt bilgiler ihtiva etmeleri ve verdikleri bilgilerin kısa olması sebebiyle pek anlaşılır şekilde olmadıkları kaydedilmiştir.

Veysu’da seçkinlerin yaptıkları çeşitli ayinlere (yılın belirli dönemlerinde ecdadlarının mağarasına ve Gök ruhuna kurbanlar kesmeleri gibi) örnekler verilmiştir. Seyşu metinlerinde ise Türklerin büyüye ve büyücülere inandıkları kaydedilmiştir.

Türkler arasında VII. asrın sonuna kadar Ak ve kara sümük (Aristokrat ve Halk) ayrımı bulunduğu ve aristokrat muhitinde görevlerin irsen geçtiği, seçkin ailelerin kızlarının halk tabakasından olan erkeklerle evlenmesinin yasak olduğu belirtilmiştir. VI. asra ait Veysu metinlerinde tabakalaşmanın açık bir şekilde görüldüğü ve kaynaklarda aristokrasi ve halkın inanış farklılaşması hususunun açık bir şekilde görüldüğü vurgulanmaktadır.

Çalışmada Türklerin dini görüşleri "Sema Kültü" ve "Yer-su" başlıkları altında incelenmiştir. Sema Kültü adlı bölümde Veysu ve Seyşu yıllıklarında bulunan Gök tanrı ile ilgili inançlara yer verilmiştir. Orhun abidelerinde geçen Gök Tanrı adının gözle görünen göğe karşı koyulmuş maddi bir ad olmadığı ve "Gök Ruhü" denildiğinde de Kök tanrının düşünüldüğü yazar tarafından ifade edilmiştir.

Yer-su kültürünün dünyevi tözler sınıfına dahil olduğu ve dağların, çayların vs. ruhuna değil, onların özüne tapındığı belirtilmiştir. Yazar, bu konu ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır: *"Başka bir deyişle biz burada tabiatın tecessümü ile değil, canlılaştırılması ile karşı karşılaşırız. Bu animistik dünya görüşün en basit ilkel şeklidir ve animatizm diye isimlendirilir."*

Türklerde bulunan seçkinler ve halk sınıflarının inançlarının farklı olduğu ve seçkinlerin esas dininin halk dinine tamamen yabancı olan ecdad kültü olduğu tespiti yapılmıştır. Veysu ve Seyşu yıllıklarında verilen ecdad kültü ve totemizmle ilgili bilgiler yazar tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: *"...kaynaklarda Türklerin kurtla özel ilişkileri hakkında hiçbir şey geçmemektedir. Fakat biz burada aynı hayvana totemik tapınmanın eski izlerini görürüz. Öğrendiğimiz devirde ise bu artık ecdadlara tapınma şekline dönüştürülmüştür. Böylelikle VII. asırda iki dini sistemin- Sibirya halkları ile ilgili animizmin ve Türk ve Moğol dilli göçebelerin büyük çölün güney sınırlarından getirdikleri totemistik eğilimler ecdad kültürünün varlığını görürüz."*

Buryat şamanının tedavi esnasında veya yağış isterken yardımcı ruhun gücüne müracaat etmeyip, dualarında uz tutup ecdadların ruhundan yardım dilemesi örnek olarak gösterilerek, ecdadların kesinlikle yardımcı ruhlar sayılmadığı, onların koruyucu ve Tanrı karşısında hizmetçiler gibi düşünüldükleri belirtilmiştir.

Yazar, Türklerin inançları ile ilgili olarak sema ve yer-su kültürünün yanısıra ruhun ölmezliği ve öbür dünya ile ilgili tasavvurlarının da kaydedilmesi gerektiğini ifade ederek, *"Öbür dünyadaki varlığı (varlıkları) yeryüzündeki hayatın devamı olarak kabul ediyorlardı. Bu tasavvur yeteri derecede yayılmıştır. Bu durum dini şuurun gelişmesinin en ilk merhalesine aittir ve animizden insanda çok değil, ferdi ruhun varlığı fikrine dayanması ile farklılaşır."* demektedir.

KORKMAZ, R. "Dede Korkut Hikayelerindeki Su Kültürünün Mitik Yorumu."

Türk Kültürü. Sayı: 418, (Mart 1998), ss. 91-98.

Evrenin oluŐumunu sağlayan dört temel unsurdan biri olan su ögesi, çevreyi d nyalaŐtırma çabası içinde, kendini gerçekleŐtirme imkanı bulan insanoğlu için, hemen bütün farklı kültürlere rağmen ortak bir sıvı kozmogonisi oluŐturmuŐtur. Buna bağlı olarak suyun, bütün mitolojilerde en önemli unsurlar arasında olduğu tespit edilmiştir.

Eski Mısır, Hint ve Çin efsanelerinde suyun yaratılıŐın temel olduğuna dair bilgiler olduğunu belirten yazar, yine İncil ve Kur'an'a dayanarak su unsurunun kainatın cevheri yani "materia prima"sı olduğunu ifade eder.

Türk Yaratılış Mitolojisinde Tanrı'nın suların üstünde yalnız başına bir kaz gibi uçtuğu ve dünyayı bu su kütlesinden yarattığı kaydedilmiştir. Türk masalları, mitolojileri ve diğer anlatı türlerinin su fenomenini hep bu ilk oluŐun kutsal niteliği çerçevesinde değerlendirdiği fikrini savunan yazar, bu çalışmada, Dede Korkut Hikayelerindeki su fenomenini incelemiştir.

Antropolojik düzeyde insanlığın sudan yaratıldığına dair inançların denk d Őt ėu sıvı kozmogonisinin en temel iki özelliğinden birinin diŐil ve doğurgan oluŐu, diğerinin de gizli g  lerin evrensel toplamını temsil etmesi olduğunu vurgulayan yazar, makalesinde Dede Korkut Hikayelerindeki su fenomenini bu baŐlıklara göre değerlendirmiştir.

Dede Korkut Hikayelerinde geçen "akar su", "sudan çıkma", "suyu geçme", "suya dalma" v.b. motifleri tespit ederek, Türk mitolojisinde ve diğer mitolojilerdeki anlamlarıyla karşılaştırarak su fenomenini incelemiştir.

Yazara göre, evreni oluşturan dört temel unsur ya da kozmik açıdan maddenin en basit görünümlerini temsil eden hava, su, ateş ve toprak hemen her kültürde kutsalın büyüsüyle karşımıza çıkmaktadır. Toprak bitimsiz ve sonsuz, hava kavranamaz ve ateş dokunulamazdır. Bu dört ana madde içinde nitelik itibariyle kirlenme tehdidine karşı açıkça

maruz kalan tek öge sudur. Bu bakımdan suyun özel bir saygı alanı içinde korunması gerekmektedir.

OĞUZ, M. Öcal. "Mitolojimizde ve Ural Batur Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su."

Milli Folklor. Sayı: 38, (Yaz 1998), ss. 22-24.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkoloji sahasında en değerli metinleri toplayan Radloff, Verbirskiy, Potanin ve diğer Türkologların Altay, Yenisey, Yakut ve öteki Türk boylarının, dünyanın başlangıcı hakkındaki bilgi ve kanaatlerini çok sayıda örnekle günümüze ulaştırmaları, Türklerin "dünyanın yaratılışı" hakkındaki kanaatlerinde "başlangıçtaki sonsuz su" inancının yaygınlığını ortaya koymuştur.

Kuzey Amerika'da yaşayan Kızılderili kabilelerden Çeyeni, Çin, İskandinav ve İzlanda, Tibet, Büyük okyanus adalarındaki yerliler ve Sümerlere ait mitolojilerde bulunan başlangıç düşünceleri ve başlangıçtaki su inancı örnek metinler verilerek değerlendirilmiştir.

Yazar, makalede Türklerde çok yaygın olan "başlangıçtaki sonsuz su" inancı ile dünya mitolojilerinden verdiği örnekleri karşılaştırarak, Asya ve diğer kıtalardaki başka kültürlerde "başlangıçtaki su" veya "okyanus" belirtildiğini ama bununla birlikte Türk kozmolojisindeki özellikleri taşımadığını ifade etmektedir.

Başkurtların büyük destanı Ural Batır'ın ilk mısralarını oluşturan dünyanın başlangıcındaki sonsuz su ile ilgili metni vererek, Altay Yaratılış destanlarını da aynı açıdan ele alarak değerlendirmiştir. İncelenen bu iki destanın ve Türk mitolojisinin eldeki diğer metinlerinin Sümer mitolojisi ile paralellik göstermesinin, bu motifin Sümerlilerden Türklere geçtiğini düşündürdüğü belirtilmektedir.

"Sonsuz su" motifinin Orta Asya'da ve Anadolu'da hâlâ çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Altay Yaratılış destanında, Anadolu tasavvuf düşüncesinde ve Ural

Batır destanında, bütün tarihi ve coğrafi farklılıklara rağmen aynı mitin bulunması Türk dünyasının müşterekliğinin daha mitolojik dönemde mevcut olduğunu gösteren bir husus olarak yorumlanmıştır.

TÜRKMEN, Fikret. "Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü." E.Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Sayı: III, (1999), ss. 175-181.

Fikret Türkmen, bu çalışmasında eski Türklerin dini düşüncelerinde çok önemli bir yer tutan tabiat kültürünü incelemiştir. Yazar, incelemesinde Hüseyin Namık Orkun'un "Eski Türk yazıtları", Tal'at Tekin'in "Orhun Yazıtları", Muharrem Ergin'in "Dede Korkut Kitabı I", Jean Poul Roux, Abdülkadir İnan ve Mehmet Kaplan'ın muhtelif eserleri ile değişik araştırma ve yorumlarından faydalandığını belirtmektedir.

Eski Türklerin inançlarında tabiat kültürü incelenirken, Orhun Yazıtları, Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Manas destanında görünen toplum yapısından hareketle tabiat kültürü hakkında örnekler verilmekte ve bütün Türk boylarında yaşamaya devam eden tabiat kültürü ile ilgili inanç ve pratikler kaydedilmektedir.

Yazar, çalışmasında tabiat kültürüne ait unsurları (dağ, su, ağaç, ateş, gökteki kozmik unsurlar içerisinde, ay, yıldızlar, yıldırım, gök gürültüsü) ayrı ayrı ele alarak incelemiştir.

Türk düşünce ve inanç sisteminin incelenmesinde önemli bir kaynak niteliği taşıyan bu çalışmada, eski Türklerde düşünce ve inanç sisteminde insan tabiat bütünleşmesi hatta aynileşmesine sıkça rastlandığı ve kozmik alemle ilgili unsurların insan ve toplumla bütünleştiği, gök, dağ, deniz ve gök yüzü unsurlarının ayrı ayrı antropomorfik sistem içinde geniş-açık mekan tasavvurunu doğurduğu belirtilmektedir.

Yazar, eski Türklerde var olan tabiat kültürünün, değişik kaynaklara geçerek, günümüze kadar geldiğini belirterek, Türk Dünyasında mitoloji ve folklor çalışmalarının bu konu ile ilgili yeni pek çok kanıt sunduğunu ifade etmiştir. Bunların teker teker

incelenmesi sonucunda, kltlerin belli bir düzeni ve belli bir sistematiği olduğunun görüleceği vurgulanmıştır. Buna rnek olarak; üçlü sistem olan dağ, su ve ağacın, bilinen bütün metinlerin hemen hepsinde kutsal bir üçlü olarak karşımıza çıkması gösterilmektedir. Türkmen, sonuç olarak şunları ifade etmiştir: *“Türkler de diğer insanlar gibi, evrenin bir parçası olarak yaşamak ve öyle kalmak, tabiattaki olayları izlemek, ona saygılı olmak için kendi kozmik sistemini kurmuşlardır. Mimari yapısında yurt, törenler, ağaç, çadır, ejderha, güneş, ay, su v.b. unsurların her biri kendi çevresinde dönen bir açık-geniş mekan hareketi oluşturmuşlar, aylarla birlikte hareket etmişler, kışın ölümü, baharda dirilişi bekleyerek bunu bitkide ve ağaçta sembolleştirmişlerdir.”*

ERGUN, Metin "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları." Milli Folklor. Sayı: 47, (Gz 2000), ss. 22-31.

Metin Ergun, Türk ağaç kültü inancının Dede Korkut'taki yansımalarını incelemeden önce genel bir mitoloji tanımı yaparak, mitolojinin semboller ilmi olduğunu ve bu sembollerin kelimelerden oluştuğunu belirtmiştir. Yazara göre mitoloji, fiili hayatın ürünü değil, ruhi hayatın ve düşüncenin ürünüdür ve milletler bugün hangi düşünce sisteminde veya hangi inanç sisteminde olurlarsa olsunlar; ilk inanç sistemleri sırasında ortaya çıkan kelimeler, dillerinden atılmadığı müddetçe mitoloji dünyalarını ne bugün ne de gelecekte terk edebilirler.

Makalede, milletlerin mitoloji dünyalarının folklor ürünlerinde saklandığı ve bu nedenle kelimelerin lgat manalarına bakmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda kültürel manalarının da incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türklerin mitolojik inançlarının bazı pratiklerde ve özellikle kelimelerin dünyasında yaşadığını ve Dede Korkut Kitabı'nın da bu açıdan incelenmesi gereken önemli kaynaklardan biri olduğunu belirten yazar, "Hikayeler belki tarihi maceranın bakiyeleridir; fakat, hikayeleri oluşturan sözler, mitolojik düşüncelerin bakiyeleridir." demektedir.

Metin Ergun, Dede Korkut Hikayelerinde kelimelerin dünyasında yaşayan mitolojik bakiyelerden birinin Gök Tanrı inanç sisteminde büyük bir öneme haiz ağaç kültü olduğunu ve ağaç kültürünün, hikayeleri oluşturan kelimeleri ön manalarında değil, arka manalarında görüldüğünü ifade etmiştir. Makalede, sadece Dede Korkut Hikayelerinin arka manasında yaşayan Türk mitolojik düşünce sisteminin ağaçla ilgili tasavvurlarını daha iyi anlamak ve çözebilmek için bu kültürün mitolojik dönem Türk düşüncesindeki manası ve yeri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Türk mitolojisinde kutsal olarak kabul edilen ağaçların belli vasıfları olduğunu, bir ağacın kutsal olarak görülebilmesi için mutlaka bu vasıflardan en az birine sahip olması gerektiğini ve bu vasıfların Gök Tanrı'nın sıfatları olduğunu belirten yazar, bu vasıfları şöyle sıralamıştır:

- a. Yalnız ağaç olmalıdır: Bir ağacın kutsal olarak kabul edilmesi için mutlaka bulunduğu mekanda yalnız başına bulunması gerekir.
- b. Yapraklarını ya yaz-kış dökmeyen ya da çok az döken bir ağaç olmalıdır.
- c. Kutsal ağaç, etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun ya da daha heybetli, daha gösterişli olmalıdır.
- ç. Kutsal ağaç, meyvesiz olmalıdır.
- d. Kutsal ağaç, etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır.
- e. Kutsal ağaç, geniş ve koyu gölgeli olmalıdır.

YUGUŞEVA, Nadya. "Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnancı ve Anadolu'daki Yansımaları." Aktaran: Sadık Tural. Türk Dili Dergisi. Sayı: 590, (Şubat 2001), ss. 201-211.

Bir kam olduğunu belirten yazar Yuguşeva makalede, Altaylarda, eski zamanlardan beri, birçok nesil değiştirerek bugüne kadar varlıklarını sürdüren kamlar ve kamlık inancı ile bu inancın Anadolu'daki yansımaları karşılaştırmalı olarak ele almıştır.

Yazar, kamları, ruhlar ve insanlar arasında iletişimi sağlayan kişiler olarak tanımlamıştır. Yuguşeva, kamlık inancını bir çok insanın din olarak tanımladığını fakat aslında dünyanın en eski inancı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu inançtan başka inanç tanımayan Altay Türklerinin, günümüze kadar inançlarını sürdürdükleri belirtilmiştir. Altayların da diğer Türk halkları gibi boylara ayrıldığını ve Altaylarda 39 boy olduğunu ifade eden Yuguşeva, her boyda bir ya da iki kam bulunduğunu kaydetmiştir. Bir kişinin kam olması ile ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: "Kam olacak insan, ilim adamlarının dediği "kam hastalığı"nı geçirir. Bu bir tür sinir, ruh hastalığı olup, kam olarak doğan kişiyi 20-30 yaş arası yakalar; ancak daha erken hastalananlar da vardır. Hastalık geçince insan, kam güçlerine sahip olur, yani ruhlarla irtibata geçebilir. Kamın bir çok yardımcısı olur, onlar ruh, peri ve cinlerdir. Bu ruhlar iyi ve kötü olarak ikiye ayrılır; kötü ve işlerle uğraşanlar olarak dersem daha doğru olur. Kamlar önceden kamı olan bir aileden gelir. Eğer birinin soyunda kam olursa, genetik olarak kam ruhlara girmiş ise, kam olmak istemeyen de kam olan kaderinden kaçamaz. "Ben kam olmayacağım" diyen kaderi bozamaz. İnsan, kam olma yolunun başında çok ağır ve büyük bir imtihan geçirir. İlk önce ana göbeğindeyken, sonra doğduğunda ve en son olarak anlattığım "kam hastalığı"nı geçirir."

Kamların sıradan insanlar gibi yaşadıklarını, kadın kamların gebelik zamanında dualarına ara verdiklerini ve çocukları büyüyüp, yürümeye başlayınca tekrar insanlara yardım etmeye başladıkları açıklanmıştır. Kamların insanları tedavi ederken sadece ruhlarla konuşmadıkları, basit bir hastalık için dahi bir çok ot kullandıkları belirtilmiştir.

Makalede, Altay kamları ile ilgili bilgiler verildikten sonra Altaylar şamanizm inancı ile Anadolu'daki inançlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yağmur yağdırmak için "yada taşı"nın kullanılması, gece tırnak kesmenin kötü sayılması, suyun kutsal sayılması ve daha pek çok inancın benzerliğine işaret edilmiştir.

SONUÇ

Ortak kültürel mirasın ürünü olan mitlerden hareketle, millî kültürün en eski zamanları, güncel ve aktüel haliyle ilişkilendirilebilir. Mitler yaratıldıkları toplumun dünyaya ve olaylara bakış açısını, bir anlamda o toplumun karakterini de yansıtır. Bu nedenle, toplumsal bakış açısı ve toplum yapısı hakkında değerli bilgiler ihtiva eden mitoloji alanında yapılacak çalışmalar, toplumsal yapının analizi konusunda büyük önem taşımaktadır. Ayrıca mitler, folklor ürünlerinin kaynağını oluştururlar. Mit bilimi de diyebileceğimiz mitoloji ile ilgili çalışmalar bu nedenle, destan ve halk hikayeleri çalışmalarının da temelini oluşturmaktadır. Gelenek ve inançların büyük bir bölümünün kaynağı da mitlerle bağlantılıdır. Mitoloji alanında yapılan çalışmalar sayesinde, gelenek ve inançlar da yeni bir yorumla incelenebilir.

Mitoloji üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalar, Yunan mitolojisi alanında yapılan çalışmalarla başlamıştır. Bu konudaki ilk çalışmaların Yunan mitolojisi ile ilgili olmasının sebebi, çalışmamızın birinci bölümünde ele alınan sosyal ve siyasi değişikliklerdir. Mitoloji alanında yapılan bu çalışmalar, daha sonra Türk mitolojisi alanında yapılacak olan çalışmalara zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de, Türk mitolojisi çalışmaları Cumhuriyet’ten önce başlamıştır. Cumhuriyet’in ilanından önce yapılan bu çalışmaları “ilk çalışmalar” olarak değerlendirebiliriz. Bu alanda yapılan çalışmalar Cumhuriyet’in ilanından sonra ivme kazanmıştır. Bu nedenle Türkiye’de, Türk mitolojisi alanındaki çalışmaların, tam anlamıyla Cumhuriyet’ten sonra başladığını söylemek yerinde olacaktır.

Türkiye’de, Türk mitolojisi çok yakın tarihte incelenmeye başlanmıştır. Bu nedenle bu alanda yapılmış çalışmaların sayısı azdır, fakat son zamanlarda bu alandaki çalışmaların arttığı görülmektedir

Türk mitoloji alanında yapılan bu çalışmaların artmasına paralel olarak, folklor ürünlerinde ve pratiklerde yaşamaya devam eden mitlerin tespit edilerek incelenmesiyle, günümüzde varolan sosyal ve kültürel değerlerin kaynağına ulaşılacak ve Türk kültür yapısı daha iyi anlaşılacaktır.

Bu konuda yapılmış çalışmaların tespit edilerek incelenmesinin, bundan sonra yapılacak çalışmalara önemli katkılarının olacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmaların tespiti ve bir araya getirilmesi, Türk mitolojisi alanında eksik kalan ve yapılması gereken çalışmalar konusunda fikir verecektir.

KAYNAKLAR

Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü. Yöneten: Yves BONNEFOY. Türkçe Baskıyı Hazırlayan: Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

AYVAZOĞLU, Beşir. *Geçmişini Yeniden Kurmak*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1987.

----- *Gelenegin Direnişisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.

BASCOM, William. "The Forms of Folklore: Prose Narratives (Folklorun Formları ve Nesir Anlatımları)." *Sacred Narrative*. Edited by Alan Dundes. Los Angeles: University of California Press, 1984.

BEN-AMOS, Dan. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru." Çeviren: Metin Ekici. *Milli Folklor*. Sayı: 33, Bahar 1997.

ÇETİN, Aysun. *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Aydınlarının Mitolojiye Bakış Tarzı*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1993.

ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1998.

DEVELLİOĞLU, Ferit. "Esâtir Maddesi." *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*.

EBERHARD, Wolfram. *Çin'in Şimal Komşuları*. (Çeviren: Nimet Uluğtuğ). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942.

ELÇİN, Emin Şükrü. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

ELIADE, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren: Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.

ERÖZ, Mehmet. *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşîlik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

GÖKALP, Ziya. *Altın Işık*. Haz: Şevket Kutkan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

----- *Kızılalma*. Haz: Hikmet Tanyu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

----- *Türk Medeniyeti Tarihi*. Haz: K. Yaşar Koprıman-A. İsmail Aka. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

----- *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Haz: İbrahim Kutluk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

GÖKYAY, Orhan Şaik. *Katip Çelebi –Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler-*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1982, ss. 283-287.

GÜROL, Şerif Ferruh. *Bayböre*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

----- *Boğaç*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

----- *Göç*. Ankara: İdeal Basımevi, 1935.

KABAAĞAÇ, Cevat Şakir. *Anadolu'nun Sesi*. Ankara: Bilgi Yayınları 1982.

HANÇERLİOĞLU, Orhan. "Mit Maddesi." *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1975.

----- "Mit Maddesi." *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: 1975.

HEYD, Uriel. *Ziya Gökalp, Hayatı ve Eserleri (Türk Milliyetçiliğinin Temelleri)*. Çeviren: Cemil Meriç. İstanbul: Sebil Yayınları, 1980.

HONKO, Lauri. "The Problem of Defining Myth." *Sacred Narrative, Readings in the Theory of Myth*. Haz: Alan Dundes. A.B.D.: 1984.

İNAN, Abdülkadir. "Altay Şamanlığı." Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926).

----- "Türk Şamanizmine Dair." Türk Yurdu (2. seri). Cilt: 4, Sayı: 19, (1926).

----- "Umay İlâhesi Hakkında." Türkiyat Mecmuası. Cilt: 2, (1926-1928).

----- *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.

----- *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.

İslam Ans. "Esâtîr Maddesi." Cilt: 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

KAPLAN, Mehmet. *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. 38.

KESKİN, Mustafa. "Cumhuriyet'in Kurucularında Millet ve Milliyetçilik." Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. Sayı: 66, (Haziran 1990).

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. "Eski Türklerde Dini, Sihri An'ane." İ. Ü. Edebiyat Fak. Mecmuası. Sayı: 1, (1925).

KRAPPE, Alexander. "Folklor ve Mitoloji." Çeviren: Umay Günay, Milli Folklor. S: 16, Kış-1992.

LEWIN, Roger. *Modern İnsanın Kökeni*. Çeviren: Nazım Özüaydın. Ankara: Tübitak Yayınları 1999.

MARDİN, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Mehmet Tevfik. *Esatîr-i Yunaniyan*. İstanbul: 1909-1913.

MERİÇ, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

MORGAN, Clifford. *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*. Çeviri Yayınlar Sorumlusu: Sirel Karakaş. Ankara: Meteksan Yayınları 1988.

NECATİGİL, Behçet. *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.

ORKUN, Hüseyin Namık. *Boğaç*. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

----- *Türk Efsaneleri*. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1943.

ÖGEL, Bahaeddin. "Uygurların Yaratılış Efsanesi." Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 1-2, (1947).

----- *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. Cilt:1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

ÖNDER, Ali Rıza. "Türkiye'de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış." I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri . Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974.

ÖZÖN, Mustafa Nihat. "Esatir Maddesi." *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*.

SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Erzurum: Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yayınları, 1990.

Şemseddin Sami. "Esâtir Maddesi." *Kamus-i Türki*. İstanbul: (Hicri) 1316.

----- *Esâtir*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1880.

T.D.K. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. “Efsane Maddesi.” Ankara: 1975.

T.D.K. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. “Mit Maddesi.” Ankara: 1975.

T.D.K. *Türkçe Sözlük*. “Mit Maddesi.” Ankara: 1998.

----- “Mitoloji Maddesi.” Ankara: 1998.

TANPINAR, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988.

Tarih-i Yunan-ı Kadim, 1870.

TİMUÇİN, Afşar. “Mitos Maddesi.” *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2000.

TOGAN, Zeki Velidî. “Türk Efsanelerinde Millî Alametler.” *Türk Yurdu (2. Seri)*. Cilt: 3, Sayı: 14, (Eylül 1925).

TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

----- “Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler.” *Bilgi Dergisi*. Sayı: 16, (Kış 2001).

TUNA, Osman Nedim. *Türk Halkları- I (Modern)*. İnönü Üni. Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları I. Malatya: 1985.

TÜRKMEN, Fikret. E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Yüksek Lisans ders notları. İzmir: 1999-2000.

URAZ Murat. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1994.

ÖZET

“*Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*” adlı çalışmamızda, Türk mitolojisi üzerine Türkiye’de yapılmış yayınları bir araya getirilmiş ve bu yayınların bazılarının analizi yapılmıştır.

Türk mitolojisi üzerine yapılmış eserlerin incelenmesinden önce, ele alınan mitoloji konusunun bir tanımının yapılması gerektiği göz önüne alınarak, çalışmamızın “*Giriş*” bölümünde mit ve mitoloji tanımları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, mit ve mitoloji kavramalarının tanımlanması ile ilgili problemler ve çeşitli bilim adamlarının bu konudaki görüşleri değerlendirilmiştir.

I. Bölüm’de, Türk mitolojisi üzerinde Türkiye’de yapılmış çalışmaların tarihçesine yer verilmiştir. Türkiye’de yapılan mitoloji çalışmaları, Yunan mitolojisi üzerine yapılan çalışmalarla başlamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet’in ilanından önce yapılan çalışmalar ayrı bir bölümde incelenmiştir. Diğer bölümde ise Cumhuriyet’in ilanından sonra başlayan Türk mitolojisi çalışmaları ele alınmıştır.

II. Bölüm’de bu konuda Türkiye’de yapılmış yayınların künyeleri verilmiştir. Yayınlar, “kitaplar” ve “makaleler” başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

III. Bölüm’de, önceki bölümde künyeleri verilen yayınlardan bazılarının analizi yapılmıştır. Analizi yapılan eserlerin tespitinde, Türk mitolojisi konusuna münhasır eserler olmasına dikkat edilmiştir.

“*Sonuç*” bölümünde ise elde ettiğimiz sonuçlar üzerinde durularak, çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu konuda yapılmış çalışmaların tespit edilerek incelenmesinin, bundan sonra yapılacak çalışmalara önemli katkılarının olacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmaların tespiti ve bir araya getirilmesi, Türk mitolojisi alanında eksik kalan ve yapılması gereken çalışmalar konusunda fikir verecektir.

ABSTRACT

In this study, which is named as “A Bibliography of Mythology Studies on Turkish Mythology in Turkey and Analysis of These Studies”, the books and articles on the Turkish mythology studies are brought together, and some of these publications are analysed.

It is very important for such a study to provide definitions of the concept of the “myth” and the “mythology”. Therefore, before listing the books and the articles which are dedicated to Turkish mythology and published in Turkey, in the “Introduction” part of my research, the problems about defining concept of myth and mythology has been discussed, and then different scholars’ opinions on this discussion are evaluated.

In the First Chapter of this study, a brief history of Turkish mythology studies in Turkey is given the first place. It should be noted that the mythology studies in Turkey, as in the West, began the studies on the Greek mythology. As a result of this, the mythology studies carried out before the declaration of Republic of Turkey are examined under a separate title in this chapter. The final part of this chapter is about the mythology studies on the Turkish mythology which are done in the Republican era.

The Second Chapter is aimed to identify and to list the publications about the mythology studies on the Turkish mythology in Turkey. Those publications are grouped under two titles as the “Books” and the “Articles” on the Turkish Mythology Studies.

In the Third Chapter, I have tried to analyze some of the books and the articles identified and listed in the Second Chapter. In determining which of the listed books and the articles should be analyzed, I have taken the criteria of the books and the articles specifically dedicated on the Turkish mythology.

In the “Conclusion” part of my study, a general evaluation has been made about the mythology studies in Turkey.

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı: Metin EKİCİ
Ünvanı: Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE**TEZİN SAYFA SAYISI: XVIII+90
TEZİN REFERANS SAYISI: 61****TEZİN KONUSU (KONULARI): TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE
YAPILMIŞ YAYINLARIN BİBLİYOGRAFYASI****TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:**

1. Türk
2. Mitoloji
3. Mit
4. Bibliyografya
5. Analiz

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurusları kullanınız.)

1. Turkish
2. Mythology
3. Myth
4. Bibliography
5. Analysis

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa yazınız.

- 1-. Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum [ ]
2-. Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir [X]
3-. Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir [ ]

Yazarın İmzası:**Tarih: 21.08.2001**

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İzmir'de doğdum. 1984 yılında ilkokula başladım. 1994 yılında lise eğitimimi tamamladım. Aynı yıl Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydımı yaptırdım. 1998 yılında buradan mezun oldum.

Aynı yıl Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları A.B.D. Halk Bilimi Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimi almaya başladım. Hâlen bu alandaki çalışmalarına devam etmekteyim.

Pınar DÖNMEZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ